T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI SES BİLGİSİ

Rıdvan MALKAVER
18915007

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır-2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GÜNEYDOĞU ANADOLU AĞIZLARININ KARŞILAŞTIRMALI SES BİLGİSİ

Rıdvan MALKAVER
18915007

Danışman
Doç. Dr. Burhan BARAN

Diyarbakır-2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Karşılaştırmalı Ses Bilgisi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

31/08/2020

Rıdvan MALKAVER

ÖN SÖZ

Ağız araştırmaları son yıllarda giderek ilgi duyulan bir alan olmuş ve bu konuda yerli araştırmacıların katkılarıyla bir hayli mesafe kat edilmiştir. Daha çok bir yöreye ait metinlerin derlenmesi şeklinde yapılan ağız araştırmaları sonraki süreçte karşılaştırmalı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ağızların karşılaştırmalı olarak ele alınmasıyla ağızlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilebilir ve bu şekilde Türkiye Türkçesi ağızlarının ses, biçim, söz dizimi özelliklerinin ortaya konmasıyla ağız araştırmalarına önemli bir katkı sağlanabilir.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı ağız çalışmalarına katkı sunma amacıyla, Güneydoğu Anadolu ağızları, ses bilgisi yönünden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu tezin giriş kısmında ses bilgisiyle ilgili genel bilgiler verildi. *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Çalışmaları* başlığı altında Türkiye Türkçesi ses bilgisi hakkında yapılmış olan çalışmalara değinildi. *Ağızlar ve Ağız Çalışmalarıyla İlgili Genel Bilgiler* başlığı altında ağız kelimesi için yapılan çeşitli tanımlar ve ağızların önemi ile ilgili bilgilere yer verildi. Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili yapılan çalışmaların tarihi seyrine değinildi. Ağızların sınıflandırılması ve Güneydoğu Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildi. Daha sonra çalışma boyunca karşılaşılan zorluklar, tespit edilen sorunlar ve getirilen çözüm önerileriyle tezin amacı ve çalışma yöntemi üzerinde duruldu.

Bu tezin inceleme kısmı *Ünlüler, Ünsüzler* ve *Ses Olayları* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde; Urfa Merkez Ağzı, Siverek Merkez Ağzı, Diyarbakır Ağzı, Bismil Ağzı, Kilis Ağzı, Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı, Gaziantep Merkez Ağzı ve Adıyaman Merkez Ağzı karşılaştırmalı olarak incelendi. Ele alınan bu ağızlarda bulunan ünlüler ve ünsüzler özellikleriyle birlikte karşılaştırılarak verildi.

Ünlüler ve ünsüzler taranan kaynaklarda tercih edilen çeviri yazı işaretiyle sunuldu. Ancak işaretlerin yeterli gelmediği zamanlarda farklı işaretler tercih edildi. Bu ağızlarda görülen ses olayları detaylı bir şekilde incelenip ses bilgisi yönünden ortak veya farklı yönler belirtildi. Daha anlaşılır olması için örnekler, geçtikleri cümleyle birlikte sunuldu. Bu cümleler, çeviri yazılı şekilleriyle kaynak kitaplardan alınıp standart Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla yazıldı. Aynı sesi ifade eden fakat farklı şekillerde gösterilmiş olan sesler özellikle belirtildi. Bir ağız için karakteristik özellik taşıyan durumların da üzerinde duruldu.

Bu çalışmada beni bu konuya yönelten, karşılaştığım sorunlarda yardımcı olup yol gösteren, benden desteğini ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Burhan Baran'a ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Rıdvan MALKAVER

Diyarbakır, 2020

ÖZET

Bu tezde Güneydoğu Anadolu Ağızlarının karşılaştırmalı ses bilgisi özellikleri incelenmiştir.

Giriş kısmı, Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi İle İlgili Genel Bilgiler, Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Hakkında Yapılmış Çalışmalar, Ağızlar ve Ağız Çalışmalarıyla İlgili Genel Bilgiler, Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları, Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması, Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi, Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Tez Çalışmamızla İlgili Bilgiler başlıklarından oluşmaktadır.

Çalışmanın inceleme kısmı *Ünlüler, Ünsüzler* ve *Ses Olayları* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Ünlüler bölümünde, Güneydoğu Anadolu ağızlarında bulunan ünlülerin ortak ve farklı yönleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. *Ünsüzler* bölümünde ele alınan ağızlarda bulunan ünsüzler, özellikleri açıklanarak ortak ve farklı yönleri karşılaştırılarak verilmiştir. *Ses Olayları* bölümünde ise ağızlar, ses olayları bakımından detaylı bir şekilde incelenip karşılaştırılma suretiyle ortak ve farklı yönler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, aynı bölgede bulunan ağızlar arasında ses bilgisi yönünden ne gibi farklılıkların ve benzerliklerin olduğunu ortaya koyan karşılaştırmalı ağız çalışması olması yönüyle diğer ağız çalışmalarından farklıdır.

Anahtar Sözcükler

Ağızlar, Türkiye Türkçesi Ağızları, Güneydoğu Anadolu Ağızları, Ses Bilgisi, Karşılaştırmalı Ağız Çalışmaları

ABSTRACT

In this thesis, the comparative phonological properties of Southeastern Anatolian Dialects have been examined.

The introduction part is divided into the following sub-sections: General Information on the Phonetics of Standard Turkish, Studies Conducted on the Phonetics of Standard Turkish, General Information on Dialects and Dialect Studies, Studies on Turkish Dialects Spoken in Turkey, Classification of Turkish Dialects Spoken in Turkey, The Importance of Comparative Dialect Studies, Studies on the Dialects of Southeastern Anatolia, and Information on the Current Thesis.

The examination part of the study consists of three parts: *Vowels, Consonants and Sound Events.*

In the *Vowels* section, the common and different aspects of vowels in Southeastern Anatolian dialects are given comparatively. Consonants in the dialects discussed in the *consonants* section are given by explaining their characteristics and comparing their common and different aspects. In the *Sound Events* section, common and different aspects are tried to be revealed by examining and comparing the dialects in detail in terms of sound events.

This study differs from other dialect studies in that it seeks to use a comparative approach to identify the phonetic similarities and differences of various dialects spoken in the same geographical region.

Keywords

Dialect, Dialects of the Turkish Spoken in Turkey, Dialects of Southeastern Anatolia, Phonetics, Comparative Dialect Studies

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **XIII**
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ ..... **XIV**
GİRİŞ **1**
1. SES BİLGİSİ **1**
1.1. Sesler 2
1.1.1. Ünlüler 2
1.1.2. Ünsüzler 3
1.1.3. Ses Olayları 3
1.1.3.1. Ses Türemesi 3
1.1.3.1.1. Ünlü Türemesi 3
1.1.3.1.2. Ünsüz Türemesi 4
1.1.3.2. Ses Düşmesi 4
1.1.3.2.1. Ünlü Düşmesi 4
1.1.3.2.2. Ünsüz Düşmesi 4
1.1.3.3. Ses Değişmeleri 4
1.1.3.3.1. Ünlü Değişmeleri 4
1.1.3.3.1.1. e>i Değişmesi 4
1.1.3.3.1.2. i>e Değişmesi 5
1.1.3.3.1.3. ı>i Değişmesi 5
1.1.3.3.1.4. u>i Değişmesi 5

1.1.3.3.1.5. ü>i Değişmesi 5
1.1.3.3.1.6. o>u ve ö>ü Değişmeleri 5
1.1.3.3.1.7. u/u>a/e Değişmeleri 5
1.1.3.3.1.8. e>a Değişmesi 6
1.1.3.3.2. Ünsüz Değişmeleri 6
1.1.3.3.2.1. b>p Değişmesi 6
1.1.3.3.2.2. b>v Değişmesi 6
1.1.3.3.2.3. k>g Değişmesi 6
1.1.3.3.2.4. t>d Değişmesi 6
1.1.3.3.2.5. n>m Değişmesi 7
1.1.3.4. Ünlü Uyumları 7
1.1.3.4.1. Kalınlık – İncelik Uyumu 7
1.1.3.4.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu 8
1.1.3.5. Ünsüz Uyumu 8
1.1.3.6. Aykırılaşma 8
1.1.3.7. Yer Değiştirme 9
1.1.3.8. Ünlü Daralması 9
1.1.3.9. Ünlü Birleşmesi 9
1.2. Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Çalışmaları 9
2. AĞIZLAR VE AĞIZ ÇALIŞMALARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER 10
2.1. Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları 12
2.2. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması 15
2.3. Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi 16
2.4. Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar 18
3. TEZ ÇALIŞMAMIZLA İLGİLİ BİLGİLER 19
3.1. Çalışmada Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri 19
3.2. Çalışmamızın Amacı 20
3.3. Çalışmamızın Yöntemi 21

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜNLÜLER

1.1. á Ünlüsü **23**
1.2. â Ünlüsü **27**
1.3. à Ünlüsü **29**
1.4. å Ünlüsü **30**
1.5. ă Ünlüsü **31**
1.6. ā̆ Ünlüsü **32**
1.7. ä Ünlüsü **33**
1.8. ʿa Ünlüsü **33**
1.9. ė Ünlüsü **34**
1.10. ə Ünlüsü **39**
1.11. ʿe Ünlüsü **40**
1.12. í Ünlüsü **41**
1.13. ó Ünlüsü **46**
1.14. ʿi Ünlüsü **47**
1.15. ʿu Ünlüsü **49**
1.16. ʿü Ünlüsü **49**
1.17. ʿö Ünlüsü **50**
1.18. ú Ünlüsü **50**
1.19. é Ünlüsü **52**
1.20. ï Ünlüsü **52**
1.21. ĩ Ünlüsü **53**
1.22. ŏ Ünlüsü **53**
1.23. ő Ünlüsü **54**
1.24. ú Ünlüsü **55**
1.25. Uzun Ünlüler **56**
1.25.1. Asli Uzun Ünlüler 57
1.25.2. Ses Olayları Sonucunda Meydana Gelen Uzun Ünlüler 60
1.25.2.1. Ünsüz Düşmesinden Meydana Gelen Uzun Ünlüler 61
1.25.1.2. Hece Kaynaşmasından Meydana Gelen Uzun Ünlüler 64
1.25.1.3. Vurgu Ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler 67

İKİNCİ BÖLÜM

ÜNSÜZLER

2.1. ġ Ünsüzü 70
2.2. ḥ Ünsüzü 72
2.3. ḫ Ünsüzü 73
2.4. ĝ Ünsüzü 75
2.5. ķ Ünsüzü 76
2.6. ţ , T Ünsüzü 77
2.7. ȯ Ünsüzü 78
2.8. Ç Ünsüzü 79
2.9. K Ünsüzü 79
2.10. ļ Ünsüzü 80
2.11. ñ Ünsüzü 80
2.12. P Ünsüzü 81
2.13. S Ünsüzü 82
2.14. Ş Ünsüzü 83
2.15. ṅ Ünsüzü 83
2.16. ř Ünsüzü 83
2.17. ģ Ünsüzü 84
2.18. ȟ Ünsüzü 84
2.19. ʏ Ünsüzü 84
2.20. Ķ Ünsüzü 84
2.21. W Ünsüzü 85
2.22. ĸ Ünsüzü 86
2.23. ǩ Ünsüzü 86
2.24. ʿ Ünsüzü 86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SES OLAYLARI

3.1. SES TÜREMESİ 89
3.1.1. Ünlü Türemesi 89
3.1.2. Ünsüz Türemesi 90
3.1.2.1. h Türemesi 91

3.1.2.2. y Türemesi 92
3.1.2.3. m Türemesi 93
3.2. SES DÜŞMESİ 94
3.2.1. Ünlü Düşmesi 94
3.2.2. Ünsüz Düşmesi 96
3.2.2.1. d Düşmesi 96
3.2.2.2. f Düşmesi 96
3.2.2.3. h Düşmesi 97
3.2.2.4. l Düşmesi 98
3.2.2.5. n Düşmesi 100
3.2.2.6. r Düşmesi 101
3.2.2.7. t Düşmesi 103
3.2.2.8. v Düşmesi 104
3.2.2.9. y Düşmesi 105
3.3. SES DEĞİŞMELERİ 107
3.3.1. Ünlü Değişmeleri 107
3.3.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi 107
3.3.1.1.1. a > e Değişmesi 107
3.3.1.1.2. ı>i Değişmesi 109
3.3.1.1.3. o>ö Değişimi 111
3.3.1.1.4. u>ö Değişimi 111
3.3.1.1.5. u>e Değişimi 112
3.3.1.1.6. a>á Değişmesi 112
3.3.1.1.7. a>ä Değişimi 113
3.3.1.1.8. ā>e Değismesi 113
3.3.1.1.9. o>ó Değişimi 114
3.3.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması 114
3.3.1.2.1. e>a Değişmesi 114
3.3.1.2.2. ı>í Değişmesi 116
3.3.1.2.3. i>ı Değişmesi 117
3.3.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması 118
3.3.1.3.1. ı>u Değişmesi 118

3.3.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi 119
3.3.1.4.1. u>ı Değişmesi 119
3.3.1.4.2. ü>í Değişmesi 121
3.3.1.4.3. ö>ẹ Değişimi 122
3.3.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması 122
3.3.1.5.1. a>ı Değişmesi 122
3.3.1.5.2. e>i Değişmesi 124
3.3.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi 126
3.3.1.6.1. i>ė Değişimi 126
3.3.1.6.2. u>o,ö Değişmesi 127
3.3.2. Ünsüz Değişmeleri 128
3.3.2.1. Sedalılaşma 128
3.3.2.1.1. k>g Değişmesi 128
3.3.2.1.2. t>d Değişimi 130
3.3.2.1.3. p>b Değişmesi 131
3.3.2.1.4. ç>c Değişmesi 132
3.3.2.1.5. f>v Değişmesi 133
3.3.2.1.6. s>z Değişmesi 134
3.3.2.1.7. ķ<g Değişmesi 135
3.3.2.1.8. k>ġ Değişmesi 135
3.3.2.1.9. k>ĸ Değişmesi 136
3.3.2.2. Sedasızlaşma 136
3.3.2.2.1. d>t Değişmesi 137
3.3.2.2.2. g>k Değişmesi 138
3.3.2.2.3. b>p Değişmesi 138
3.3.2.2.4. z>s Değişmesi 140
3.3.2.3. Süreklileşme 141
3.3.2.3.1. ķ>ḫ, k>ḫ Değişmesi 141
3.3.2.3.2. ķ>ġ Değişmesi 143
3.3.2.3.3. ç>ş Değişmesi 145
3.3.2.3.4. g>ġ Değişmesi 146
3.3.2.3.5. ğ>y Değişimi 147

3.3.2.3.6. Hemze (ʾ) > y Değişimi 148
3.3.2.3.7. ġ>ḫ Değişmesi 149
3.3.2.3.8. Ayın (ʿ) > ḥ Değişmesi 149
3.3.2.3.9. b>m Değişimi 150
3.3.2.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler 151
3.3.2.4.1. r>l Değişmesi 151
3.3.2.4.2. l>r Değişmesi 152
3.3.2.4.3. m>n Değişmesi 153
3.3.2.4.5. ng>y Değişmesi 154
3.3.2.4.6. n>y Değişmesi 155
3.3.2.4.7. h > ḫ Değişimi 155
3.3.2.5. Süreksizleşme 156
3.3.2.5.1. v>b Değişmesi 156
3.3.2.5.2. j>c Değişmesi 156
3.4. ÜNLÜ UYUMLARI 157
3.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu 157
3.4.1.1. Türkçe Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu 157
3.4.1.2. Alınma Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu 163
3.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu 166
3.5. ÜNSÜZ UYUMU 169
3.6. ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ 170
3.6.1. İlerleyici Benzeşmeler 171
3.6.1.1. -nd->-nn- Benzeşmesi 171
3.6.1.2. -nl->-nn- Benzeşmesi 172
3.6.1.3. -lr->-ll- Benzeşmesi 173
3.6.2. Gerileyici Benzeşmeler 174
3.6.2.1. -rl->-ll- Benzeşmesi 174
3.6.2.2. -zs->-ss- Benzeşmesi 175
3.6.2.3. l-n>n-n Benzeşmesi 177
3.7. AYKIRILAŞMA (BENZEŞMEZLİK) 178
3.7.1. -mm->-mb- Aykırılaşması 179
3.7.2. -l-l- > -r-l- Aykırılaşması 179

3.7.3. -r-r- > -l-r- Aykırılaşması 179
3.8. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME) 180
3.8.1. -rv->-vr- Göçüşmesi 180
3.8.2. -vr>-rv- Göçüşmesi 180
3.8.3. -gr->-rg- Göçüşmesi 181
3.8.4. -pr->-rp- Göçüşmesi 182
3.8.5. -rp->-pr- Göçüşmesi 183
3.8.6. -ml>-lm- Göçüşmesi 183
3.8.7. -br->-rb- Göçüşmesi 184
3.8.8. -pl->-lp- Göçüşmesi 184
3.8.9. -şk->-kş- Göçüşmesi 185
3.8.10. l-r>r-l Göçüşmesi 185
3.9. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ 186
3.9.1. b İkizleşmesi 186
3.9.2. k İkizleşmesi 187
3.9.3. r İkizleşmesi 188
3.9.4. ş İkizleşmesi 188
3.9.5. m İkizleşmesi 190
3.9.6. z İkizleşmesi 191
3.10. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ 192
3.10.1. -kk->-k- Tekleşmesi 192
3.10.2. -ll>-l- Tekleşmesi 193
3.10.3. -mm->-m- Tekleşmesi 193
3.10.4. -vv->-v- Tekleşmesi 194
3.11. HECE YUTULMASI (HAPLOLOJİ) 195
SONUÇ 198
KAYNAKÇA 205

KISALTMALAR

AMA	Adıyaman Merkez Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
BA	Bismil Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
DA	Diyarbakır Ağzı
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
GAA	Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı (Yüksek Lisans Tezi)
GDA	Güneydoğu Anadolu Ağızları
GMA	Gaziantep Merkez Ağzı (Doktora Tezi)
KA	Kilis Ağzı Makale
UMA	Urfa Merkez Ağzı
s.	Sayfa
SMA	Siverek Merkez Ağzı
STT	Standart Türkiye Türkçesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

1. Ünlüler

á: a ile e arası ünlü
ä: a ile e arası ünlü
â: ince a ünlüsü
à: a ile ı arası ünlü
á: a ile ı arası ünlü
ȧ: a ile ı arası ünlü
å: a ile o arası ünlü
ă: a ile i arası ünlü
a̅: uzun a
ä: e ile a arası ünlü
ʿa: ayınlı a ünlüsü
é: e ile i arası ünlü
ė: kapalı e ünlüsü
ẹ: kapalı e ünlüsü
é: kapalı e ünlüsü
ə: e ile ö arası ünlü
ë: e ile ö arası ünlü
õ: e ile ö arası ünlü
ʿe: ayınlı e ünlüsü
ï: ı ile u arası ünlü
í: ı ile i arası ünlü
ị: ı ile i arası ünlü
ǐ: i ile o arası ünlü
ʿi: ayınlı i ünlüsü
ú: u ile ü arası ünlü
ú: u ile ı arası ünlü
ʿu: ayınlı u ünlüsü
ʿü: ayınlı ü ünlüsü
ó: o ile ö arası ünlü
ŏ: o ile u arası ünlü
ő: ö ile ü arası ünlü
ʿö: ayınlı ö ünlüsü

2. Ünsüzler

ġ: arka damak g ünsüzü
ĝ: ön damak g ünsüzü
ḥ: gırtlak h ünsüzü
ẖ: hırıltılı h ünsüzü
ķ: arka damak k ünsüzü
ṭ: t ile d arası ünsüz
T: t ile d arası ünsüz

ύ: f ile v arası ünsüz
Ç: c ile ç arası ünsüz
K: g ile k arası ünsüz
l̩: art damak l ünsüzü
ñ: nazal n (geniz n ünsüzü)
P: b ile p arası ünsüz
S: s ile z arası ünsüz
Ṣ: diş eti ş ünsüzü
ṅ: ñ ile y arası ünsüz
ř: vurgulu r ünsüzü
ǵ: eriyip ünlüleşmek üzere olan ğ ünsüzü
h̆: eriyip ünlüleşmek üzere olan h ünsüzü
ʏ: eriyip ünlüleşmek üzere olan y ünsüzü
Ḳ: ġ ile ḳ arası ünsüz
W: normalden daha geniş çıkan v ünsüzü
ĸ: k ile g arası ünsüz
ǩ: incelmiş k ünsüzü
ʿ: ayın ünsüzü

GİRİŞ

1. SES BİLGİSİ

Ses bilgisi, dilin seslerini, bir dilin her ortamında bulunan seslere ait yapıları, ses kurallarını ve bu seslerde görülen değişmeleri ve bu değişikliklerin tarihsel akışını inceler. Kelimelerde görülen biçim bilgisi ve söz dizimiyle ilgili özellik ve değişiklikler, kelimelerin ses yapılarıyla doğrudan ilişkili olduğundan dolayı ses bilgisi, hem biçim bilgisi hem de cümle bilgisiyle ilişkilidir. Ses bilgisi, özel ses bilgisi (phonology) ve genel ses bilgisi (phonetics) olmak üzere ikiye ayrılır. Genel ses bilgisi, genel dil bilimin bir kolu olup, ses organlarını, seslerin yapılarını, seslerin çıkış, yer ve biçimlerini inceler. Diller arasındaki genel ses kurallarını araştırır. Özel ses bilgisi ise; belli bir dile ait ses yapılarını, bu dilin sahip olduğu seslerin geçirdikleri değişimleri ve bu dile ait ses kurallarını araştırır. Bir dilin köken bilgisinden o dilin eğitim ve öğretiminden yabancılara öğretilmesine kadar birçok konu özel ses bilgisinin araştırma konularındandır.[1]

Bir başka deyişle ses bilgisi, dilin en küçük yapı taşı olan sesleri inceler. Ses, sesbirim, alt sesbirim gibi sese ait kavramları açıklayan, tanım ve sonuçlara varmaya çalışan ses bilgisi, bütün dillerin kendilerine özgü söz dizimini konu edinir. Genel olarak ses bilgisini, bir dile ait seslerin nasıl oluştuğunu, ne şekilde boğumlandıklarını, kelimelerde ne şekilde sıralandıklarını, üstlendikleri görevler ve yaşadıkları çeşitli değişmeleri inceleyen gramer dalı olarak tarif etmek mümkündür. Türkçe ile ilgili özellikle kelime, kelime grubu ve cümle ile ilgili tespitlerin ortaya konulabilmesi, ses bilgisi ve bilimi çalışmalarına bağlıdır. Kelime, cümle ve anlamın oluşmasını sağlayan temel unsurun sesler olduğu göz önüne alındığında ses, şekil ve cümle bilgisiyle

[1] Günay Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.

anlambilimin kaynağı olan ses bilgisi ve bilimi çalışmalarının önemi daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

1.1. Sesler

Sesler, söylenilen, ağızdan çıkan, işitilen, parçalanamayan en küçük dil birlikleridir. Dilin en küçük parçaları olan seslerin tek başlarına anlamları yoktur. Dilin bu küçük parçacıkları öbür gramer birliklerini oluşturmak üzere sedaları ile görev alırlar. Yani sesler, anlamı olmayan ama anlamlı veya görevli gramer birlikleri yapmaya yarayan dil birlikleridir.[2]

Sesler, bir dilin en küçük ve en temel unsurlarıdırlar. Sesler kelimeleri, kelimeler cümleleri, cümleler paragrafları oluşturur. Yani cümlenin ve dolayısıyla anlamın oluşmasını sağlamaktadırlar.

1.1.1. Ünlüler

Ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan seslerdir. Ünlülerin sağladığı süreklilik onları gürültüden ayırır ki başka varlık ve nesnelerdeki titreşimlerin gürültü olmasına neden olan da sürekli olmamalarıdır.[3]

Türkiye Türkçesinde *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* olmak üzere sekiz ana ünlü bulunmaktadır. Bu ünlülerden *a, ı, o, u* kalın, *e, i, ö, ü* ise ince ünlülerdir. *a, e, ı, i* düz, *o, ö, u, ü* yuvarlak ünlülerdir. *a, e, o, ö* geniş, *ı, i, u, ü* dar ünlülerdir. Yani *a* ve *e* düz - geniş, *ı, i* düz - dar, *o, ö* geniş - yuvarlak ve *u, ü* ise dar - yuvarlak ünlülerdir.

---

[2] Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayım ve Basımevi, İstanbul 2008, s. 29.

[3] Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi,** s. 41.

1.1.2. Ünsüzler

Gerek ağız kanalında gerekse diğer ses organlarında bir engelle karşılaşılması sonucu daralma veya kapanmayla çıkarılan seslerdir.[4] Ünsüzler, boğumlanmaları esnasında soluk, konuşma organlarının herhangi bir yerinde, dudaklarda, dil ile dişler arasında ya da benzeri yerlerde engelle karşılaşmaları ile çıkan engelli seslerdir.[5]

Türkiye Türkçesinde *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, I, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z* olmak üzere 21 tane ünsüz vardır. *b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z* sedalı (yumuşak) ünsüzlerken, *ç, f, h, k, p, s, ş, t* ünsüzleri sedasız (sert) ünsüzlerdir. Bazı sedalı ünsüzlerin sedasız birer karşılığı vardır: *b-p, c-ç, d-t, g-k, ğ-h, v-f, z-s.* Fakat *l, m, n, r, y* sedalı ünsüzlerinin sedasız karşılıkları yoktur.

1.1.3. Ses Olayları

1.1.3.1. Ses Türemesi

Asıl kelimede bulunmadığı halde çeşitli nedenlerle kelime ortasında veya sonunda meydana gelen bir ses olayıdır. Ses türemesi hem ünlülerde hem de ünsüzlerde görülebilir.

1.1.3.1.1. Ünlü Türemesi

Bir ünlünün asıl kelimede bulunmadığı halde ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme şartlarına bağlı olarak kelimenin ön, iç veya sonunda ünlü getirilmesi olayıdır[6]: **az-ı-cık, bir-i-cik, dar-a-cık, yap-a-yalnız...**

---

[4] Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü,** TDK Yayınları, Ankara 1992, s. 162.

[5] Mukim Sağır, "Anadolu Ağızlarında Ünsüzler", **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara TDY Yay. 01.01.1999, s. 391.

[6] Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 161.

1.1.3.1.2. Ünsüz Türemesi

Bir ünsüzün asıl kelimede bulunmadığı halde ön, iç veya sonunda görülen ünsüz türemesi olayıdır[7] : **mai>mavi, zaif>zayıf, ur>vur.**

1.1.3.2. Ses Düşmesi

Seslerin birbirleriyle olan ilişkileri sonucunda çeşitli fonetik etkilerle kelimede var olan bir sesin düşmesi olayıdır. Hem ünlülerde hem de ünsüzlerde görülen bir ses olayıdır.

1.1.3.2.1. Ünlü Düşmesi

Çeşitli fonetik etkiler sonucunda kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşmesi olayıdır: **iler(i)liyoruz, kok(u)luyorum, kıv(ı)rımlı, yumurt(a)ladı.**

1.1.3.2.2. Ünsüz Düşmesi

Çeşitli fonetik etkiler sonucunda kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünsüzlerin düşmesi olayıdır: **küçü-k-cük, alça-k-cık, yükse(k)-ldi...**

1.1.3.3. Ses Değişmeleri

Türkiye Türkçesindeki ses değişmeleri ünlü değişmeleri ve ünsüz değişmeleri olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır.

1.1.3.3.1. Ünlü Değişmeleri

Türkiye Türkçesindeki başlıca ünlü değişmeleri şunlardır:

1.1.3.3.1.1. e>i Değişmesi

Türkçede kelime başında ve ilk hecede bulunan bazı *e*'lerin *i*, *i*'lerin ise e olma yönelimi vardır. Bu yönelim Eski Türkçenin başından beri görülmektedir. Türkiye

---

[7] Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 161.

Türkçesinde kelimelerin genellikle ön seslerinde ortaya çıkan bu değişme yaygın değildir: **eşitmek>işitmek, eyü>iyi, geymek>giymek.**

1.1.3.3.1.2. i>e Değişmesi

Bu ünlü değişimi Batı Türkçesini diğer Türk lehçelerinden ayıran en önemli ses değişimlerinden biri olup *e>i* değişmesinden daha yaygın görülmektedir: **yir>yer, gice> gece, irmek>ermek, itmek>etmek, biş>beş, di>de.**

1.1.3.3.1.3. ı>i Değişmesi

ı ünlüsünün normalden daha kısa olmasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu değişimde *ç, ş, y* ünsüzlerinin inceltici etkisi de vardır. Bu ünsüzler Türkçede yanındaki ünlüler üzerinde inceltici etkiye sahip olduğu için inceltici ünsüzler olarak adlandırılmaktadır: **ınanmak>inanmak, bıç- > -biç, yaşıl>yeşil, dahı>dahi.**

1.1.3.3.1.4. u>i Değişmesi

Bu değişme Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. Esasen *u>ü>i* değişimi olup sınırlı sayıda kelimede görülmektedir: **uşbu>işbu, uşda>işte, uçun>içün>için.**

1.1.3.3.1.5. ü>i Değişmesi

Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. *u>i* değişmesinde olduğu gibi birkaç kelimede görülmektedir: **tüp>tip, büt>bit.**

1.1.3.3.1.6. o>u ve ö>ü Değişmeleri

Geniş yuvarlak *o/ö* ünlüleri Türkçede başlangıçtan beri ilk seste veya ilk hecede bulunan iki ünlüdür. Baştaki bu ünlülerin bazıları Türkiye Türkçesinde yerlerini *u/ü*'ye bırakmışlardır: **yokaru>yukarı, oyan->uyan-.**

1.1.3.3.1.7. u/u>a/e Değişmeleri

Daha çok kelime sonundaki *u,ü* seslerinin *a, e*'ye dönüşmesi şeklinde oluşmaktadır: **törü>töre, töpü>tepe, boguz>boğaz.**

1.1.3.3.1.8. e>a Değişmesi

Ben ve sen zamirlerine yönelme durumu eki getirildiğinde *e* ünlüsünün *a* ünlüsüne dönüşmesiyle oluşan değişmedir: **ben+a>bana, sen+a>sana**

1.1.3.3.2. Ünsüz Değişmeleri

Türkiye Türkçesindeki başlıca ünsüz değişmeleri şunlardır:

1.1.3.3.2.1. b>p Değişmesi

Kelime başında görülen bir değişmedir. Türkçede esasen *b* ile başlayan bazı kelimelerin başındaki bu ünsüz sonradan *p*'ye dönüşmüştür: **büre>pire, bek>pek, barmak>parmak, biş->piş-.**

1.1.3.3.2.2. b>v Değişmesi

Türkçede kelime başında ve içinde bulunan bazı kelimelerdeki *b* ünsüzünün *v*'ye dönüşmesidir. Bu değişmede Eski Türkçede *v* ünsüzünün olmaması etkili olmuştur. Eski Türkçede bazı kelimerin başında bulunan *b* ünsüzü Batı Türkçesinde *v* olmuşlardır: **bar>var, barmak>varmak, eb>ev, yabız>yavuz.**

1.1.3.3.2.3. k>g Değişmesi

Eski Türkçede ön seste sedalı *g* ünsüzü yoktu. Türkiye Türkçesindeki *g*'li biçimler Eski Türkçede hep *k*'li biçimdeydi. Eski Türkçede kelime başında bulunan bazı *k*'ler Batı Türkçesinde *g*'ye dönüşmüşlerdir: **körmek>görmek, kelmek>gelmek, könül>gönül, kök>gök, kün>gün** gibi.

1.1.3.3.2.4. t>d Değişmesi

Kelime başında görülen bu ünsüz değişimi Eski Türkçedeki ince ünlülü kelimelerin başındaki sedasız *t* ünsüzünün Batı Türkçesine geçerken yerini sedalı *d* ünsüzüne bırakması şeklinde olmuştur: **til>dil, timek>dimek, turmak>durmak, tolu>dolu** gibi.

1.1.3.3.2.5. n>m Değişmesi

Gerileyici benzeşme de denilen bu değişme, çift dudak ünsüzü olan *b* sesinin etkisiyle görülen bir değişmedir: **saklanbaç>saklambaç, penbe>pembe, anbar>ambar, çenber>çember.**

1.1.3.4. Ünlü Uyumları

Ünlü uyumu, Gramer Terimleri Sözlüğünde: 'Türkçe sözlerde kök hece ünlülerinin taşıdıkları kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık niteliklerine göre diğer hecelerde bulunan ünlülere yaptığı etki sonucunda ortaya çıkan benzeşme sistemi'[8] şeklinde tanımlanmıştır.

Ünlü uyumuna kısaca, kelimelerde bulunan ünlülerin kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık yönünden birbirleriyle oluşturduğu uyumdur denilebilir. Ünlü uyumu, genel olarak ''kalınlık-incelik uyumu'' ve ''düzlük-yuvarlaklık uyumu'' olarak iki ana başlık altında incelenir.

1.1.3.4.1. Kalınlık – İncelik Uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecesinde ince ünlü varsa ondan sonra gelen ünlülerin de ince olması, ilk hecesinde kalın bir ünlü varsa, ondan sonraki hecelerde de yer alan ünlülerin kalın olması durumu kalınlık - incelik uyumu olarak adlandırılmaktadır. Kalınlık - incelik uyumu kısaca, bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olması şeklinde tanımlanabilir.

Kalınlık - incelik uyumu, Türkçenin her devresinde güçlü bir şekilde görülmektedir. Türkçenin en önemli fonetik özelliği olan kalınlık - incelik uyumu, Türkçeye girmiş ancak bu uyumun dışında kalan yabancı kelimelerin bile büyük ölçüde bu uyuma tabi tutulduğu dikkati çeker. Bu kuralara uymayan kelimelerin çoğunlukla yabancı kelimeler olmasına karşın, bu kurala uymayan Türkçe kelimeler de vardır: **adımları, tutkularım, konuşmadı, geciktiler, düşünceleri, södürmeyin...** Kelimeleri bu kurala uymaktadır. **Edebiyat, helikopter, fidan, model**... Kelimeleri bu

[8] Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü,** s. 161.

kurala uymayan yabancı kelimelere örnek olarak verilebilir. **Anne, elma, kardeş, ateş, şişman**... Sözcükleri bu kurala uymayan Türkçe kelimelere örnek olarak verilebilir.

1.1.3.4.2. Düzlük – Yuvarlaklık Uyumu

Türkçede düz ünlülerden sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden sonra ise dar - yuvarlak ya da düz - geniş ünlülerin gelmesi kuralıdır. Türkçede gerek köklerde, gerekse kökler ile ekler arasında olsun bir sözcükte ünlüler arasında genellikle düzlük - yuvarlaklık uyumunun bulunduğu göze çarpar. Düzlük - yuvarlaklık uyumu, kalınlık-incelik uyumunun tersine Türkçenin her devresinde ve her sahasında kelime bünyesinde küvvetli bir şekilde hâkim olmamıştır: **açıklayıcı, eğitimden, incelikler, uzunluk, üzgündür, yorgunluk, yorgunluk...**

1.1.3.5. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu, Türkçe kelimelerde yan yana gelen ünsüzlerin seda bakımından birbirlerine uyması olayıdır. Ünsüz uyumu, ünsüzlerin fonetik kurallar çerçevesinde patlayıcılık, sızıcılık, akıcılık, sedalı-sedasız ilişkileri bakımından yan yana gelerek ses birliktelikleri oluşturmasıyla ortaya çıkan uyumdur.[9]

Ünsüz uyumu kısaca kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında, sedalı ünsüzlerden ve ünlülerden sonra sedalı, sedasız ünsüzlerden sonra genellikle sedasız ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyum olarak tanımlanabilir:[10] **atkı, avcı, süzgeç, geçti.**

1.1.3.6. Aykırılaşma

Kelime içinde birbiriyle aynı veya benzer olan iki sesin zaman içinde birbirini itmesiyle birinin başkalaşması olayıdır. Bir başka deyişle, bir kelimede yan yana veya birbirine yakın duran, çıkış yeri ve çıkış niteliği bakımından birbirinin aynısı veya

---

[9] Volkan Coşkun, **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 80.

[10] Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 163.

benzeri olan iki sesten birinin kendi çıkış yeri ve niteliğini diğerinden ayırarak başka bir sese dönüşmesidir: **muşamma>muşamba, attar>aktar.**

1.1.3.7. Yer Değiştirme

Bir kelime içinde birbirini izleyen iki sesin yer değiştirmesi olayıdır: **kirpik>kiprik, toprak>torpak, çömlek>çölmek, kibrit>kirbit.**

1.1.3.8. Ünlü Daralması

Türkçede *a,e* geniş ünlülerinden biriyle biten bir sözcük *-yor* eki aldığında o sözcüğün geniş ünlüsünü *ı, i, u, ü* dar ünlülerine çevirmesi olayıdır. Türkçede *y* ünsüzünün kendinden önce gelen geniş ünlüyü daraltma eğiliminde olması bu ses olayının oluşmasında önemli rolü vardır: **bilm(e)– yor>bilmiyor, ist(e) – yor>istiyor, izl(e) – yor>izliyor, suçl(a) – yor>suçluyor, sev(e)-yor>seviyor, de-y-en>diyen, ye-y-en>yiyen.**

1.1.3.9. Ünlü Birleşmesi

Ünlüyle biten ilk kelime ile ünlüyle başlayan ikinci kelimeden oluşan ve her zaman birlikte kullanılan kelimelerde, yan yana gelen ünlülerin birleşerek tek ünlü durumuna gelmesidir: **sütlü aş>sütlaç, bulama aş>bulamaç, cuma ertesi>cumartesi, kahve altı>kahvaltı, ne için>niçin, ne asıl>nasıl.**

1.2. Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Çalışmaları

Türkçenin ses bilgisiyle ilgili makale, bildiri, tez ve kitap olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır.[11] Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

---

[11] Geniş bilgi için bakınız:

1) Hüseyin Kahraman Mutlu, "Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, Cilt No. (6), s. 373-382.

2) Çimen Özçam, "Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları-Bibliyografya Denemesi-" **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ekim 1997, s. 110, s. 121-163

3)https://www.isa-sari.com/bibliyografya/alan.php?b=yeni-turk dili&s=4&adet=50&olcut=yazar_soyadi&sekil=asc

Volkan Coşkun'un yazdığı - *Türkçenin Ses Bilgisi,* Halit Dursunoğlu'na ait - *Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi,* Günay Karaağaç - *Türkçenin Ses Bilgisi***,** Erdoğan Boz - *Türkiye Türkçesi I Ses Bilgisi* kitap olarak yayımlanmış çalışmalardır.

Yüksek lisans tezi olarak Hatice Şirin'in yazmış olduğu - *Türkçenin Ses Bilgisi Tarihi Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmayı zikredebiliriz

Türkçenin ses bilgisi konularını içeren pek çok makale yazılmıştır. Zeynep Korkmaz'ın - *Ses Bilgisi Özelliklerinin Dilimizin Estetik Yapısındaki Etkileri Üzerine* adlı makalesi ile Süleyman Efendioğlu ve Adem İşcan'ın - *Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması* adlı makaleleri bunlardan bazılarıdır.

2. AĞIZLAR VE AĞIZ ÇALIŞMALARIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Ağız, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili"[12] olarak tanımlanmıştır.

Gramer Terimleri Sözlüğünde "Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla biribirinden azçok ayrılan konuşma biçimleri"[13] şeklinde ifade edilmiştir.

Ergin, ağız kelimesi hakkında şunları belirtmiştir: "Bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına

---

4) http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/turkdilikaynakcasi.htm

[12] Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, 2020, https://sozluk.gov.tr/ (22/06/2020)

[13] Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü,** s. 4

verdiğimiz addır. Ağızlarda ses (söyleyiş), şivelerde ses ve şekil, lehçelerde ise ses ve şekilden başka kelime ayrılıkları, kelime sahasına inen ayrılıklar bulunur."[14]

Ağız, bir dilin hareketli yapısı kapsamındaki standart dilin alanı içinde bulunan farklı konuşma biçimleridir. Her yörenin kendine has ağız özellikleri bulunmaktadır. Bu bakımdan ağızlar yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Belirli bir standarda bağlı olmak kaydıyla ağızlar da yazı diline kaynaklık etmektedir. Standart dille hem ses hem şekil yönünden farklılıklar bulunduran ağızlar, bir yazı dili olmayıp sadece konuşma dili şeklinde varlığını devam ettirmektedirler. Dillerin, başta konuşma dili olarak ortaya çıktıkları ve daha sonraki süreçlerde yazı diline dönüştükleri göz önüne alındığında birer konuşma dili olan ağızların bu bakımdan çok önemli olduğu görülmektedir.

Standart dilin kolları olan ağızlar, bir yörede yaşayan insanların yaşayış biçimlerine, kültürlerine, sosyal durumlarına göre farklılık göstermekte, insanlar arasındaki samimiyetin en kuvvetli bağını oluşturmaktadırlar. Her yörenin kendine has konuşma şeklinin bulunması ağızların standart dilin söz varlığını zenginleştirmesine olanak tanımaktadır. Standart dil, ağızlarda kullanılan şekliyle değil de standart dildeki kural ve esaslara uygun şekilde düzenleyerek ağızlardan kelimeler almaktadır. Geçmiş ile gelecek arasında bağ kurarak geçmişi geleceğe bağlayan ağızlar başta dil, edebiyat ve tarih olmak üzere birçok bilim alanına ait veriler ortaya koymaktadır. Bir dile ait tarihteki eski ses olayları ve şekil yapıları ağızlar sayesinde daha da somut verilere dönüştürülebilmektedir. Başka bir deyişle ağızlar bir ölçüde dilin karanlıkta kalan kısımlarına ışık tutmaktadır.

Yazı dilinde unutulup gitmiş birçok ses, ek ve kelimelere ait veriler ağızlarda yaşamaya devam etmektedir. Bu yüzden, dilin tarih içinde geçirdiği değişme ve gelişme süreçlerini tespit etmede ağızlardan derlenen metinler önemli rol oynar. Söz

[14] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 10

konusu metinlerde dilin çeşitli düzeydeki sorunlarının çözümüne ait veriler bulunmaktadır.[15]

Dilin bir milletin kimliği olduğu düşünüldüğünde ağızlar, o ağzın konuşulduğu topraklar üzerinde yaşayan milletler hakkında da daha geniş bilgiler elde etme imkânı sağlar.

2.1. Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmaları

Batı ülkelerine bakıldığında ağızlar ve lehçeler üzerine yapılan ilk çalışmaların 1800'lü yılların başında başladığı görülmektedir. Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarının başlangıcı ise 19. yüzyıla dayanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk çalışmaların batılı dil bilimciler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

V. A. Maksimov'un 1867 yılında St. Petersburg'da basılmış olan *Opıt İzslědovanija Tyurskich Dialektov v Chudavendigarě i Karamanii* adlı çalışması Anadolu ağızları ile ilgili yapılmış ilk çalışmadır. Maksimov'dan sonra J. Thury, I. Konoś, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze bu alanda çalışmalar yapmıştır. Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarında 1940'a kadar olan dönem "yabancı araştırıcalar dönemi" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların Anadolu ağızları üzerinde yapılan ilk çalışmalar olması yönüyle küçümsenmeyecek bir değere sahiptirler. Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski (1894-1940) bu araştırmalardan hareketle, Anadolu ve Rumeli ağızlarının genel yapısını dilbilgisi açısından değerlendiren en derli toplu makaleyi yazmıştır. Anadolu ağızlarından yazı diline girmemiş kelimelerin derlenmesi, TDK'nin ağızlarla ilgili ilk önemli çalışmasını teşkil etmiştir.[16]

Anadolu ağızları üzerine daha verimli çalışmalar ancak 1940'tan sonra yapılmıştır. Finli Türkolog Arvo Martti Oktavianus Räsänen'in (1893-1976)

---

[15] Ali Akar, "Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağızlar", **Gazi Akademik Bakış,** Cilt No. (10), s. 3-4

[16] Zeynep Korkmaz, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Günkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Cilt No. (2), s. 143-148.

çalışmaları her ne kadar gerek kaynak kişilerin seçimi gerekse bunlardan kaynaklanan olumsuz özelliklere sahip olsa da Anadolu ağızları ile ilgili yapılan ilk ciddi derleme yayınlarıdır. "yerli araştırıcılar dönemi" olarak adlandırılan 1940 yılından sonraki dönemin Türkiyede Ahmet Caferoğlu ile başladığı kabul edilmektedir. Bu dönemin başlamasında 1928 ve 1932 yılları arasında Türk dili adına yapılan çalışmalar ve getirilen yenilikler ile 1932 yılında TDK'nin kurulması etkili olmuştur.

Ahmet Caferoğlu 1940'lı yılların başında, Anadolu'nun neredeyse bütün illerini gezerek metin derleme çalışmaları yapmıştır. Bu metinler Anadolu ağızları ile ilgili geneli yansıtan ilk metinler olup 9 ciltlik bir külliyat olarak ortaya konulmuştur. Yalnız bu çalışmalarda, metinler ses kayıt cihazı ile değil duyma yoluyla tespit edilmiştir. Alt ağız bölgelerine ait metinler derlenememiş, metinlerin önemli bir bölümü manzum şeklinde olmuş ve her ağız bölgesi için ayrı bir çevriyazı alfabesi kullanılmıştır. Kaynak kişiler genellikle erkekler ve memleketi dışında (hapishane, hastane vb gibi yerlerde) bulunanlardan seçilmiştir. Bu yönleriyle derleme ve yazıya aktarma yöntemleri açısından birtakım eksiklikleri ve kusurları da bulunmaktadır. Buna rağmen, Caferoğlu'nun metinleri Anadolu diyalektolojisinin en önemli verileri olarak her zaman başvurulan ana kaynakların başında yer almaya devam etmektedir.[17]

Caferoğlundan sonra bu yıllarda Ömer Asım Aksoy *Gaziantep Ağzı (3 cilt)* (1945-1946) , K. Edip Kürkçüoğlu *Urfa Ağzı (1945)*, Şevket Beysanoğlu *Diyarbakır Ağzı (1966)* üzerine çalışmalar yapmışlardır. Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının dönüm noktası ise Zeynep Korkmaz'ın 1956 yılında basılan *Güney-batı Anadolu Ağızları: Sesbilgisi* adlı eseri olmuştur. Çünkü bu çalışma eser, kaynak kişilerin doğru seçimi, çevriyazı işaretlerinin doğru ve ayırt edici biçimde tespit edilmesi, fonetik

[17] Ali Akar, Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** https://docplayer.biz.tr/415696-Agiz-arastirmalarinda-yontem-sorunlari.html, (25/06/2020), s. 39

incelemenin karşılaştırmalı yöntemle uygulanması gibi yönleriyle Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına önemli yenilikler getirmiştir.[18]

Zeynep Korkmaz'ın 1950 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinde doktora tezi olarak kabul edilmiş olan *Güney-Batı Anadolu Ağızları (Sesbilgisi)* adlı eseri ülkemizde, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ilk doktora çalışmasıdır. 1970'li yıllarda ise Türkiyede bazı merkezî illerde üniversitelerin açılmasıyla birlikte il ve yöre ağızları üzerinde çalışmalar artmıştır. Daha sonraki yıllarda Selahattin Olcay, Mehmet Kaplan, Kaya Bilgegil gibi önemli Türklük bilimcilerin diyalektoloji ve halk edebiyatı incelemelerine ağırlık vermeleriyle ağız araştırmaları alanında önemli çalışmalar ortaya konmuştur. Efrasiyap Gemalmaz *Erzurum İli Ağızları*, Ahmet B. Ercilasun *Kars İli Ağızları,* Turgut Acar *Artvin ve Yöresi Ağızları,* Turgut Günay *Rize ili Ağızları* üzerine önemli çalışmalar yayımlamışlardır. 1970'li yıllardaki il ve yöre ağızları ile ilgili çalışma geleneği 1980'lerden sonra da devam etmiştir. Tuncer Gülensoy 1988'de *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmasını yayımladı. Zeynep Korkmaz, Ahmet Caferoğlu, Hasan Eren, Andreas Tietze, Tuncer Gülensoy, Nurettin Demir ve Gürer Gülsevin Anadolu ağızları ile ilgili olarak derleme ve inceleme çalışmalarının yanında belli ses ve yapı sorunları üzerine de araştırmalar yapmışlardır.[19]

Sonraki yıllarda bu tür metin derleme ve fonetik incelemeye dayalı çalışmalar daha da arttı. Ahmet Buran, Leyla Karahan, Mukim Sağır, Münir Erten, Sadettin Özçelik, Erdoğan Boz, Turgut Acar, Cemil Gülseren... gibi dilcilerimiz de yaptıkları çalışmalarla bu alana katkıda bulunmuşlardır. Daha sonraki çalışmalarla, Adana, Afyon-Merkez, Artvin, Diyarbakır, Elazığ, Edirne, Erzurum, Urfa-Merkez, Kars, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Muğla, Rize, Sivas, Ordu, Osmaniye, Tokat, Trabzon, Uşak, Zonguldak illerine ait bütünsel ağız çalışmaları yapılmıştır.

---

[18] Akar, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları" , s. 40

[19] Akar, "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları" , s. 41

Ağız araştırmalarının ülkemizde hız kazanmasından günümüze kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süreçte yüksek lisans ve doktora seviyesinde birçok çalışma yapılmış[20] olmasına rağmen Türkiye'nin bütün il ve ilçelerinin ağız çalışmaları henüz yapılamamıştır.

2.2. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Çünkü ağız çalışmalarının asıl amacı olan ağız atlasının çıkarılması sınıflandırma çalışmalarıyla mümkün olacaktır. İlk sınıflandırma denemesi 1896'da İ. Kunos tarafından yapılmıştır.

İkinci sınıflandırmayı, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine geniş malzemeler toplayan ve kendi derlediği bu malzemeleri esas alan Ahmet Caferoğlu, 1946'da yazdığı *Philologiae Turcicae Fundamenta I*' adlı eserinde yapmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması çalışmaları daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve çeşitli ses ve yapı ölçüleri esas alınarak sınıflandırma çalışmaları yapılmıştır. Piet Kral, ses ve yapı özelliklerine göre haritalandırdığı bir tasnif yapmıştır. Japon Türkolog Tooru Hayashi "*Anadolu Ağızlarının Coğrafi Dağılımı Üzerine Bir Deneme Çalışması*" adlı bir bildiri yayımlamış ve Tahsin Banguoğlu da Türk Ansiklopedisi'nde bir tasnif çalışması yapmıştır.[21]

---

[20] Geniş bilgi için bakınız: Tuncer Gülensoy ve Ercan Alkaya, "**Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**", Akçağ Yayıncılık, İstanbul 2011, Metin Güler, " Türkiye'deki İl Ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme" **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara, s. 1835-1861, Yusuf Özsoy, "Türkiye'de Ağız Araştırmaları Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme: (1985–2018)" , **OĞUZTAD** 2019, Sayı 1, s. 173-207, Veysi Sevinçli, " Türkiye Türkçesi Ağızları İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezler (2010-2013) Üzerine Bir İnceleme", **SBE Dergisi, The Journal of Social Sciences İnstitute**, Sayı: 38, Van 2017, s. 57-96

[21] Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Buran, "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması", **Türk Dili**, S. 542, Şubat 1997, 233-237**;** "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", **II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı**, Kafkas Üniversitesi (21-23 Mayıs 2009, Kars).

Anadolu ağızlarının sınıflandırılmasıyla ilgili oldukça detaylı bir çalışma Leyla Karahan tarafından yapılmıştır.[22]

2.3. Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi

Ağızlar, bir dile ait fonetik ve morfolojik özelliklerin belirlenmesi ve söz varlığı unsurlarının eksiksiz olarak ortaya konmasında çok önemli rol oynamaktadır. Türk dilinin tarihi dönemlerinde tespit edilen ancak bugün standart yazı dilinde bulunmayan bir ek ya da söz varlığı unsuru ağızlarda kullanılmaya devam edebilmektedir. Ağızlar bu yönüyle de dilin tarihi dönemleri ile çağdaş dönemi arasında bağlantı kurmada dil çalışmalarına katkı sunmaktadır.[23]

Ağız araştırmaları günümüzde birçok araştırmacının ilgisini çeken bir çalışma alanı olmuştur. Ağız çalışmaları her bilimsel disiplinde olduğu gibi birikimli olarak gerçekleşen, ağız metinlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda saha araştırmaları sonucu elde edilen metinlere bağlı olarak belli bir yörenin ağız özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, zamanla söz konusu ağızların yaşadığı şehirlerin tamamının, dolayısıyla bütün bir ülkenin ağız özelliklerinin tespit edilmesini sağlayacak silsilenin başlangıcını oluşturmaktadır.[24]

Ağız malzemelerinin derlenmesiyle dil, folklor, tarih, etnografya, sosyoloji gibi birçok sosyal bilim dalının çalışma alanına ait ürünler gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bu yönüyle ağızlar gerek dilin kendisi için gerekse içerisinde barındırdığı sosyal ve kültürel değerlerin tespit edilmesi bakımından da önem arz etmektedir.

---

[22] Leyla Karahan, "**Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması"**, TDK yay. , Ankara 2014.

[23]Burak Telli ve Türker Barış Bulduk "Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkı: Fiil", **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]**, Yıl 5, Sayı 10, Bahar 2019, s. 98-115.

[24]Bahadır Güneş "Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi ve Türkiye'deki Karşılaştırmalı Ağız İncelemeleri Üzerine Bir Deneme" , **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 1/4, s. 20-44.

Daha çok bir yöreye özgü ağız veya ağızların çeşitli yönlerden araştırılmasının yanında son yıllarda Türkiye Türkçesi ağızlarının karşılaştırmalı olarak incelenmeye başlandığı görülmektedir. Ağızların karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle karşılaştırılan ağızların ortak ve farklı dil özellikleri ile bu ağızlardaki metinlerde bulunan kültürel değerlerin ortaya konmasıyla önemli sonuçlar elde edilebilir, benzerlik ve farklılıklar da tespit edilebilir.

Buran, ağızların karşılaştırmalı olarak incelenmesi ile tespit edilen ağız bölgeleri arasındaki benzerlik ve ayrılıkların ortaya konulabileceğini, fakat ağızları karşılıklı inceleyebilmek için önce ağızlara ait malzemenin bilimsel yöntemlerle ve eksiksiz bir şekilde derlenmiş olması gerektiğini, aksi halde karşılaştırmalı incelemelerin eksik kalacağını söylemiştir. Söz edilen şartların yerine getirildiğinde mukayeseli ağız araştırmalarının başlanması sağlanacak ve Türkçenin ağızlarından daha sağlıklı malzeme elde edilmesinin önünün açılacağını ifade etmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesinin birbiriyle ilgili üç ayrı sonuç doğuracağını söylemiştir. Buna göre; önce Türkiye Türkçesi ağızları kendi içinde, sonra Türk Dünyası'nın değişik yörelerindeki ağız ve lehçelerle mukayese edilerek ortak ve ayrı özellikler ortaya konulabilecek, üçüncü olarak da bu ağızların Türkçenin tarihî dönemleriyle olan ilgisinin ve dayandıkları tarihî köklerin tespit edilmiş olunacağını belirtmiştir.[25]

Karahan bu konuda, karşılaştırmalı ağız incelemeleriyle hem Türkçenin çözüm bekleyen birçok meselesinin çözüme kavuşacağını hem de dil-etnik yapı bağlantısı çerçevesinde Türklerin iskân tarihiyle ilgili birtakım soruların cevap bulacağını belirterek mukayeseli ağız çalışmalarının önemini dile getirmiştir.[26]

---

[25]Ahmet Buran, " Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelemesi ve Bu Konu ile İlgili Sorunlar" **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara**), TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 89-91.

[26]Leyla Karahan, "Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar" **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara)**, TDK Yayınları, Ankara 1999, 24-28.

Caferoğlu, birçok Türk boyunun Anadolu topraklarına gelerek birbirleriyle iç içe yaşamaları sonucu bu boyların dillerinde de birtakım kaynaşmaların gerçekleştiğini, dolayısıyla bu durumun ağız araştırmaları açısından karmaşık bir hâl aldığını belirtmiştir. Caferoğlu, ortaya çıkan bu diyalektolojik karmaşanın açıklığa kavuşturulabilmesi için Anadolu ağızlarının Türkiye dışındaki Türklerin ağızlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi gerektiğini dile getirmiştir.[27]

2.4. Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Güneydoğu Anadolu ağızları üzerine yapılmış çalışmalardan tespit ettiklerimiz aşağıda sunulmuştur:

Araştıma kitapları: Münir Erten - *Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük),* Sadettin Özçelik - *Siverek Merkez Ağzı,* Sadettin Özçelik ve Erdoğan Boz - *Siverek Merkez Ağzı,* S. Yavuz - *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları,* Ömer Asım Aksoy - *Gaziantep Ağzı (3 Cilt),* ve Sadettin Özçelik ve Erdoğan Boz - *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük).*

Tezler: Hakan Sarıtiken - *"Gaziantep Merkez Ağzı",* yayımlanmamış doktora tezi, Ali Demez - *Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı*, yüksek lisans tezi, Ahmet Başkan - *"Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin),* yüksek lisans tezi, Esra Gülin Günay - "*Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)* yüksek lisans tezi, Emine Duranay - *Adıyaman Merkez Ağzı* yayımlanmamış bitirme tezi.

Makaleler: Hülya Arslan Erol'ün yazdığı - *Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine*, Jale Öztürk'ün yazmış olduğu - *Kilis ve Hatay Ağızlarının Karşılaştırılması* ve Şehrebanı Allahverdiyeva ve Türker Barış Bulduk - *Adıyaman İndere(Zey) Köyü Ağzı Ses Bilgisi*.

---

[27]Ahmet Caferoğlu, "Muğla Ağzı". **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara 1962, s. 107-130.

Bildiriler: Burhan Baran'ın *Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*" adlı çalışması da GDA üzerine yapılmış bir çalışma olup tespit edebildiğimiz yayımlanan tek bildiridir.

3. TEZ ÇALIŞMAMIZLA İLGİLİ BİLGİLER

3.1. Çalışmada Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Dille ilgili en zor çalışmaların yapıldığı alanlardan biri de ağız araştırmalarıdır. Derleme çalışmalarında, hem ses kayıtlarının yazıya geçirilmesinde hem de oluşturulan metinlerin incelenmesi sırasında yaşanan zorlukların önemli bir sebebi çeviri yazı işaretlerinin kullanımında ortaya çıkan farklılıklardır.[28]

Çalışmamızda da karşılaştığımız en büyük zorluk standart bir çeviri yazı sisteminin olmamasından dolayı çeviri yazı işaretlerinin farklı kullanılması olmuştur. Karşılaştırılan ağızlarda aynı sesler farklı bir işaretlerle gösterilmiştir. Bazen de farklı seslerin aynı işaretle gösterildiği tespit edilmiştir. Seslerin tespitleri konusundaki teknik ve yöntem farklılıkları konusunda bir standardın yakalanamamış olması da önemli sorunlardan biridir.

Öçalan, ağız araştırmalarında ortaya çıkan sorunlar hususunda şunları belirtmektedir: "Üzerinde bu kadar çalışma olmasına rağmen Anadolu ağızlarının ünlü ve ünsüz varlığının tespit edilememiş olması çalışmalarda aynı seslerin farklı harf ve işaretlerle gösterilmesi, aynı harf ve işaretlerin farklı sesleri göstermesi gibi sorunlar, öncelikle çözülmesi gereken sorunlardır. Aynı yörelerde daha sonra yapılan derlemelerle öncekilerin karşılaştırılmaları, aralarındaki değişimlerin gözlenebilmesi

---

[28] Geniş bilgi için bakınız:

1) Volkan Coşkun, "**Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler**", TDAY Belleten 1999 I/II, Ankara 2003, s. 41-50.

2) H. İbrahim Delice, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Metinlerinde Kullanılan Seslerin Transkripsiyonu Meselesi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 1. sayı, Sivas 1995, s. 119-131

3) A. Bican Ercilasun, "Ağız Arastırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri", **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)**, TDK Yay. 697, Ankara 1999, s. 43-48

bu sorunlar sebebiyle mümkün olmamaktadır. Çeviri yazı işaretlerindeki aynı sesi ifade eden farklı işaret kullanımları ortadan kaldırılarak birlik sağlanmalıdır. Türkiye Türkçesinin ünlü ve ünsüz varlığı tespit edilerek, bunların açıklıkları sesbilim (fonetik) laboratuvarında tespit edilmelidir."[29]

Demiray, ağız araştırmalarında çeviri yazı işaretlerinin farklı kullanılması ile ilgili şunları ifade etmiştir: "Farklılıkların ortadan kaldırılarak bundan sonra ortak bir çeviri yazı sisteminin kullanılması gerekliliği, bu alanda çalışan herkesin fikir birliği içinde olduğu bir husustur. Ancak başlangıçtan bu yana bu sorun üzerine yazılan makalelere, sunulan bildirilere, önerilere, yapılan tartışmalara rağmen bu birlik hâlâ tam olarak sağlanamamıştır.[30]

Çalışmamızda karşılaştığımız bir diğer önemli sorun da incelediğimiz metinlerin yer aldığı kaynaklarda sözlük veya dizinin detaylı olarak hazırlanmamış olmasıdır. Türkiye Türkçesine çevirdiğimiz bazı cümlelerde geçen kelimelerin anlamlarını bulmada zorluk yaşadık. Bu kelimelerin anlamlarını bağlamdan hareketle tahmin etmeye çalıştık. Bazı çalışmalarda kapsamlı dizin bölümü yer alırken bazılarına sadece küçük bir sözlük eklenmiştir. Ağız araştırmalarında kapsamlı bir sözlük veya dizinin hazırlanması bu çalışmalardan yararlanmayı ve ağızların söz varlığının tespit edilmesini kolaylaştıracaktır.

3.2. Çalışmamızın Amacı

Çalışmada, Güneydoğu Anadolu ağızlarının karşılaştırılmak suretiyle aynı bölgede bulunan bu ağızlar arasında ses bilgisi yönünden ne gibi farklılıklar veya benzerlikler olduğunun ortaya konulması ve böylelikle karşılaştırmalı ağız araştırmalarına katkıda bulunma amaçlandı.

---

[29] Muharrem Öçalan, "Ağız Araştırmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanılması Ve Ağız Tezleri İçin Yenilik Önerileri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Yıl: 2006/1, s. 169-188.

[30] Erdinç Demiray, "Ağız Araştırmalarında Transkripsiyon İşaretlerinin Farklı Kullanılması Sorunu" , **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Volume 3/6 Fall 2008, s. 219.

3.3. Çalışmamızın Yöntemi

Tez çalışması hazırlanırken önce ses bilgisiyle ilgili genel bilgiler verildi. Yapılan çalışmalardaki metinler taramak suretiyle inceleme kısmı oluşturuldu. Örneklerin cümle halinde sunulması suretiyle daha anlaşılır olması hedeflendi. Örnekler çeviri yazılı şekilleriyle kaynak kitaplardan alındı ve standart Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da verilerek yazıldı. Alıntılanan cümleler tırnak içerisine alınıp, vurgulanmak istenen kelimeler hem alıntılanan cümlede hem de günümüz Türkçesine çevrilerek yazılan cümlede kalın punto ile gösterildi. Aynı sesi ifade eden fakat farklı şekillerde gösterilen sesler özel olarak belirtildi. Bir ağız için karakteristik özellik taşıyan durumların da üzerinde duruldu.

BİRİNCİ BÖLÜM
ÜNLÜLER

Standart Türkiye Türkçesinde (STT) *a,e,ı,i,o,ö,u,ü* olmak üzere sekiz ünlü bulunmaktadır. Ağızlarda, bu ünlülerle birlikte bu ünlülerin farklı söyleyiş şekilleri de bulunmaktadır. İncelediğimiz ağızlarda bulunup, Standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan ünlülerin bu farklı söyleyiş şekilleri karşılaştırmalı olarak incelenip örnekleriyle birlikte sunulacaktır.

Urfa Merkez Ağzında (UMA), STT'de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak *á, ė, í, į, ó, ˓a, ˓e, ˓i, ˓ü, ˓u* ünlüleri bulunmaktadır.

Siverek Merkez Ağzında (SMA) STT'de kullanılan ünlülere ek olarak *á, ė, í, ô, ú* ünlüleri bulunmaktadır. SMA, Güneydoğu Anadolu Ağızları içerisinde (GDA) STT'de bulunan ünlülere ek olarak bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en az sahip olan ağızdır.

Diyarbakır Ağzında (DA), STT'de kullanılan sekiz ünlünün yanında *á, â, ˓a, ẹ, ˓e, į, ˓i, ô, ˓ö, ˓u* ünlüleri kullanılmaktadır.

Kilis Ağzında (KA) STT'de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak *ā, á, à, å, ə, é, ē, í, į, ō, ő, ō̃, ŏ, ŭ, ū* ünlüleri de bulunmaktadır. GDA içerisinde KA, STT'de bulunan ünlülerin yanında bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızlardandır.

Bismil ağzında (BA), STT'de kullanılan sekiz ünlünün yanında *á, ˓a, é, ˓e, í, ˓i, õ, ˓ö* ünlüleri de kullanılmaktadır. BA, GDA içerisinde STT'de bulunan ünlülere ek olarak bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en az sahip olan ikinci ağızdır.

Gölbaşı Adıyaman ağzında (GAA) STT'de kullan sekiz ünlüden farklı olarak ȧ, á, å, ä, ė, é, ë, í, ï, ï, ó, ŏ, ő, ú ünlüleri kullanılmaktadır. GDA içerisinde GAA da STT'de bulunan ünlülerin yanında bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızlardandır.

Gaziantep merkez ağzında (GMA), STT'de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak ā, ä, a̋, á, â, å, ē, ė, í, ī, î, ō, ő, ū, ú ünlüleri kullanılmaktadır. Gaziantep merkez ağzı, GDA'da STT'den farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızdır. Aynı zamanda GDA içerisinde en çok farklı *a* sesine sahip ağızdır.

Adıyaman merkez ağzında (AMA), STT'de kullanılan sekiz ünlüye ek olarak á, â, å, ă, ė, í, ï, ó, ú, ů, ư, ünlüleri kullanılmaktadır.

1.1. á Ünlüsü

a sesi ile *e* sesi arasında, fakat *a* sesine daha yakın, düz, geniş, yarı kalın, yarı ince bir damak ünlüsüdür. *e>a* ya da *a>e* değişimi esnasında ortaya çıkmış ara bir sestir. *a* sesinin incelmesi veya *e* sesinin kalınlaşması ile oluşmaktadır. GDA'nın tamamında mevcut olan bu ünlü yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. UMA'da, SMA'da, DA'da, BA'da, GAA'da ve KA'da ve AMA'da *á* şeklinde gösterilirken, GMA'da ise *ä* şeklinde gösterilmiştir Örneklerimiz geçtiği kaynakta tercih edilen çeviri yazı işaretiyle sunulacaktır:

"Zamanında esḥab-ı kehf, size aynattığım kímí, berábár mağaraya sığınmışlar." (UMA: 159) = Zamanında ashab-ı kehf, size anlattığım gibi **beraber** mağaraya sığınmışlar.

"Gel onı savur buğdaylá samanı birbirinden ayır." (SMA: 113) = Gel onu savur **buğdayla** samanı birbirinden ayır.

"Ḥa onán sora, pulbiberí alacaḫsın." (SMA: 198) = Ha **ondan** sonra pul biberi alacaksın

“Ondan sonra **ḥáyvan** kesiler aḳiḳa ḳurbanı dėdíġımız.” (SMA: 115) = Ha ondan sonra **hayvan** kesiyorlar akika kurbanı dediğimiz.

“Eker bízím bėynímíze yattıse bíz o ḳızın üstüne gídiyoruḫ, **yatmadısá** bíz o ḳızın üstüne gitmiyoruḫ.” (SMA: 262) = Eğer bizim beynimize (aklımıza) yattıysa biz o kızın üstüne gidiyoruz **yatmadıysa** biz o kızın üstüne gitmiyoruz.

“Diyi **zatán** diyi beniṃ burda ne kā ʿömrim kalmiş?” (DA: 63) = Diyor **zaten**, diyor benim burada ne kadar ömrüm kalmış?

“Oğlanın hėç bi şēden **ḫáberi** yoḫ.” (DA: 63) = Oğlanın hiçbir şeyden **haberi** yok.

“Ulâ ana elin **áyagın** öpüm, ulâ hele gel otur buraya.” (DA: 64) = Ya anne elini **ayağını** öpeyim ya hele gel otur buraya.

“Hani biz kendi **máhlemizdi**, biz bilidıḫ, kimin ḳaç tene aġaci var, ne zaman ekmiş ne yapmış.” (DA: 118) = Hani bizim kendi **mahallemizdi**, biz biliyorduk kimin kaç tane ağacı var, ne zaman ekmiş, ne yapmış.

“Dedi sen oğlum ʿaskere gitmiyene **ḳadár** ben senin sözen inanmam.” (DA: 122) = Dedi sen oğlum askere gitmeyene **kadar** ben senin sözüne inanmam.

“Sen nasisan ęyiyem. O **kadár** onın ḫaricinde ne bilim ʿabe işte görisen…” (DA: 95) = Sen nasılsın iyiyim. O **kadar** onun haricinde ne bileyim abi işte görüyorsun…

“Evde olan bitenlerden **ḫáberi** yoḫ.” (DA: 63) = Evde olup bitenlerden **haberi** yok.

“Hávar hávar, yetişin baḫın körün parasını ali cebinden, budur şudur, ordaki adamlar yetişiler.” (DA: 66) = **Havar havar** yetişin bakın körün parasını alıyor cebinden, şöyle böyle oradaki adamlar yetişiyorlar.

“Eskiden, gördün, bu ḳadınlar **antári** giyidiġi **záman** börk baġlidilar böle.” (BA: 80) = Eskiden gördün, bu kadınlar **entari** giydiği **zaman** börk bağlıyorlardı böyle.

“Faḳat, **ḳáç** teneden õvlenip o ḳade ona gömlek giydirirler.” (BA: 87) = Fakat **kaç** defa evlenmişse o kadar ona gömlek giydirirler.

“Diyidim ḳardaşım, sen bana **ḥáḳsıssan** yav!” (BA: 105) = Diyordum kardeşim sen bana (karşı) **haksızsın** ya.

“Sábbaḥleyin ḳaḫıyordun, çite gidiyorduḫ, çit sürüyorduḫ.” (BA: 119) = **Sabahleyin** kalkıyorduk çite gidiyorduk, çit sürüyorduk.

“Orıya **ḳadán** ḳaynanamı salollar, kele utanmon mu bösböyük avrat orıya **ḳadán** nėre gidin.” (KA: 447) = Oraya **kadar** kaynanamı salıyorlar, ya utanmıyor musun büs büyük kadın oraya **kadar** nereye gidiyorsun.

“Viláyat miláyat deyil ḳazadı yaʿni. **Viláyatımız** ġaziʿántepdi**.”** (KA: 448) = **Vilayet milayet** değil kazaydı yani. **Vilayetimiz** Gaziantep’ti.

“Gelinler de tek yalnız bir yere gitmezmiş evvel. Ya ḳoca ya **ḳáynana** götürmeli.” (KA: 461) = Gelinler de tek (başlarına) yalnız bir yere gitmezmiş eskiden. Ya kocası ya da **kaynanası** götürmeli(imiş).

“Gelin oynamazdı **áveli meselá** ḳonuşmazdı, héç damadı görmezdi istenirde əyle.” (KA: 462) = Gelin oynamazdı **evveli mesela** konuşmazdı hiç, damadı görmezdi istenir de öyle.

“İki **tánesi** oḳuyó biri lise biri üniversiteye hazırḷānıyó, biri anadoḷu lisesine gidiyó.” (GAA: 122) = İki **tanesi** okuyor biri lise(ye), biri üniversite(ye) hazırlanıyor.

“Yánı şimdi köyde kimse yóḳ çifçilik **yápardıḫ** évveḷı é o zamān harmān sürerdik patōs yoġŭdu o zamān.” (GAA: 116) = **Yani** şimdi köyde yok çiftçilik **yapardık** önceleri e o zaman harman sürerdik patos yoktu o zaman.

“…éverdik, şimdi iki **táne** çocuu vār, **yánı** çaḷışma fèḷān yóḫ üĉ **táne** oġḷan çocuġum vār, dört **táne** ġızım vār.” (GAA: 120) = Evlendirdik, şimdi iki **tane** çocuğu var, yani çalışma falan yok üç tane oğlan çocuğum var, dört tane kızım var.

“Çocuḫḷarımın hēpsi yurt dışında, ilk gidenlerden bĭ **tánesi** benim yirmi doḳuz **yáşında** gittim, sėkiz sėne ḳaḷdım.” (GAA: 142) = Çocuklarımın hepsi yurt dışında, ilk gidenlerden bir **tanesi** benim yirmi dokuz **yaşında**, gittim sekiz sene kaldım.

“Yázzıḫḷār oḷsun sana dėdim **cáhannām** oḷ şurdan **yánı** saḫāḷıma baḫınca ġocā mı sanıyóḷār nė bir yumruḫta düşürüm adamı (çekip) gėtti.” (GAA: 203) = **Yazıklar** olsun sana dedim **cehennem** ol şuradan **yani** sakalıma bakınca yaşlı mı sanıyorlar bir yumrukta düşürdüm adamı çekip gitti.

“Kilis kebabımız olur, ġannıyarīmız olur, dorġāmamız olur, balcanıñ çeşit çeşit yimekleri olur, **ġäbäklama** olur, düyünner de **ġäbäklama**, şorba, yōrtlu yaḫını dėller, şiveydiz deller, neler olmaz mevsimine göre yimēmiz var.” (GMA: 170) = Kilis kebabımız olur, karnıyarığımız olur, doğramamız olur, patlıcanın çeşit çeşit yemekleri olur, **kabaklama** olur, düğünlerde **kabaklama**, çorba, yoğurtlu yahni derler, şiveydiz derler, neler olmaz mevsimine göre yemeğimiz var.

“Esgiden şeyle bi mārakimi bi yeri vardı orda namaz ġılallardı, ġapı ġapı **yunacäĸ**, **yıḫanacäĸ** yėller vardı. bi de altında ġara **ḳäsdel** dėllerdi. ġuyu vardı hep evlerde ġuyu olurdu.” (GMA: 172) = Eskiden şöyle bir mağara gibi bir yeri vardı orda namaz kılarlardı, kapı kapı **yunacak**(?) yıkanacak yerler vardı. Bir de altında kara **kasdel** derlerdi. Kuyu vardı hep evlerde kuyu olurdu.

“Bir beş biñ doḫuzyüz atmış bir dōmlu abdilġādir kelsoy, **täbäḫanalıyım**. sabāleyn ėrkenden **ǩähar** işimize gėderik.” (GMA: 203) = Bin dokuz yüz atmış bir

doğumlu Abdülkadir Kelsoy, **Tabahaneliyim**. Sabahleyin erkenden **kalkar** işimize gideriz.

"Bi de **mähellede** bi tene sal olurdu̱ăm ă̱m **täḫda** sal." (GMA: 233) = Bir de **mahallede** bir tane sal olurdu **tahta** sal.

"Bilirsiñ, dutlu **hämamı** vardı eski **ḫälıñ** yanında onuñ ġarşısında camcı ġaḫráman var." (GMA: 156) = Bilirsin Dutlu **hamamı** vardı eski **halin** yanında onun karşısında camcı kahraman var.

"Bizim bī **áhTımız** var." (AMA: 132) = Bizim bir **ahdımız** var.

"Padihşah gelir ki **àynı** ġendının el leğeni **àynı** ġendının ırbığı **àbdesT** alacağı ḫavlı." (AMA: 134) = Padişah gelir ki aynı kendinin el leğeni aynı kendinin ibriği abdest alacağı havlu.

1.2. â Ünlüsü

Yabancı asıllı kelimelerde rastlanan ince bir ünlüdür. Daha çok *g, k, l* ünsüzlerinin inceltici etkisinden dolayı ortaya çıkmıştır.[31] STT'de bir çeşit *a* vardır ancak, Türkçeye dâhil olmuş bazı yabancı kelimelerde boğumlanma noktası *a* ile *e* arasında olan bir ince *a* bulunmaktadır.

Özel bir çabayla söylenen bu ünlünün ince olduğu, kendisinden sonra gelen Türkçe eklerin ince sıradan ünlü olmasından anlaşılmaktadır:[32]

"Yaʿni ḥāli vaḫti ẹyi olanlar deẏi vala **filânkes** ḳavurma yapti." (DA: 120) = Yani hali vakti iyi olanlar diyor valla **filan kes** kavurma yaptı.

---

[31] Münir Erten, **Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**,TDK Yay. , Ankara 2011, s. 3

[32] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 56-57

“Ḳadere boyun ẹymaḫ **lâzım** dẹmiş.” (DA: 80) = Kadere boyun eğmek **lazım** demiş.

“Demiş ki siz hele ʿami, baci oturun burada, ben size bi **hekâye** anlatacaġam, bu biraz uzun bi **hikâyedịr** ama beni sabırla dinleyecaḫsız.” (DA: 82) = Demiş ki siz hele emmi, bacı oturun burada, ben size bir **hikâye** anlatacağım, bu biraz uzun bir **hikâyedir** ama beni sabırla dinleyeceksiniz.

“Ulâ aman yaman dẹyi vala o böle **kelâmet** geldi bağırır.” (DA: 70) = Ulan aman yaman diyor valla o böyle **keramet** geldi mi bağırır.

“İnsanlar bi täḫım şeyleri gendi **imkânlarıynan** çözerdi.” (GMA: 189) = İnsanlar bir takım şeyleri kendi **imkânlarıyla** çözerdi.

“Ġırıldıydı äyā̆, şurdan ġırıldıydı işde bi ġoç sürüdüydü gendini äyäĸ ġırıldı heç dörd ay **ǩâhamadıydı**.” (GMA: 240) = Kırılmıştı ya şuradan kırılmıştı işte bir güç sürümüştü kendini ayak kırıldı hiç dört ay **kalkamamıştı**.

“Şindi teneke ben aşdım onu bi säĸlama ġabına aldım üsdüne bi tane şey ėtdim bi de ġäpā̆m var benim yapdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı **ǩât** ġodum...” (GMA: 229) = Şimdi tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu **kâğıt** koydum...

“İp sarardıḳ ya biz şeyde ocäĸlīmız vardı siz görmedēz yanımıza gelir, kürsümüz vardı oturullardı ġoñşular, şendik olurdu, **hiǩâye** añlatırlardı.” (GMA: 239) = İp sarardık ya biz şeyde ocaklığımız vardı siz görmediniz, yanımıza gelir, kürsümüz vardı otururlardı komşular, şenlik olurdu, **hikâye** anlatırlardı.

1.3. à Ünlüsü

a sesinin daralmasıyla oluşmuş, *a* ile *ı* arası bir sestir. *a*'ya daha yakın bir yerde boğumlandığından *a* sesine daha yakındır. Oluşumunda, yanındaki ünlüleri daraltma etkisi gösteren ünsüzlerin etkisiyle oluşmuş dar, kalın bir ünlüdür. *a* ünlüsüne göre çene açıklığının daha kapalı olmasıyla oluşan bu sesin anlam ayırt edici bir özelliği bulunmaz. Yani içinde geçtiği kelimenin anlamını değiştirmez. GAA'da *ȧ,* GMA'da ise *á* şeklinde gösterilmektedir:

"Bəle şömine kimi **puharà** olurdu, **puharà** déller ável." (KA: 464) = Böyle şömine gibi **puhara** olurdu, **puhara** diyorlardı eskiden.

"Ḳırmızi geymenin **sebàbı** aḫa şu çalınoñ ya ḳırmízi da geymelisin." (KA: 444) = Kırmızı giymenin **sevabı** aha şu çalınan ya kırmızı da giymelisin.

"Tā büyük cėrít var tā orayá gitmiş şimdi ġavuşmuş orayá hudut burā dėmiş **yȧvraḷmışḷar yȧvraḷmışḷār** sonā bizim göç yoḷuna bėring punārının oráyá gėtirmişler." (GAA: 137) = Ta büyük Cerit var ta oraya gitmiş şimdi, ulaşmış oraya hudut burası demiş **yalvarmışlar yalvarmışlar** sonra bizim göç yoluna bering pınarının oraya getirmişler.

"Yá o zamān öleydi, turisttim ben güvence yóḫtu, o **zȧman** marḳĭdı." (GAA: 153) = Ya o zaman öyleydi, turisttim ben güvence yoktu o **zaman** Mark'tı.

"On aḷtı ėv varıdı burada on aḷtı hāne başḳā marāşa tābi burāḷar halepe bağḷıymış burāḷar osmānḷı **zȧmanında**..." (GAA: 165) = On altı ev vardı burada on altı hane başka Maraş'a tabi buralar Halep'e bağlıymış, buralar Osmanlı **zamanında**...

"Bilirsiñ, dutlu hämamı vardı eski ḥälıñ yanında onuñ ġarşısında camcı **ġaḥráman** var." (GMA: 156) = Bilirsin Dutlu hamamı vardı eski halin yanında onun karşısında camcı **kahraman** var.

“Yav oḫula gėtdēm zamannar cumā̄rtisi bazar, yoḳ o zaman cumā̄rtisi oḫul vardı yarım gün, bazar günü hamadanı elime çekerdim, be datlı **satmáya** gėdicim baba bā̄ para verde ben datlı alıcım.” (GMA: 211) = Ya okula gittiğim zamanlar cumartesi pazar yok, o zamanlar okul vardı yarım gün, pazar günü hamadanı elime çekerdim, ben tatlı **satmaya** gideceğim baba bana para ver de tatlı alacağım.

“La bizimde olta ā̄m **ġayáya** daḫıldı mı? äyā̄mda da bi bot var 100 altı ġalın dişli, bota güveniym yanı.” (GMA: 214) = Ya bizim de olta **kayaya** takıldı mı? Ayağımda bir bot var yüz altı kalın dişli, bota güveniyorum yani.

“Yanna gėtdim nōldu usda dėdim, yōrum niye eyle şētdiñ dėdi bu adam sā̄ **bäĸmáya** gelik dėdi.” (GMA: 214) = Yanına gittin ne oldu usta dedim, yavrum niye öyle şey ettin bu adam sana bakmaya geliyor dedi.

1.4. å Ünlüsü

a ile *o* arası, *a*’ya daha yakın bir sestir. *a* ile *ı* arası dar olan *a*’dan farkı ise daha yuvarlak ve daha geniş olmasıdır. Damakta daha geride boğumlanan *a* ile *o* sesi arası yarı yuvarlak bir ünlüdür. Anlam ayırt edici özelliği olmayıp, düzenlilik arz etmez. Yani bulunduğu kelimede kelimenin anlamını değiştirmez ve konuşurların ağzından tespit edildiği için konuşurlara has bir kullanıma sahip olup düzenli bir kullanımı yoktur. GAA’da, AMA’da, GMA’da ve KA’da örneklerine rastlanır. Örnekleri azdır:

“Biz de berbellerin **ḫåpbaP** gėymesiniñ özellē de devamlı bi müşdereyi traş etmėye yarım sā̄t bi sā̄t sürüy, o ǩäḫıy ötē oturuy, äyäĸ üsdündesiñ ya dabandan sōġu çekmesiñ, on uçun gėyerdik.” (GMA: 184) = Biz de berberlerin **habbab** giymesinin özellikle de devamlı bir müşteriyi tıraş etmeye yarım saat bir saat sürüyor, o öteye oturuyor, ayaküstündesin ya tabandan soğuk çekmesin, onun için giyerdik.

“Kötü beslenmiş deri, ġoyun kötü deri verir, cildi düzgün olmaz, insan da eyle beslenmiyen bi insanıñ cildi güneşde **ġålmış** beslenmemiş yanı baḫılmamış bir adamıñ cildi gimi deri de eyle yanı cannı.” (GMA: 194) = Kötü beslenmiş deri, koyun kötü

deri verir, cildi düzgün olmaz, insan da öyle beslenmeyen bir insanın cildi güneşte **kalmış** beslenmemiş yani bakılmamış bir adamın cildi gibi deri de öyle yani canlı.

"Ombir yaşımızda **bbåbamız** bizi ġulā̄mızdan tuddu, işe ġorken de şeyle dėdi: eti seniñ gemî benim." (GMA: 204) = On bir yaşımızda **babamız** bizi kulağımızdan tuttu, işe koyarken de şöyle dedi: eti senin kemiği benim.

"Bacım şeyle etdi, ḫayce dėdi, **ånca** sen seni mi naḫışladıñ, dėdi." (GMA: 165) = Bacım şöyle etti, Hatice dedi, **ancak** sen seni mi nakışladın.

"Meseḷā buġdáyá yüz ėlli iki yüz milyón masrāf yápıyón gėlir meseḷā yüz milyón öle **åḷunca** boşā nė uġraşacān bĭ de vaḳtin gidiyó bĭ sürü ōraşıyón yoruḷuyón gėri ondan sonā..." (GAA: 212) = Mesela buğdaya yüz elli iki yüz milyon masraf yapıyorsun gelir mesela yüz milyon, öyle **olunca** boşa ne uğraşacaksın bir de vaktin gidiyor bir sürü uğraşıyorsun, yoruluyorsun geri ondan sonra...

"Ån bir táne çocuġum vār aḷḷāh acıḷarını göstertmesin. Amĭn." (GAA: 220) = **On** bir tane çocuğum var Allah acılarını göstertmesin âmin.

"Evlatlarımız yani **bilåḳma** döyüşse valla ben birşi olduğu zaman, bunnarın morali bozulduğu zaman giderim bazen veyaḫut da döyüştüklerini gördüyüm kimi ben vallaḫi ʿayriyeten oğlumu çeker, dünyanın dilini sayarım dedi." (KA: 447) = Evlatlarımız yani **bilakis** dövüşse valla ben bir şey olduğum zaman, bunların morali bozulduğu zaman giderim ya da bazen de dövüştüklerini gördüğüm gibi ben vallahi ayrıyeten oğlumu çeker dünyanın dilini sayardım.

1.5. ă Ünlüsü

a ile *i* arası, yarı dar bir ünlüdür. AMA'da kullanılan bu ünlünün tespit ettiğimiz bir örneği mevcuttur:

"Ohoo en **ăynaTı** benim, der diğerleri..." (AMA: 143) = Ohoo en **inadı** benim, der diğerleri...

1.6. ā Ünlüsü

ä ünlüsünün, bazı ses olayları sonucunda veya sözcüğün asli kullanımından dolayı uzun olarak söylenmesiyle ortaya çıkmıştır.[33] GMA'nın karakteristik bir ünlüsüdür:

"Dā̈ özel äyäкġabı isder gelir müşdere, yeridēñ yerde ġrıç ġırç eder ya äyäкġabı. Altına **yā̈lı** ǩā̈t ġollar, bilmem nedeller." (GMA: 212) = **Daha** özel ayakkabı ister gelir müşteri, yerden yere kırç kırç eder ya ayakkabı. Altına **yağlı** kâğıt koyuyorlar bilmem ne derler.

"Yav oḫula gėtdēm zamannar **cumā̈rtisi** bazar, yoḳ o zaman **cumā̈rtisi** oḫul vardı yarım gün, bazar günü hamadanı elime çekerdim, be datlı satmaya gėdicim baba **bā̈** para verde ben datlı alıcım." (GMA: 211) = Ya okula gittiğim zamanlar **cumartesi** pazar yok, o zamanlar **cumartesi** okul vardı yarım gün, pazar günü hamadanı elime çekerdim, ben tatlı satmaya gideceğim baba **bana** para ver de tatlı alacağım.

"Ben de ikinci ġıza nışan dahacā̈m beʿ hemen bi bäкdıḳ eşşāsını toplamış geldi bizim **aşşā̈ aralā̈** merdiveniñ altına yīdı." (GMA: 155) = Ben de ikinci kıza nişan takacağım be hemen bir baktık eşyasını toplamış geldi bizim **aşağı aralığa** yığdı.

"Onuñ bitişēnde nur **mā̈zemecisiydi**, inşat **mā̈zemecisiydi**. Nur **mā̈zemesi** dėllerdi yanı eyiydi allah rā̈met eylesiñ, işde, şey ḥeralada, oniki yıl oldu." (GMA: 156) = Onun bitişiğinde Nur **malzemecisiydi**, inşaat **malzemecisiydi**. Nur **malzemesi** derlerdi yani iyiydi Allah rahmet eylesin, işte şey herhalde on iki yıl oldu.

---

[33] Hakan Sarıtiken, "**Gaziantep Merkez Ağzı"**, ("Yayımlanmamış Doktora Tezi"), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Gaziantep 2017, s. 21

1.7. ä Ünlüsü

Gölbaşı ağzında az kullanılan ve metinlerde birkaç örneği bulunan bu ünlü, e>a değişimiyle ortaya çıkmış olup bulunduğu sözcüklerin ilk hecesinde yer alır. *e*'ye göre daha açık bir sestir:

"Hėletenin yėrinde sonā o aġāḷār gėlmiş orda hārb ėdince saḷdırmışḷār **älbistāndan** gėlmiş, tabḷārdan gėlmiş, gölbaşıdan gėlmiş." (GAA: 168) = Hâletinin yerinde sonra o ağalar gelmiş orada harp edince saldırmışlar **Elbistan'dan** gelmiş, Tablardan gelmiş, Gölbaşından gelmiş.

1.8. ʿa Ünlüsü

Çoğunlukla Arap dilinden alınma kelimelerdeki ع(ayın) ünsüzü ile söylenen ʿa (ayınlı a) ünlüsü, GDA ağızlarında sıklıkla kullanılan bir ünlüdür. Ağızlardan derlenen metinlerde birçok örneği mevcuttur:

"İbrahim **ʿaleyhiselam** ne yapacağını şaşırī." (UMA: 142) = İbrahim **Aleyhisselám** ne yapacağını şaşırıyor.

"Devamlı **ʿaynı** kuşı bėsler, içerde yavrısını çıḫarır, yavrısını bėsledıḫtan soyra para kazanır." (UMA: 149) = Devamlı **aynı** kuşu besler yavrusunu çıkarır, yavrusunu besledikten sonra para kazanır.

"Mesela ḥaşa **cemʿattan** frengi ḫastalıġının gelmesi, ḳristof ḳolomb çıḫtıḫı yerlerde bu zina mina falan lama ḥayvanı bi de maymunlarla münasebette bulınī." (UMA: 164) = Mesela haşa **cemaatten** fengi hastalığının gelmesi Kristof Kolomb çıktığı yerden bu zina mina falan lama hayvanı bir de maymunlarla münasebette bulunuyor.

"Ondan sōra, bi **saʿat** sora bi baḫtım ki benim ḳayınbabam geldi." (DA: 121) = Ondan sonra bir **saat** sonra bir baktım ki kayın babam gelmiş.

“Deẏiler sen ḳarışma Esmā Ḫanım, ne **ʿalāḳan** var.” (DA: 113) = Diyorlar sen karışma Esma Hanım ne **alakan** var.

“‘**Akrep**, ilân çıḫidilar, hama alidıḫ âşāmızi, küpi ḳapattıridıḫ, biraḥidıḫ gelidıḫ.” (DA: 88) = **Akrep** yılan çıkıyorlardı hemen alıyorduk eşyamızı, küpü kapattırıyorduk bırakıp geliyorduk.

“Dedi sen oğlum **ʿaskere** gitmiyene ḳadár ben senin sözen inanmam.” (DA: 122) = Dedi sen oğlum **askere** gitmeyene kadar ben senin sözüne inanmam.

“Yalnız bi ḳırıḳ **ʿaraba** vardi Ofis’in başında.” (DA: 104) = Yalnız kırık bir **araba** vardı Ofis’in başında.

“Bizim Diyarbaḳırın **ʿādeti,** bi ḳız istemaġa gidenler haber yollarlar.” (DA: 98) = Bizim Diyarbakır’ın **âdeti** bir kız istemeye gidenler haber yollarlar.

“‘**Aynı** o géce de başımıza o olay geldi. A, onun **duʿası** ḳabul oldu ha!” (BA: 104) = **Aynı** o gece de başımıza o olay geldi. A, onun **duası** kabul olur ha!

“‘**Arabama** bindirdíġím záman ḳonuşmiyecaḫsız, bırbıriyizle iddāya girersísse ben sízi yéndírírím.” (BA: 104) = **Arabama** bindirdiğim zaman konuşmayacaksınız, birbirinizle iddiaya girerseniz ben sizi indiririm.

1.9. ė Ünlüsü

STT’de tek çeşit *e* vardır o da açık *e’*dir. Ancak özellikle konuşma dilinde açık *e’*nin yanında bir de kapalı *e* vardır. Kapalı *e, i-e* değişikliğinin bir safhası olup açık *e*

ile *i* arası bir sestir. Aslında *e* iken *i* sesine dönen ve aslında *i* iken *e* sesine dönüşen vokaller her bölgede kapalı *e* olarak söylenmektedir.[34]

i sesinin boğumlanma noktasına daha yakın bir noktada boğumlanmasından dolayı *i* sesine daha yakındır. Bu özelliğinden dolayı yarı kapalı *e* olarak da adlandırılmıştır. Bu ses, incelediğimiz GDA'nın tamamında bulunmakta olup yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. UMA'da, SMA'da, GAA'da ve AMA'da *ė* ile gösterilirken, DA'da *ẹ* şeklinde, BA'da ve KA'da ise *é* şeklinde gösterilmiştir:

"Ben kiloda beş **lėra** para ḳazandım, o gírmí bėş **lėra** para ḳazandı." (UMA: 134) = Ben kiloda beş **lira** para kazandım, o yirmi beş **lira** para kazandı.

"Otırır sohbet **ėderler** muḥabbet ėderler." (UMA: 148) = Oturur sohbet **ederler** muhabbet ederler.

"Pazar günί de aḫşama ḳadar artıḫ **yėmekler** yapılır, sabah ḳaḥvaltısı, övlen yemeklerί, aḫşam **yėmeklerί**..." (UMA: 148) = Pazar günü de akşama kadar artık **yemekler** yapılır, sabah kahvaltısı, öğlen yemekleri, akşam **yemekleri**…

"Askerde Bitlíslíye sorilar: " nėrelísen?" "Bitlisliyem dėyí. Dėyí: "oġlim herşėyín sonında sėle "yorım", "geliyem, gidiyem" deme, "geliyorum, gidiyorum" **dė**." (UMA: 162) = Askerde Bitlisliye soruyorlar: "Nerelisin?" "Bitlisliyim" diyor. Demiş "oğlum her şeyin sonunda söyle "yorum", "geliyem, gidiyem" deme, geliyorum, gidiyorum **de**.

"Eskiden yani benim yėtíştíġım **şėden** bu yana şöle taríḫı **şė** yapalım." (SMA: 113) = Eskiden, yani benim yetiştiğim **şeyden** (dönemden) bu yana şöyle tarihi **şey** edelim (tarihe bakalım).

---

[34] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 56-57

“Onun içinde bi on daķa ķaldıķtan sonra tabaĝlara ķoyarıĝ herkes yiyebildığı **ķėder** yer.” (SMA: 208) = Onun içinde bir on dakika kaldıktan sonra tabaklara koyarız herkes yiyebildiği **kadar** yer.

“Bi gün Síwėregín anahtarını Şėh Lutfi’ye **wėriyor**, **dėdí Şėĝ** camida yatiyor, **hėç** umurunda degíl.” (SMA: 233) = Bir gün Siverek’in anahtarını Şeyh Lütfi’ye **veriyor**, **dedi Şeyh** camide yatıyor **hiç** umurunda değil.

“…ben bu adamın kerametini, bu mucizesíní gördüm **ķardėşím**.” (SMA: 232) = …ben bu adamın kerametini bu mucizesin gördüm **kardeşim**.

“Ancaķ aĝşam oli, eve geliyıĝ birbirimizin yüzini göriyıĝ, merhaba nasisan, **ęyiyem** sen nasisan, **ęyiyem.”** (DA: 95) = Ancak akşam oluyor eve geliyoruz birbirimizin yüzünü görüyoruz merhaba nasılsın **iyiyim** sen nasılsın **iyiyim**.

“Kurtuli, çok zalımdır dayi **hęç** yemek **vęrmi** buna.” (DA: 69) = Kurtuluyor, çok zalimdir dayı **hiç** yemek **vermiyor** buna.

“Yāv çocıĝ böle anasının eline áyağına atıli, ana diyi ķurban olum diyi ben **ęttim** sen **ętme.”** (DA: 65) = Ya çocuk böyle anasının eline ayağına atılıyor ana diyor kurban olurum diyor ben **ettim** sen **etme**.

“Dęmiş yō oğlım **dęmiş,** sen evlen ben seniņ mutluliğın göreyim **dęmiş** ĝama ben köti olayım.” (DA: 63) = **Demiş** yok oğlum **demiş** sen evlen ben senin mutluluğunu göreyim **demiş** (olacaksa) ben kötü olayım.

“Bu sefer o toplardı, getirirdi, oğlan terefíne o parayı **vérirdi**.” (BA: 81) = Bu sefer o toplardı getirirdi, oğlan tarafına o parayı **verirdi**.

“Ne **yémeg** olurdu ḳayınbabadan **yémezler**, ḳaynanadan da baʿzı kere, ama ḳayınbabadan **héç yémezdıler**.” (BA: 83) = Ne **yemek** olurdu kayınbabadan **yemezler**, kaynanadan da bazı kere, ama kayınbabadan **hiç yemezlerdi**.

“Baḳ, bu **şéylerde** giyiler ya baʿzı kere çıḫılar oynilar televizyonda.” (BA: 85) = Bak bu **şeylerden** giyiyorlar ya bazen çıkıyorlar televizyonda oynuyorlar.

“Bi **élli** kaġıt **vérisen** veya yüz kaġıt **vérisen,** odur.” (BA: 90) = Bir **elli** kâğıt **verirsen** veya yüz kâğıt **verirsen** odur.

“O zaman adam geldi beni çıḳartmıya geldi ḫastanadan, doğum yaptık çocuk ölmüş **dédim**, ölmüşse ölmüş **nédek** dedi.” (KA: 443) = O zaman adam geldi beni çıkartmaya geldi hastaneden, doğum yaptık çocuk ölmüş **dedim**, ölmüşse ölmüş ne **edelim** dedi.

“Gelin açtırmaz, elini **vérmez** ḳına yakarken.” (KA: 462) = Gelin açtırmaz, elini **vermez** kına yakarken.

“Déller ki mesela çocuğum olursa **béş** tane ciğer adadım **dén** ḳarababıya.” (DA: 463) = **Derler** ki mesela çocuğum olursa **beş** tane ciğer adadım **dün** Karababa’ya.

Ḳavunumuz **éyi** olsun deyi zibil çekerdik tarlıya zibil. (KA: 465) = Kavunumuz **iyi** olsun diye zibil çekerdik tarlaya zibil.

“Vaḷḷā hocām antep oḷsun, adıyáman oḷsun, marāş oḷsun bizim götürmedigimiz **yér** ḳaḷmadı **nérde** bĭ şīḫ vārsa götürmedigimiz **yér** ḳaḷmadı.” (GAA: 119) = Vallahi Hocam Antep olsun, Adıyaman olsun, Maraş olsun, bizim götürmediğimiz **yer** kalmadı, **nerede** bir Şeyh varsa götürmediğimiz **yer** kalmadı.

"…**ėverdik**, şimdi iki táne çocuu vār, yánı çaḷışma **fėḷān** yóḫ üĉ táne oġḷan çocuġum vār, dört táne ġızım vār." (GAA: 120) = **Evlendirdik**, şimdi iki tane çocuğu var, yani çalışma **falan** yok üç tane oğlan çocuğum var, dört tane kızım var.

"Ben işte filān gün çocuġū aḷ **gėl** dipḷoma ile **nėyse** göttk̄ bizim onda bĭ **şėy** vārdı, onun yánına **gėttim** bĭ şeyde dipḷomasını aḷdım." (GAA: 121) = Ben işte falan gün çocuğu al **gel** diploma ile **neyse** götürdük bizim onda bir şey vardı, onun yanına **gittim** bir şeyde diplomasını aldım

"**Gėl** baḫāḷım dikkāt dėdi ben mardivāndan **ėnemedim** orda **ėndik** sonā çavūşḷārı taḫım çavūşu **gėlmĭş**, nöbetçi çavuşu **gėlmiş**." (GAA: 131) = **Gel** bakalım dikkat dedi ben merdivenden **inemedim** orada indik sonra Çavuşları takım Çavuşu **gelmiş**, nöbetçi Çavuş **gelmiş**.

"Biz de berbellerin ḫåpbaP gėymesiniñ özellē de devamlı bi müşdereyi traş **etmėye** yarım sa̅t bi sa̅t sürüy, o ǩäḫıy ötē oturuy, äyäĸ üsdündesiñ ya dabandan sōğu çekmesiñ, on uçun **gėyerdik**." (GMA: 184) = Biz de berberlerin habbab giymesinin özellikle de devamlı bir müşteriyi tıraş **etmeye** yarım saat bir saat sürüyor, o öteye oturuyor, ayaküstündesin ya tabandan soğuk çekmesin, onun için **giyerdik.**

"Ġōnşular baḫardı, ġonşu meselā birbirine toplanır ekmek ediyken birlikde yapallardı, birbirlerine yardım **ėdellerdi**." (GMA: 187) = Komşular bakardı, komşu mesela birbirine toplanır ekmek yaparken birlikte yaparlardı, birbirlerine yardım **ederlerdi**.

"Mesela eyle ġalabalıḳ ossun, erkek-avrad oturäĸ şēdek, oturullardı, bi ġahve bi çay veriyken ġapıyı şeyle tıḳ tıḳ döverdik, beyimiz alırdı, eyle **vėrirdi**. Eyle kimsiye, ayrı **yėllerde**, ayrı ayrı oturullardı." (GMA: 157) = Mesela öyle kalabalık olsun, erkek- kadın oturalım bir şeyler yapalım, otururlardı, bir kahve bir çay verirken kapıyı şöyle tık tık döverdik, beyimiz alırdı, öyle **verirdi**. Öyle ayrı **yerlerde**, ayrı ayrı otururlardı.

“Sabaḥa ġader bayram **ġeceleri**, iki gün ġala bi gün ġala sabaḥa ġader yuvalama yuvalallardı evelden.” (GMA: 160) = Sabaha kadar bayram **geceleri**, iki gün kala bir gün kala sabaha kadar yuvalama yuvarlanırdı eskiden.

“**Yėr** içer mırazına geçerler. Sen de mırazına geç.” (AMA: 134) = **Yer** içer mırazına geçerler. Sende mırazına geç.

“AvraTda bīşī dēmor ha hādı bī ġat elbise, bī ġat çorap her **gėyeceğını** götır.” (AMA: 138) = Avrat da bir şey demiyor ha hadi bir kat elbise, bir kat çorap her **giyeceğini** götür.

1.10. ə Ünlüsü

Yarı yuvarlak, geniş ve ince, yuvarlaklaştırıcı ünsüzlerin etkisiyle *e>ö* yönünde değişerek oluşmuş, *e* ile *ö* arası *e*’ye daha yakın bir ünlüdür. Oluşumunda yarı ünlü, akıcı *v* ünsüzü başta olmak üzere, dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisi ve ses olayları önemli bir rol oynamaktadır. GAA’da *ë*, BA’da *õ* ve KA’da *ə* şeklinde gösterilmektedir:

“E nedim ölmüş ölmüş dedim o zaman, sanki **bəle** başdan getmiş gibi.” (KA: 443) = E Nedim ölmüş ölmüş dedim o zaman, sanki **böyle** baştan gitmiş gibi.

“Ama bize zamanında **şəle** bir oda vermişlerdi, şŏrda bir ḳaryola, şŏrda iki tene şeti bir çekyat.” (KA: 444) = Ama bize zamanında **şöyle** bir oda vermişlerdi, şurada bir karyola, şurada iki tane eski bir çekyat.

“Bəle şömine kimi puharà olurdu, puharà déller ável.” (KA: 464) = **Böyle** şömine gibi puhara olurdu, puhara diyorlardı eskiden.

“Onda hastaḷıḳ vār bu bėş yáşındaydı **bële** gülerekten bĭ hastaḷıġa yáḫāḷandı onu da doḫturā götürdüm, doḫtūr dėdi ki bunu dört áydan dört áyá ġontıroḷe gėtireceksin gülerekten yáḫāḷandı.” (GAA: 116) = Onda hastalık var bu beş

yaşındaydı **böyle** gülerekten (adlı) bir hastalığa yakalandı onu da doktora götürdüm, dedi ki bunu dört aydan dört aya kontrole getireceksin gülerekten (hastalığına) yakalandı.

"Bëlik ḳomıtānı vardı şükrü tanyėri benı yánına aḷdı, posta ben oḳuḷda bizim şükrü ḳanatḷı vardı jendırmenın orgėnāraḷı o zımān şükrü ḳanatḷıydı he işte nēblĭm bĭ gėldim ceyhāna göĉtüm iki ėvliydim." (GAA: 138) = **Bölük** komutanı vardı Şükrü Tanyeri beni yanına aldı, posta ben okulda bizim Şükrü Kanatlı vardı, Jandarma Orgenerali o zaman Şükrü Kanatlıydı he işte ne bileyim bir geldim Ceyhan'a göçtüm iki evliydim.

"Bi ḳız keten bağlasaydı, bi dişardan biri gelse diyidi bu mese **õvlidir**." (BA: 80) = Bir kız keten bağlasaydı, bir dışarıdan biri gelse diyordu bu mesela **evlidir**.

"O bıraḫıyor o **dõvam** édiyor". (BA: 98) = O bırakıyor o **devam** ediyor.

"Tā on **bõş** yaşına gelírdi, yani dahā günahtır diye çit atardı." (BA: 80) = Ta on **beş** yaşına gelirdi, yani daha günahtır diye çit atardı.

"Bayram namazınnan çıḫtıḫtan sora **õv õv** dolaşırdılar." (BA: 80) = Bayram namazından çıktıktan sonra **ev ev** dolaşırlardı.

1.11. ʿe Ünlüsü

Ayınlı *e* ünlüsü, Arapçadan alınma kelimelerde bulunan ع sesinin *e* ünlüsü ile birlikte kullanımı sonucunda ortaya çıkar. GDA ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır:

"Vezʿedecaḫ ya "rabbim erkek mí olacaḫ, ḳız mı olacaḫ. " diye tereddüt ėdĭ**."** (UMA: 139) = **Vaaz edecek** ya "Rabbim erkek mi olacak kız mı olacak? " diye tereddüt etti.

“Bu **senʿet** yorıcıdır ḥaḳḳını vermesaḫ reḥet ėdemiyıḫ.” (UMA: 151) = Bu **sanat** yorucudur hakkını vermezsek rahat edemiyoruz.

“…bírísí geldi dedi ki: “**muʿezzem** bi sıḫıntı var içimde”. (UMA: 165) = Birisi geldi dedi ki “**muazzam** bir sıkıntı var içimde”.

“Orda gęce oldi, **ʿebdes** mebdes aldi gęttiler.” (DA: 108) = Orada gece oldu **abdest** mabdest aldi gittiler.

“**ʿEzrāyil** seni seve deligine tepe.” (DA144) = **Azrail** seni sevsin deliğine tepsin.

“Allaḥ raḥmet ḳılsın, Çüngüşlü miydi, Erġanili miydi, **ʿElʿezlığlı** miydi, veznedarda, veznede, māliyede Şener Beg ismínde bi memur vardı.” (BA: 104) = Allah rahmet eylesin, Çüngüşlü müydü, Erganili miydi, **Elazığlı** mıydı, veznedarda, veznede, maliyede Şener Bey isminde bir memur vardı.

“Sefer **ʿEmmı**, Sefer **ʿEmmı,** bu nedír?” (BA: 97) = Sefer Emmi Sefer Emmi bu nedir?

1.12. í Ünlüsü

ı ile *i* arası bir ses olup GDA’da çok yaygın olarak kullanılan bir ünlüdür. *ı>i* veya *i>ı* değişiminin bir ara basamağıdır.

Daha çok ince sıradan kelimelerde görülmekle birlikte, *h, g* ünsüzleriyle beraber, özellikle ilgi durumu, belirtme durumu, iyelik, bildirme, soru ve zarf-fill eklerinde, 1 ve 2. kişi zamirlerinde görülmektedir. *b, d, ğ, l, r, s, y* ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan, orta damağın *i* sesine yakın bir bölgesinde boğumlanan bir ünlüdür.[35]

---

[35] Şehrebanı Allahverdiyeva, Türker Barış Bulduk, Adıyaman İndere(Zey) Köyü Ağzı Ses Bilgisi, **International Journal of Social Science**, Volume 6 Issue 3, p. 1109-1145, March 2013.

ı sesinden sonra *y* ünsüzü ile devam eden kelimelerde yarı ünlü olan *y*'nin inceltici etkisiyle incelen bu ses, bazı ünsüzlerin etkisiyle, ünlü benzeşmeleri sırasında ve bazı özel durumlar sebebiyle ortaya çakmaktadır.[36]

Söylenişi esnasında ağız açıklığı *ı* sesine göre daha açık olduğundan yarı kapalı bir sestir. DA'da diğer GDA'dan farklı olarak *į* şeklinde gösterilmektedir:

"Vallahim bazen camış ķuyruġunu böle **sallidí** ya, bırama degidi, **düşidim** yére." (BA: 120) = Vallahi bazen cammış kuyruğunu böyle **sallıyordu** ya burama değerdi düşüyordum yere.

"Eskiden **bíz** çift sürüyorduḫ öküzlen, ķara sapanlan." (BA: 118) = Eskiden **biz** çift sürüyorduk öküzle kara sabanla.

"Eskiden génç ķızlar bereber Dicle **nehrínde yüzerdíler,** tegelerde oynardılar." (BA: 117) = Eskiden genç kızlar beraber Dicle nehrinde yüzerlerdi ahırlarda oynarlardı.

"Diyi anney **böledír böledír**, oġlan da gidi anneylen dögüşi." (BA: 117) = Diyor anne **böyledir böyledir**, oğlan da gidip anne ile dövüşüyor.

"Gerek savaşta gerek ķıtlıḫ ķarne zamanında çoḫ sıḫıntılar **çekílmíş.**" (UMA: 174) = Gerek savaşta gerek kıtlık karne zamanında çok sıkıntılar **çekilmiş**.

"Onlar ḫeste olmışlar. **Hestelígínden** sonra aclıġ olmış." (UMA: 180) = Onlar hasta olmuşlar. **Hastalığından** sonra açlık olmuş.

---

[36] Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 22.

“**Sabaḥleyín bízím gíbí** iḫtiyarlar namazdan çıḫtığı zaman otırıp kurʿanını oḫırdı.” (UMA: 184) = **Sabahleyin bizim gibi** ihtiyarlar namazdan çıktığı zaman oturup Kuranını okurdu.

“Ḳızın anası da eger ki onar çoḫ ağır bi temiz yerdense onar da **sízí** sorır.” (UMA: 189) = Kızın anesi de eğer ki onlar çok ağır bir temiz yerdense onlar da **sizi** sorar.

“Bením babam bu **eskí** evde daş maş **işlerínen** urġaşırdı. **Soyismímíz** “doğan”dır.” (UMA: 168) = Benim babam bu **eski** evde taş maş **işleriyle** uğraşırdı. Soy **ismimiz** “Doğan’dır.

“**Şíndí bízde** bi çocıġ oldığı zaman **íkíncí üçíncí güní herkesín göríşí** alını işte **göyní** ḳalmamasıçın herkes bi **ísím** yazi, o **ísímler** ḳura çekili hangi **ísím** çıḫtısa o **ísím** ḳoyıli.” (SMA: 115) = **Şimdi bizde** bir çocuk olduğu zaman **ikinci üçüncü günü herkesin görüşü** alınıyor işte **gönlü** (nün) kalmaması için herkes bir **isim** yazıyor, o **isimler** kura çekiliyor hangi **isim** çıktıysa o **isim** koyuluyor.

“Dėdí oġlım burada **içkí** içmaġ yasaḫtır, **içkí gettíremeyíḫ**, **benί** revüye **gönderdí** doḳḳız gün yataḫ ıstıraḥatı vėrdí.” (SMA: 123) = Dedi oğlum burada **içki** içmek yasaktır, **içki getiremeyiz**, **beni** revire **gönderdi** dokuz gün yatak ıstı rahatı verdi.

“Şíndí ḫoca ben bin dokuz yüz yetmiş üç yılında liseyi **bitírdí**.” (SMA: 211) = **Şimdi** hoca ben bin dokuz yüz üç yılında liseyi **bitirdim**.

“Eker **bízím bėynímíze** yattıse **bíz** o ḳızın üstüne **gídiyoruḫ**, yatmadısá **bíz** o ḳızın üstüne gitmiyoruḫ.” (SMA: 262) = Eğer **bizim beynimize** (aklımıza) yattıysa **biz** o kızın üstüne **gidiyoruz** yatmadıysa **biz** o kızın üstüne gitmiyoruz.

“Dẹyi ḥafız efendi, dẹyi valla **benịm** malım mülküm çoḳtur, zekâtını bura kā **getiremedịm**.” (DA: 67) = Diyor hafız efendi, diyor valla **benim** malım mülküm çoktur, zekâtını buraya kadar **getiremedim**.

“Aradan birez geçi deyi ulâ Ḥüso niye **beṇim** kemeri veṛmisen?” (DA: 67) = Aradan biraz geçiyor diyor ulan Hüso (Hüseyin) niye **benim** kemeri (mi) vermiyorsun?

“Yaʿni sizin bu máhlez bu ḳadár **beceriksizdiṛ,** bu ḳadár saʿapsızdır, bu ḳadár **kimsesizdiṛ?”** (DA: 99)= Yani sizin bu mahalleniz bu kadar **beceriksiz** (mi)dir, bu kadar sahipsiz (mi)dir, bu kadar **kimsesiz (mi)dir?**

“Baḫtım olacaḫ şey değil, Nevzat efendi bi şē olmaz, bu **annendiṛ,** ḳızmiş biraz sinirlerini **dindiṛ.”** (DA: 103) = Baktım olacak şey değil, Nevzat Efendi bir şey olmaz bu **annendir**, kızmış biraz sinirlerini **dindir**.

“Ġızın **dayísine,** emmisine, kardeşine para vérillerdi.” (KA: 477) = Kızın **dayısına**, amcasına, kardeşine para verirlerdi.

“Çocuklar ġaldı, nenesi besledi beş tene, gırḫı çıḫanaça **íssiz** ġomañ.” (KA: 475) = Çocuklar kaldı, ninesi besledi beş tane kırkı çıkıncaya kadar **kimsesiz** bırakmadı.

“**Ayní,** bir sene duran bir sene, altı ay duran altı ay.” (KA: 475) = **Aynı**, bir sene duran bir sene, altı ay duran altı ay.

“O **yílannın** boynuna bir ḳılınç atıyo **yílanı** öldürüyor.” (KA: 472) = O **yılanın** boynuna bir kılıç atıyor **yılanı** öldürüor.

“Zeytin de bəyle uzāḳ, gétdik a babam gétdik, babam ḳıror ağaçları yaḳor, karanlık göz gözü görmor, dinle, üç kişiyik dört kişiyik he tibilin **dibí** sŭriyenin yanı.” (KA: 450) = Zeytin de böyle uzak, gittik a babam gittik, babam kırıyor ağaçları yakıyor, karanlık göz gözü görmüyor dinle, üç dört kişiyiz he tibilin **dibi** Suriye’nin yanı.

“Hēr bir ġardaş bĭ ġızını kaçırmış, ismĭm **sevḷí sevímlí**, **sevḷí sevímḷí** bu yoġŭdu, gėlın oḷduġum ėvın soy benım **sevḷí sevímḷí** benım babamın soyú ġara yıḷān onu yánı sırf onu söylesem.” (GAA: 146) = Her bir kardeş bir kızını kazını kaçırmış, ismim **Selvi Sevimli**, **Selvi Sevimli** bu yoktu, gelin olduğum evin soyadı benim **Selvi Sevimli**, benim babamın soyadı karayılan onu yani sırf onu söylesem.

“**Hemí** ėrkek hemí ġadın her işi yápārmış maşaḷḷāh çüt sürr̄müş orāġı biçērmiş.” (GAA: 189) = **Hem** erkek hem de kadın her işi yaparmış maşallah çit sürermiş, orak biçermiş.

“Oġḷu da on beş sėnedır orda **orayí** ısḷāḫ ėdip gėliyónuz inşaāḷḷāh aḷḷah ėsrigesin dünyáyı ıslāh ėdiyóḷār ŏle diyóm ben.” (GAA: 205) = Oğlu da on beş senedir orda **orayı** ıslah edip geliyorsunuz inşallah Allah esirgesin dünyayı ıslah ediyorlar öyle diyorum.

“Hī oḷmuyór, oḷmuyór, şindi düşünüyóm ki dost ėsgi dost kimi deil ġardaş ėsgi ġardaş **ḳíbí** deil, hey yánı birbirine ėvvālī dost dost ıçun ölürdü.” (GAA: 138) = Hiç olmuyor, olmuyor, Şimdi düşünüyorum ki dost eski dost gibi değil, kardeş eski kardeş **gibi** değil hey yani birbirine, eskiden dost, dost için ölürdü.

“Bi şey ḳosip diye bi **tavsíyon** uçun ilaç, damla var, onu da bazen ġullanmeym bā̈zen **ġullaníym**.” (GMA: 156) = Bir şey Kosip diye bir **tansiyon** için ilaç, damla var, onu da bazen kullanmıyorum bazen **kullanıyorum**.

“Ver ġınayı gidelim	Ver kınayı gidelim
hacíya selam ėdelim	**Hacıya** selam edelim
hacínıñ ġızını ġurt ġapmış	**Hacının** kızını kurt kapmış
yolda bayram ėdelim.” (GMA: 198) =	Yolda bayram edelim.

“Sōna A. Bey buralī ǩäкdı şeye verdi, beş dene ō̈retmene **kiríya** verdi.” (GMA: 156) = Sonra A. Bey buralı kalktı şeye verdi, beş tane öğretmene **kiraya** verdi.

"...adam mikrofonu dutdu, burda bi kilov kirazı türk parası on **liríya** yiyk baba bizi ısdambıl'a ġabıl et dey bā̄rıylardı sülēman demirel'e." (GMA: 196) = ...adam mikrofonu tuttu, burada bir kilo kirazı Türk parası ile on **liraya** yiyoruz baba bizi İstanbul'a kabul et diye bağırıyorlardı Süleyman Demirel'e.

"**Yemegíní** de yémis. **Yémegíni** yediḫTen sōña dutmus **ġendíní** bī ḫásıra sarmış." (AMA: 132) = **Yemeğini** de yemiş. **Yemeğini** yedikten sonra tutmuş **kendini** bir hasıra sarmış.

1.13. ó Ünlüsü

o ile *ö* arasında bulunan bir sestir. *g* ünsüzünün inceltici etkisinden dolayı Farsçadan geçen bazı kelimelerde görülür.[37] *o* ile *ö* arasında yuvarlak, geniş yarı kalın telaffuz edilen bir sestir.

a ile *o* arası bir konumda da bulunan, seyrek rastlanan, kalınlaşmış bir *ö* veya incelmiş bir *o* ünlüsüdür.[38] GDA'da örnekleri azdır:

"İsmaʿil yerden bí daş alır şeytanın suratıleyín atar. gözíne deger, gözí **kór** olır. **kór** şeytan." (UMA: 145) = İsmail yerden bir taş aiır şeytanın suratına atar. Gözüne değer gözü **kör** olur. **Kör** şeytan.

"**Kórmışkan** bırdaki bi pikniktír. Eskí ķadınlar, ķızlar, gençledir giderdiler **kórmışkana.**" (SMA**:** 121) = **Kormışkan** buradaki bir pikniktir. Eski(den) kadınlar, kızlar gençlerdir giderlerdi **kormışkana**.

"Geniş bi alan gördíler mi **lórke** oynarlardı çiftetelli oynarlardı." (SMA: 122) = Geniş bir alan gördüler mi **lorke** oynarlardı, çiftetelli oynarlardı.

---

[37] Erten, **Diyarbakır Ağzı(İnceleme-Metinler-Sözlük)**, s. 4.

[38] Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yay. , Ankara 1994, s. 8.

“**Gôruna** nurlar yaġa.” (DA: 143) = **Mezarına** nurlar yağsın.

“**Gôrunda** tik otura.” (DA: 144) = **Mezarında** dik otursun.

“He ėsgi insānḷar görenler anḷatır, görüp anḷātanḷār farḳḷı oḷuyó, şimdi bu ėsgiyi **soruyó** gėĉmişi **soruyóḷār**, köyümüzün burā üçüncü yėri, önce şórda garā fatma mėvkiinde baḷḳār **biliyósunuz** ormānḷıḫ anḷāmına **gėliyómuş**, ondan doḷayı yuḳarı çıḳmışḷar ormānḷıḳ yère mıççıḳ dėnen bĭ hastaḷıḫ çıḳmış.” (GAA: 128) = He eski insanlar görenler anlatır, görüp anlatanlar farklı oluyor, şimdi bu eskiyi **soruyor** geçmişi soruyorlar, köyümüzün burası üçüncü yeri, önce şurada karafatma mevkiinde Balkar **biliyorsunuz** ormanlık anlamına **geliyormuş**, ondan dolayı yukarı çıkmışlar ormanlık yere mıççık denen bir hastalık çıkmış.

“Antepte sorārḳan toḫtūru buḷdum tābi buḷdum ḳı felç doḫtūr kuşātan aşşāısı **tutmuyór**.” (GAA: 117) = Antep’te sorarken doktoru buldum, tabi buldum ki felç doktor kuşaktan aşağısı **tutmuyor**.

“Ėkin **ėkiyóz**, bĭ kiḷo arpā iki yüz ėlli káīt bĭ litre mazōt üĉ bin lirā **düşünebiliyóñ** mu zōr şėyler yánı köylünün gėçimi çōḫ zōr.” (GAA: 122) = Ekin **ekiyoruz**, bir kilo arpa iki yüz elli lira bir litre mazot üç bin lira **düşünebiliyor musun** zor şeyler yani köylünün geçimi çok zor.

1.14. ʿi Ünlüsü

Ayınlı *i* ünlüsü Arapçadan alınma kelimelerdeki ع ünsüzünün *i* sesi ile söylenmesiyle oluşan ve dolayısıyla Arapçadan alınma kelimelerde görülen ünlüdür:

“Sara ḫatun hem duʿa istĭ hem de hacer ile **İsmaʿil’ı** de istemi.” (UMA: 142) = Sara Hatun hem dua istiyor hem de Hacer ile **İsmail’i** de istemiyor.

“…gírmí sene baġķur’a ödedıḫ o da hiç bíşeye yaramaz, gidişen bi **ʿilaç** alisan parasını ver soyradan altı ay dayriye gėt gel ki… Deyi.” (UMA: 153) = …yirmi sene bağkur’a ödedik o da hiçbir şeye yaramaz, gidiyorsun bir **ilaç** alıyorsun parasını ver sonradan altı ay eve git gel ki… Diyor.

“Saġ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ʿezemín avradı, padişahın avradı gelíller, gene **ʿizzet** ikram, karşılanı̈.” (UMA: 233) = Sağ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ezemin avradı geliyorlar yine **izzet** ikram ile karşılanıyorlar

“ ʿİzzeti, ikrāmi, evlerindeki gönillerinden ne ķoptisa misafire ikramlarında bulunurlar.” (DA: 99) = **İzzeti** ikramı evlerinde gönüllerinden ne koptuysa misafire 1ikramlarında bulunurlar.

“Şindi gerçekte Diyarbaķır’da yetişen gençler kazāli olsun, Bitlisli olsun, Mardınli olsun, **Seʿirtli** olsun, ʿUrfali olsun, ķazālardan olsun, bu illerin yaʿni velâyetlerin hepsinin ķazāsından olsun, köyinden olsun.” (DA: 98) = Şimdi gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazalı olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, **Siirtli** olsun, Urfalı olsun, kazalardan olsun, bu illerin yani vilayetlerin hepsinin kazasından olsun, köyünden olsun.

“Dur buna bi çoḫ **ʿinat** bi şéy söyleyecaġam.” (BA: 128) = Dur buna birçok **inat** bir şey söyleyeceğim.

“On altun ya demlik veyahut bilezik, oġlan **saʿibíne** bi ķat elbise veyahut oġlan **saʿibíne** bi ķolye.” (BA: 101) = On altın ya demlik ya da bilezik, oğlan **sahibine** bir kat elbise ya da oğlan **sahibine** bir kolye.

“Siʿirt’ten yüklidıḫ Şarnak’a, on ķuruşa.” (BA: 106) = **Siirtten** yüklüyorduk, Şırnak’a on kuruşa.

1.15. ʿu Ünlüsü

Ayınlı *u* ünlüsü Arapçadaki ع ünsüzünün *u* ünlüsü ile birlikte söylenmesiyle oluşan Arapçadan alınma kelimelerde görülen ünlüdür:

"…ėndıḫ dedígímíz gíbí otellerímíz ayrılmış o gėce tafava gidemedıḫ sabahleyin ḳaḫtıḫ gettıḫ tavafımızı yaptıḫ bir **ʿumri** oldı." (UMA: 160) = …indik dediğimiz gibi otellerimiz ayrılmış o gece tavafa gidemedik sabahleyin kalktık gittik tavafımızı yaptık bir **umre** oldu.

"Bėle **ʿubet** var ya, **ʿubetín** taḫtasında ottıriyam." (UMA: 216) = Böyle (hani) **Ubeyt** var ya **Ubeytin** odasında oturuyorum.

" Ben **ʿud** çalardım." (DA: 94) = Ben **ut** çalardım.

" **ʿUrfa** Ḳapi baġlidır." (DA: 139) = **Urfa** Kapı bağlıdır.

"Şindi gerçekte Diyarbaḳır'da yetişen gençler kazāli olsun, Bitlisli olsun, Mardınli olsun, Seʿirtli olsun, **ʿUrfali** olsun, ḳazālardan olsun, bu illerin yaʿni velâyetlerin hepsinin ḳazāsından olsun, köyinden olsun." (DA: 98) = Şimdi gerçekte Diyarbakır'da yetişen gençler kazalı olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, Siirtli olsun, **Urfalı** olsun, kazalardan olsun, bu illerin yani vilayetlerin hepsinin kazasından olsun, köyünden olsun.

1.16. ʿü Ünlüsü

Ayınlı *ü* ünlüsü Arapçadan alınma sözcüklerdeki ع ünsüzünün *ü* ünlüsüyle birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ağızlarda da örneklerine sık rastlanmaz:

"…hem **ʿümrí** de gendi de ḳalın bakır oldıġı üçün **ʿümrí** uzundur." (UMA: 129) = …hem **ömrü** de kendisi de kalın bakır olduğundan **ömrü** uzundur.

“Bin yıl tutalım olsa da ʿ**ümrín** bu cihanda.” (UMA: 137) = Bin yıl tutalım olsa da **ömrün** bu cihanda.

1.17. ʿö Ünlüsü

ʿö (ayınlı ö) ünlüsü Arapçadan alınma sözlerde Arapçadaki ع ünsüzünün *ö* sesi ile birlikte söylenmesiyle oluşmuştur:

“Ḳara yęre gele ömrümüze, biz de çektiğımız ʿ**ömür** de.” (DA: 91) = Kara yere gelsin ömrümüze biz de çektiğimiz **ömür** de.

“Diyi zatán diyi benịm burda ne kā ʿ**ömrim** kalmiş?” (DA: 63) = Diyor zaten, diyor benim burada ne kadar **ömrüm** kalmış?

“Yani béle ʿ**ömrümüzi** çürüttüḫ.” (BA: 120) = Yani Böyle **ömrümüzü** çürüttük.

“Cāhil, de ʿ**ömrüm** çürüdü.” (BA: 140) = (Ey) Cahil de (ki) **ömrüm** çürüdü.

1.18. ú Ünlüsü

u ile *ü* arası, yuvarlak-dar, yarı kalın bir ünlüdür.[39] SMA’da bazı örneklerde *u* ile *ö* arasında bir sesi ifade ettiği de görülür.

Damak ünsüzlerinin etkisiyle kalınlaşmış, yuvarlak, dar, yarı kalın bir ünlüdür:[40]

“Eskí banyolarda yapılan kebaplar yapılan çi **kúftelerin úsulı** ḳuralı bambaşḫaydı, bi zevk bi neşe veridí.” (SMA: 122) = Eski banyolarda yapılan kebaplar, yapılan çiğ **köfteler usulü,** kuralı bambaşkaydı, bir zevk bir neşe veriyordu.

---

[39] Sadettin Özçelik, “**Siverek Merkez Ağzı”**, TDK Yay. , Ankara 1997, s. 6

[40] Mukim Sağır, **Anadolu Ağızlarında Ünlüler,** TDK Yay. , Ankara 1997a, s. 386

“Orda çi **kúfte** yapardılar eglenírdíler.” (SMA: 121) = Orada çiğ **köfte** yaparlardı, eğlenirlerdi.

“Adım Bedriye **Güneş,** bením yaşım elli yaşındayam.” (SMA: 262) = Adım Bedriye **Güneş** benim yaşım elli, elli yaşındayım.

“Ėė benim aklıma gelince de çoḫ bir Siwerek osun, Urfa **osún,** Diyarbakır **osún** Çermik **osún** we diger şehirlerímíz **osún.”** (SMA: 247) = E benim aklıma gelince de çok bir Siverek **olsun**, Urfa **olsun**, Diyarbakır **olsun** çermik olsun diğer şehirlerimiz olsun.

“Asgerde vaḷḷā asgerde hǐç o işlere baḫmadıḳ yá hė asgerlikte başḳa asḷında vuracoḫtım orta oḳul **mezunuyúm** o zamān orta oḳul mezunu ġabul ėtmiyóḷardı şimdi de ġabuḷ ėdiyóḷar.” (GAA: 127) = Askerde valla askerde hiç o işlere bakmadık ya he askerlikte başka aslında vuracaktım, ortaokul **mezunuyum** o zaman ortaokul mezunu kabul etmiyorlardı şimdi de kabul ediyorlar.

“Dėdim ḳadı böle böle **úy** ġızīm ỗlese hēç sėslenme herıf yóḳ ġızīm hēç sėslenme ḷāf ėtme dėdi.” (GAA: 159) = Dedim kadı böyle böyle **üy** kızım öyleyse hiç seslenme herif yok kızım hiç seslenme laf etme dedi.

“Bĩ ġaynım vār benden böyük ėrkenekte **túnelin** aġzında tükenleri vār.” (GAA: 171) = Bir kayınım var benden büyük Erkenek’te **tünelin** ağzında dükkânları var.

“Zeytin de bəyle uzāḳ, gétdik a babam gétdik, babam ḳıror ağaçları yaḳor, karanlık göz gözü görmor, dinle, üç kişiyik dört kişiyik he tibilin dibi **sŭriyenin** yanı.” (KA: 450) = Zeytin de böyle uzak, gittik a babam gittik, babam kırıyor ağaçları yakıyor, karanlık göz gözü görmüyor dinle, üç dört kişiyiz he tibilin dibi **Suriye’nin** yanı.

1.19. é Ünlüsü

GAA'da sık kullanılan bu ünlü, *e* ile *i* arası bir ses olup oluşumunda ünsüzlerin etkisi vardır. Bu ses diğer GDA'da ayrı bir ses olarak belirtilmemiştir:

"Ōle ļāf vuruyóñ ki on iki ēlūlde daġda ġurt vurdum. ġaraķoļun **köpég** zaptettiler, benı beş gün tuttuļār." (GAA: 128) = Öyle laf vuruyorsun ki on iki eylülde dağda kurt vurdum, karakolun **köpeği** zannettiler, beni beş gün tuttular.

"Ėbeydi o köūn oŋumuş deĭlde hanı ėsgiden böyle ninelerimiz **dédelerimiz** maşaļļāh yitenehleri oļurmuş." (GAA: 189) = Ebeydi o köyün, okumuş değildi hani eskiden böyle ninelerimiz, **dedelerimiz** maşallah yitenehleri? Olurmuş.

"...götTü arābanın içine yátırdıķ işte biz dışārı yátırdıķ aŋşama doġru çocuŋ ayıŋtı ė şunu diyecem, dėdi nėrelisiniz dėdi, iļacı **élān** yáz dėyincė nėrelisiniz dėdi." (GAA: 119) = götürüp arabanın içine yatırdık işte biz dışarı yatırdık, akşama doğru çocuk ayıldı e şunu diyeceğim dedi nerelisiniz dedi ilacı **ilan** yaz deyince nerelisiniz dedi.

1.20. ï Ünlüsü

Yarı yuvarlak, *ı* ile *u* arası bir sestir. *ı>u, u>ı* değişimi esnasında ortaya çıkmış bir ara sestir. Oluşumunda ünsüzlerin etkisi vardır.[41] Bölge ağzında az örneği vardır:

"Nomālde parator hormon mikdārı vārmış ġanda normāl bĭ insānda yėtmiş yėdi oļur dėdi, o da iki yüz ķırķ doŋuz, birisi çōķ fazļā birisi çōķ az ondan sonā abi şėy yáptım **ķomïtān** bĭ sürü o zamān yárbaydı." (GAA: 211) = Normalde parator hormon miktarı varmış kanda normal bir inda yetmiş yedi olur dedi, o da iki yüz kırk dokuz,

[41] Ali Demez, **Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı**, ("Yüksek Lisan Tezi", Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan Üniversitesi, 2013), s. 16.

birisi çok fazla birisi çok az ondan sonra abi şey yaptım, **komutan** bir sürü, o zaman yarbaydı.

"Yóḫ hēĉ bĭ şĭ yóḫ gafa yóḫ ki ėmekli oḷĭm ġafām yóḫ bu bĭ zemān **çocïhḷārın** ėlinde kimi ėvlendiriyón kimi asgere gėdiyór, kimi nişānḷıyóḫ yánım aḳīḷ başımda ġaḷmadı." (GAA: 139) = Yok hiçbir şey yok kafa yok ki emekli olayım kafam yok ki bu bir zaman **çocukların** elinde kimi evlendiriyorsun kimi askere gidiyor, kimi nişanlıyoruz akıl başımda kalmadı.

"...düşmānḷar ā sonā aġaḷār, paşāḷar gėdiyó **yávrïm** diyóḷār çōḫ oḷdu barışın." (GAA: 148) = ...düşmanlar a sonra ağalar, paşalar gidiyor **yavrum** çok oldu barışın.

1.21. ĭ Ünlüsü

GAA'da görülen bu ses, *i* ile *o* arası bir ses olup bölge ağzında sadece şu örneği tespit ettik:

"Şėyini çocuġu beni içeri ġodu, çocuḳ dışarda **bağırıyĭ**." (GAA: 156) = Şeyini çocuğu, beni içeri aldı, çocuk dışarıda **bağırıyor**.

1.22. ŏ Ünlüsü

o ile *u* arası *o*'ya daha yakın, kalın, yuvarlak yarı geniş bir sestir. Az örneği vardır:

"O zamān hanı **şŏmine** şimdiki dillen şumine pacā dėrlerdi." (GAA: 190) = O zaman hani **şömine** şimdiki dildeki şömineye baca derlerdi.

"Niye bindin anteb gidiyó **namŏs** gidiyó, başına vurdu fėsi hėle hüsün antepliler hüsün bĭ depe de gėliyó Garā yıḷānıñ sesi…" (GAA: 148) = Niye bindim Antep gidiyor **namus** gidiyor, başına vurdu fesi hele hüsün Antepliler hüsün bir tepede geliyor karayılanın sesi…

“He ėsgi insānḷar görenler anḷatır, görüp anḷātanḷār farḳḷı oḷuyó, şimdi bu ėsgiyi soruyó gėĉmişi soruyóḷār, köyümüzün burā üçüncü yėri, önce **şŏrda** karā fatma mėvkiinde baḷḳār biliyósunuz ormānḷıḫ anḷāmına gėliyómuş...” (GAA: 128) = He eski insanlar görenler anlatır, görüp anlatanlar farklı oluyor, şimdi bu eskiyi soruyor geçmişi soruyorlar, köyümüzün burası üçüncü yeri, önce **şurada** karafatma mevkiinde Balkar biliyorsunuz ormanlık anlamına geliyormuş...

“Ama bize zamanında şəle bir oda vermişlerdi, **şŏrda** bir ḳaryola, **şŏrda** iki tene şeti bir çekyat.” (KA: 444) = Ama bize zamanında şöyle bir oda vermişlerdi, **şurada** bir karyola, **şurada** iki tane eski? bir yatak.

“Ḫâmâma bir **bŏhça** ḳoduḳ, ḫavlu ḳoduḳ.” (KA: 446) = Hamama bir **bohça** koyduk, havlu koyduk.

“Ben ḫavlıyı aldım, şeyle **şŏra** ḳodum.” (KA: 446) = Ben havluyu aldım şöyle **şuraya** koydum.

1.23. ő Ünlüsü

Oluşumunda ünsüzlerin etkisi olan*, ö* ile *ü* arası, yarı kalın, kapalı *ü*’ye yakın bir ses olup, Anadolu ağızlarında sık kullanılmayan bir ünlüdür:[42]

“Men **yőrüdüm.** Bakmadım, demiş kine arḫasına dönüp baḳsadı ḳız almazdım demiş.” (KA: 462) = Ben yürüdüm. Bakmadım, demiş ki arkasına dönüp baksaydı kız, almazdım demiş.

---

[42] Sağır, **Anadolu Ağızlarında Ünlüler,** s. 386

"…köyümüzün şėyi en fazla fıstıḳçıḷıḳ üzerine arpā, buġdáy, nohūt ėkiyóḳ, yėrimiz ġırāc oḷduġu için işte onda yánı adam iki sėfer **gőbre** atıyó iki ḳat çῑ̈t sürdürüyó yánı adam şimdi, çoḳḷārı yánı vazgeĉti çifçiligi terkedi." (GAA: 115) = …köyümüzün şeyi en fazla fıstıkçılık üzerine arpa, buğday, nohut ekiyoruz, yerimiz kıraç olduğu için işte yani adam iki sefer **gübre** atıyor iki kat çit sürdürüyor yani adamların şimdi çoğu vazgeçti çiftçilikten terk etti…

"Dėdim ḳadı böle böle úy ġızīm **őlese** hēç sėslenme herıf yóḳ ġızīm hēç sėslenme ḷāf ėtme dėdi." (GAA: 159) = Dedim kadı böyle böyle ey kızım **öyleyse** hiç seslenme herif yok kızım hiç seslenme laf etme dedi.

1.24. ú Ünlüsü

GMA'da bulunan, *u* ile *ı* vokallerinin teşekkül noktaları arasında oluşmuş, dar ve yarı düz bir ünlüdür. Oluşumu esnasında *u* sesinin düzleştiği ve *ı* sesinin ise yarı yuvarlaklaştığı görülmektedir. Metinlerde tespit edilen örnek sayısı azdır:

"Ben Gardaşımı çā̃racā̃dım acıḳ gel diye o da, benim ġardaşımı aceba bilir misin? **músdafa** vardı, şeyde bu ġaratallanıñ şeyinde orda bi makineci var sōna yol açıldı ya orda tā̃fiyeciydi." (GMA: 158) = Ben kardeşimi çağıracaktım azıcık gel diye o da, benim kardeşimi acaba bilir misin? **Mustafa** vardı, şeyde bu Kara tarlanın şeyinde orada bir makineci var sonra yol açıldı ya orada tuhafiyeciydi.

"Sā̃ gelme dėdim dey **çavúş** niye geldin yōrum yusup dey." (GMA: 208) = Sana gelme dedim diyor **Çavuş** niye geldin yavrum Yusuf diyor.

"Ben de dedim yōrum biz aylardan belli geziydik ā̃m bō̃n bi yerde işe başladım he, ben sıḫīntılı ā̃m ben gelemem **avúḫata**." (GMA: 210) = Ben de dedim yavrum biz aylardan beri gezerdik bugün bir yerde işe başladım he, ben sıkıntılıyım ben gelemem **avukata**.

"İşde çoluḳ çocuḳ şişe ġırıḳları, bütün şişe götürür **orúya** satardıḳ, yimbeş ġuruş, on ġuruş. yimbeş ġuruş aldīñ kimi iki cebiñ demir leblebi yirdik o zaman, demir leblebi doldurur yirdik, ġannımız doyardı, yanı cıncıḳ bulma şēderdik." (GMA: 190) = İşte çoluk çocuk şişe kırıkları, bütün şişe götürür **oraya** satardık, yirmi beş kuruş, on kuruş, yirmi beş kuruş aldığın gibi iki cebin demir leblebi yerdik o zaman, demir leblebi doldurur yerdik, karnımız doyardı, yani cıncık bulma şey ederdik.

1.25. Uzun Ünlüler

Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan veya normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresiyle aynı sürede oluşan ünlülerdir. Türkiye Türkçesinde yabancı asıllı kelimelerde bulunan ünlüler dışında uzun ünlülerin olmadığı ancak, Türkçenin en eski devirlerinde gerek asli gerekse de çeşitli ses olayları sonucunda oluşmuş uzun ünlülerin varlığı tespit edilmiştir. Uzun ünlülerin bir kısmı Anadolu ağızlarında süregelmektedir.[43]

Ana Türkçedeki uzun ünlüler Türkmen, Yakut, Halaç lehçelerinde sistematik olarak korunmuşken, Oğuzca, Çuvaşça, Kırgızca, Gagavuzca, Türkiye Türkçesi gibi yazı dili ve lehçelerde az sayıda kelimede korunmuştur.

Türkçenin lehçe ve şivelerinin hepsinde az da olsa birincil uzun ünlülerin var olduğunu ifade eden Talat Tekin, özellikle Yakutça, Türkmence ve Ana Türkçenin birincil uzun ünlüleri koruyabildiğini söyler.[44]

Ergin, Türkçe sözcüklerde kendiliğinden uzun ünlülerin olmadığını, uzun ünlülerin Türkçeye girmiş yabancı kelimelerde mevcut olduğunu söyler. Bu yabancı sesleri çıkarmak için Türkçe ses organları özel bir çaba sarf etmektedir. Bu özel çaba olmadan, bu ünlüler kısa telaffuz edilirler. Halk dilinde uzun ünlülerin çoğu zaman

---

[43] Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 221

[44] Talat Tekin**, Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler,** Hacettepe Üniversitesi Yay. , B15, Ankara, 1975, s. 266.

kısa telaffuz edilmesini de bu sebebe bağlamıştır. Özellikle edebi dilde, Türkçeye girmiş yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin kısalmış olarak görülmesini, Türkçeye yerleşmiş olan bu yabancı asıllı kelimelerin aslının hatırlanamayacak düzeyde Türkçeye yerleşmiş olmasına bağlar ve bu kelimelerin Türkçeleşmiş olduğunu söyler.[45]

Korkmaz da, uzun ünlülere sahip kelimelerin sayısının fazla olmasını ve bu kelimelerin örneklerinin Türkmence, Özbekçe gibi lehçelerle benzerliğini, bu uzun ünlülerin bireysel konuşmalardan kaynaklanmadığını, Eski Türkçede bulunduğu düşünülen uzun ünlülerin izlerini taşıdığını belirtmiştir.[46]

1.25.1. Asli Uzun Ünlüler

İncelediğimiz metinlerde, UMA'da asli uzun ünlülerin korunduğu Türkçe kelime örneklerine rastlanmamış, alınma kelimelerdeki asli uzunlukların da kaybolduğu görülmüştür. Asli uzunluğun korunduğu az sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır:

"Yatsıyı zornan ḳıliyam **vallahıl ʿazīm**." (UMA: 154) = Yatsıyı zorla kılıyorum **vallahi azim.**

"Pādişāhın ikkĭ tene oġlı varmış." (UMA: 226) = **Padişahın** iki tane oğlu varmış.

"Meyḫāna var **ḫāne** var." (UMA: 165) = **Meyhane** var **hane** var.

---

[45] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 55

[46] Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları-Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yay. , Ankara 1994, s. 19.

UMA'da olduğu gibi SMA'da da asli uzun ünlülerin korunduğu sınırlı sayıda alıntı kelime örneği mevcuttur:

"Ḳıtto'nın **fermānı** çıḫmış, ohiyan kim, dinliyen kim." (SMA: 157) = Kıtto'nun fermanı çıkmış, okuyan kim dinleyen kim.

"Beyhūde yazmaḫtan ne maʿna." (SMA: 157) = Boşuna yazmanın bir anlamı yok.

"Aḳşam oldi diyer çavuş da orada **nām** salmiş adam iki üç yıldır ʿaskerlik yapi pisḳopatın biridir." (SMA: 124) = Akşam oldu diğer Çavuş da orada **nam** salmış, adam iki üç yıldır askerlik yapıyor psikopatın biridir.

DA'da ise UMA ve SMA'nın tersine yabancı kelimelerin çoğunda asıllarındaki uzun ünlülerin korunduğu dikkati çekmektedir:

"Kimi ḳız ḳaçırırdi, kimi adam vurardi, kimi ḫavsḫanaya düşerdi, kimi başi **belāya** girseydi doġri maḥlenin böyiği kimse ona gelip sığınırdılar ve derdini **ahvālini** sölerdi." (DA: 95) = Kimi kız kaçırırdı, kimi adam vururdu, kimi hapishaneye dişerdi, kimin başı belaya girseydi doğru mahallenin büyüğü kimse ona gelip sığınırdılar ve derdini halini söylerdi.

ʿAyni üç günde o ḳocasına **muʿāmele** yapmış. (DA: 81) = Aynı üç günde o, kocasına **muamele** etmiş.

"Bi gün **hāmile** ḳalmiş. **Hāmile** ḳalmiş, çocugı dünyaya gelir gelmez ben demiş, çocuğumu mi sevecaġam, buni mi sevecaġam?" (DA: 79) = Bir gün hamile kalmış. Hamile kalmış, çocuğu dünyaya gelir gelmez ben demiş, çocuğumu mu seveceğim yoksa bunu mu seveceğim?

DA'da olduğu gibi BA'da da yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin çoğunun korunduğu tespit edilmiştir:

“Adam, **cāsus** yolladığı ḳadın gétti dédi ki valla ḫoca efendi bugün ...ni de göstertti.” (BA: 128) = Adamın **casus** olarak yolladığı kadın gitti dedi ki valla Hoca efendi bugün ….ni de göstertti.

“**Cādı** anası oldu ḳılavuz.” (BA: 135) = Cadının anası oldu kılavuz.

“Geldi, dédi seyda valla **vefāt** étmiş, cenāzesí yérden ḳaḫmıyor.” (BA: 121) = Geldi, dedi Seyda vallahi **vefat** etmiş, cenazesi yerden kalkmıyor.

Kilis ağzında daha çok STT’de bulunan normal uzunluğa sahip ünlüler bulunur. Ancak, diğer GDA’dan farklı olarak KA’da, yabancı kelimelerde bulunan uzun ünlülerin çoğunun normal uzunluktaki ünlülere dönüştüğü görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde alıntı kelimelerdeki bazı asli uzun ünlülerin kısaltılarak söylendiği tespit edilmiştir. Fakat yine de, gerek vurgu ve tonlamaya, gerekse çeşitli ses olaylarına bağlı olarak uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir:

“Kaymbabam da bir **'acâyipTi** yanı.” (KA: 452) = Kayınbabam bir acayipti yani.

“İşTe baylek baylek bizi ḳandırdı ḳaynanam, **ḫale** yüreyimde.” (KA: 452) = İşte böyle böyle bizi kandırdı kaynanam, **hāla** yüreğimde.

GAA’da ise yabancı kelimelerde var olan asli uzun ünlülerin tam olarak yörede yaşamadığı görülmektedir. Alıntı kelimelerde bulunan asli ünlülerin kısalmış olduğu birçok örnek mevcuttur:

“O da öyle ġaḷdı, savāşta öldü, ben dahā öyle iki üĉ defā gėttim. **kátip** dėdi ki sen şahit deilsin.” (GAA: 130) = O da öyle kaldı, savaşta öldü, ben daha öyle iki üç defa gittim. **Kâtip** dedi ki sen şahit değilsin.

“Ardı gėlmezdı, babası **hikáye** anḷatırdı.” (GAA: 133) = Ardı gelmezdi, babası **hikâye** anlatırdı.

“Bir gün ḳāymakām gėldi ben **şikáyet** ėttim, müftüye de imāmız cumādan cumāyá camiye gėlirdi.” (GAA: 182) = Bir gün kaymakam geldi ben **şikâyet** ettim, müftüye de imamımız cumadan cumaya camiye gelirdi.

GMA’da da yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin büyük oranda korunduğu, kısa ünlüye sahip bazı Türkçe kelimelerdeki ünlülerin de uzun söylendiği görülmektedir:

“Hekaye söledımı ardı gėlmezdi **rāmetligin** öle mı?” (GMA: 133) = Hikâye söyledi mi ardı gelmezdi rahmetliğin.

“Çáyınızı **tāzele hōş** gėldin iyi misin **rahāt** mısın? (GMA: 144) = Çayınızı tazele hoş geldin iyi misin rahat mısın?

“Arḫadaşlara işde ḳähvede **yārin** ceyizim var deym.” (GMA: 199) = Arkadaşlara işte kahvede yarın çeyizim var deyin.

AMA’da alıntı kelimelerdeki uzun ünlülülerin çoğunlukla korunduğu görülmektedir:

“Bī **cumā** iki çarşamba su getırırlerdı. (AMA: 169) = Bir **Cuma** iki Çarşamba su getirirlerdi.

“İki tene gardaş varmış. Biri **ālim**, ḫocamış.” (AMA: 135) = İki tane kardeş varmış. Biri **âlim**, biri hocaymış.

1.25.2. Ses Olayları Sonucunda Meydana Gelen Uzun Ünlüler

Ses olaylarının, GDA’da uzun ünlülerin oluşmasında etkin bir rol oynadığı göze çarpmaktadır.

1.25.2.1. Ünsüz Düşmesinden Meydana Gelen Uzun Ünlüler

UMA'da uzun ünlülerin oluşmasını sağlayan ses olaylarından biri ünsüz düşmeleridir. Bu ünsüzler daha çok *n, r* ve *y* ünsüzleridir:

"**Yimegīz** padişahtan gelecaḫ." (UMA: 230) = **Yemeğiniz** padişahtan gelecek.

"Esḥab-ı kef'ı ziyaret éttıḫten **sōra** sabaḥsı bindıḫ tekrar otoboza." (UMA: 159) = Ashabı Kef'i ziyaret ettikten **sonra** sabah bindik tekrar otobüse.

"Neyse irelde gelen ḫízmetçílerí kimse ikki tene ḳızı, padişahın avradı bir **olıllār ḳahallār** giderler." (UMA: 232) = Neyse ilerde gelen hizmetçileri kimse iki tane kızı, padişahın karısı bir **olurlar**, **kalkarlar**, giderler.

SMA'da bazı alınma kelimelerdeki asil uzun ünlülerin korunduğu görülür. SMA'da diğer GDA'nın tersine ses olayları sonucu oluşan uzun ünlülerin sayıca çok az örnekleri mevcuttur:

"Bi baḫtıḫ, ben çocuḫ, çoḫ küçüktüm, tabi ḳorḫtuḫ ʿeceba cinler nasıl olacaḫ, nasıl **çaġıracālar**?" (SMA: 244) = Bir baktık, ben çocuk, çok küçüktüm, tabi korktuk acaba cinler nasıl olacak, nasıl **çağıracaklar**?

DA'da uzun ünlülerin daha çok ünsüz düşmesi ve ünsüz kaynaşması gibi ses olayları sonucunda oluştuğu göze çarpmaktadır:

"ʿ Abem dedi, ḳız benim, oğlan benim, sen heş bi şeye ḳarışma **dōrusu.**" (DA: 105) = Abim dedi, kız benim, oğlan benim, sen hiçbir şeye karışma **doğrusu**.

"Böle dişariya baḫisan, yaʿ ni nasıl, Nuh **pēḫamberin** ḳavmi gibi, Ḥazreti Musa vahi getirdi." (DA: 104) = Böyle dışarıya bakıyorsun yani nasıl, Nuh **peygamberin** kavmi gibi, Hazreti Musa'ya vahiy getirdi.

“**Nēse** o gün başladı, radyo açıldi.” (DA: 104) = **Neyse** o gün başladı, radyo açıldı.

BA’da da, DA’da olduğu gibi ünsüz düşmesi ve ünsüz benzeşmesi gibi ses olayları sonucunda uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir:

“Onun idu, yanı ḳız terefín **dēil** ha!” (BA: 81) = Onundu yani kız tarafının **değil** ha.

“Bıraḫtılar yolda gidene **ḳadē**.” (BA: 103) = Bıraktılar yolda gidene **kadar**.

“O parayı adam cebíne **ḳoārdı.**” (BA: 81) = O parayı adam cebine **koyardı**.

KA’da da UMA, DA ve BA’da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşumunda ünsüz düşmesi etkin rol oynamıştır:

“Bir de baktım ki günlerden bele aḳşam gün yüzüne, gece olucu ya gün yüzüne bi de baktım ki **ōlen** saʿatinde çıġırdı.” (KA: 445) = Bir de baktım ki günlerden böyle akşam gün yüzüne, gece (gibi) olur ya bir de baktım ki **öğlen** saatinde çığırdı.

“Ondan **sōna** beni istollar.” (KA: 445) = Ondan **sonra** beni istiyorlar.

“**Sōna** ḳâri bunu almiş getmiş.” (KA: 448) = **Sonra** kadın bunu almış gitmiş.

“Vallayi bəle **yōrum.**” (KA: 448) = Vallahi böyle **yavrum**

“Soġan **dōrarım**, biber **dōrarım**, domatiz **dōrarım**, ḳoyarım kıymanın içine çiy yaparım buġruldan.” (KA: 459) = Soğan **doğrarım**, biber **doğrarım**, domates **doğrarım**, koyarım kıymanın içine çiğ yaparım bulgurdan.

GAA’da, uzun ünlülerin oluşmasında özellikle, *ġ, g, r, v* ve *y* ünsüzlerinin düşmesi etkili olmuştur:

"**Nūmāḷde** kaḷsiyúm mikdārı normāḷ bĩ insānda on iki oḷur dėdi, sen de beş buçuk dėdi." (GAA: 211) = **Normalde** kalsiyum miktarı normal bir insanda on iki olue dedi, sende beş buçuk dedi.

"Sonunda birinde iki yıḷḷıġı dutturdu, iki yıḷḷıġa da gėndi gėtmedi, müdürü çaırdı beni vārdım **şo͞le** gėnç bĭ ġadın oturuyó o da o͞retmenmış, hoş beş ėttik." (GAA: 121) = Sonunda birinde iki yıllığı tutturdu, iki yıllığa da kendisi gitmedi, müdürü çağırdı beni vardım **şöyle** genç bir kadın oturuyor o da öğretmenmiş.

"İşte ō mustafā tanıḳ ėrzincānda **o͞retmendi.**" (GAA: 180) = İşte o Mustafa Tanık Erzincanda **öğretmendi**.

GMA'da da diğer GDA'da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşmasında ünsüz düşmesi önemli bir rol üstlenmiştir. GMA'da daha çok *g, k, l* ve *y* ünsüzlerinin düşmesiyle uzun ünlülerin oluştuğu görülür:

"Eyle eyle geldik bu zamanı bulduḳ yanı ǩâǩdıḳ bi nane **dā͞** yidik getdik bi düven **dā͞** aşdıḳ, keşke de açmaz oleydım yirmi biñ yuro para gömdüm düvene häsaplasaḳ kitaplasaḳ on beş milyar çıḳmaz içindē **mā͞zeme**, artanı ġayip yanı bo͞günü yidik båbanıñ ayip **so͞lemesi**." (GMA: 206) = Öyle öyle geldik bu zamanı bulduk yani kalktık bir nane **daha** yedik gittik bir düven daha aştıki keşke de açmaz olaydım, yirmi bin Euro para gömdüm düvene hesaplasak kitaplasak on beş milyaz çıkmaz içinde **malzeme**, artanı kayıp yani büyüğünü yedik babanın ayıptır **söylemesi**.

"Bi denesi beki burdeysañ biliñ, doḳzanbir mi doḳzaniki mi **dā͞delenler'iñ** tüp doldurma fabrıḫāsı vardı, orda patladı, belediye şindi bir yeri iptal edik, orda tā͞mirḫanesi vardı, otübüs tā͞mir ediydi, ordan hemen yüz metire yoḫardeydı, tüp patladı, parçalandı öldü diyeri eceliynen öldü, mısdafa **dā͞delen** o." (GMA: 192) = Bir tanesi belki buradaysan bilirsin, doksan bir mi doksan iki mi **Dağdelenlerin** tüp doldurma fabrikası vardı, orda patladı, belediye şimdi bir yeri iptal ediyor, orda

tamirhanesi vardı, otobüs tamir ediyordu, ordan hemen yüz metre yukarıdaydı, tüp patladı, parçalandı öldü, diğeri eceliyle öldü, Mustafa **Dağdelen**.

"**Yōsa** eşim o şeyi bilir misin?" (GMA: 156) = **Yoksa** eşim o şeyi bilir misin?

AMA'da da ünsüz düşmesi sonucu oluşan uzun ünlüler bulunmaktadır:

"Baḫ şeytanı ha… Oğlan ġendı ġendıne **sōlenor**." (AMA: 137) = Bak şeytana ha... Oğlan kendi kendine **söyleniyor**.

"Ġızım o allah' ın verdıgıne gánaat etmedi **dīyor** gedıne **bī** heybe verdı onı verdı on sekiz sene **sōña** işTe günı doldı. (AMA: 138) = Kızım o Allah'ın verdiğine kanaat etmedi **diyor** kendisine **bir** heybe verdi onu verdi on sekiz sene **sonra** işte günü doldu.

1.25.1.2. Hece Kaynaşmasından Meydana Gelen Uzun Ünlüler

UMA'da hece kaynaşması, şimdiki zaman eki ve iyelik eki üzerine gelen belirtme ekinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere UMA' da çok sık rastlanmaktadır:

"Elī toprağa atasan, altın ola." (UMA: 209) = **Elini** toprağa attığında altın olsun.

"Bením de ʿaḳlım **basmī**." (UMA: 149) = Benim de aklım **basmıyor**.

"Bi çıft yavrısını **verīler** bi mılyona." (UMA: 149) = Bir çift yavrusunu **veriyolar** bir milyona.

DA'da UMA'da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlüler mevcuttur. DA'da buna ek olarak birden fazla sesin kaynaşması ve düşmesi ile de uzun ünlülerin oluştuğu görülmektedir:

"Şēr dışına geli, güzel bir ʿataş yaki böle çali çırpi." (DA: 67) = **Şehrin** dışına geliyor, güzel bir ateş yakıyor böyle çalı çırpı.

"Nūran **ḫastēdi**, ḫastaḫanede **yatīdi**." (DA: 113) = Nuran **hastaydı**, hastanede **yatıyordu**.

"Dęyi yāv ne **istīm**?" (DA: 72) = Diyor yahu ne **istiyeyim**.

"Sábaḥa ḳadár beni ayaḫta **bekledī."** (DA: 83) = Sabaha kadar beni ayakta **bekledi**.

BA'da, UMA'nın tersine hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere nadiren rastlanmaktadır:

"Diyi ō mením **tāḫlarum** vardur, ōy mením inegim vardur." (BA: 112) = Diyor o benim **tavuklarım** vardır, oy benim ineğim vardır.

KA'da da BA'da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülerin az sayıda örneği mevcuttur:

"Ēdi otuz tene de bilezik ḳolumda." (KA: 451) = **Ediyor** otuz tane bilezik kolumda.

“He yorım, adnan menderesden birabar **āġey**.” (KA: 448) = He yavrum, Adnan Menderesle beraber **agey**.

GMA’da da UMA ve DA’da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere sık rastlanmaktadır. Gaziantep ağzında da görülen, daha çok *ğ, h, k, v, y* gibi ünsüzlerin eriyerek düşmesi ile oluşan bu ses olayının sonucunda uzun ünlülerin oluştuğu görülmektedir:

“Üç yüz **ǩāt** benzin parası verdik o zaman.” (GMA: 164) = Üç yüz **kâğıt** benzin parası verdik o zaman.

“Bizim o belediye pasacınıñ **yandā** usdamıñ dükkânında ėrmeni, Yahudi müşderilerimiz de vardı.” (GMA: 182) = Bizim o belediye pasajının **yanında** ustamın dükkânında Ermeni, Yahudi müşterilerimiz de vardı.

“Bizim yimēmizi, bizim giyecēmizi, bizim lafımızı herkeş ġaba bilir amma onnan sōna da **ā̄zını** ayırır mā̄cik kimi diñner.” (GMA: 179) = Bizim yemeğimizi, bizim giyeceğimizi, bizim lafımızı herkes kaba bilir ama ondan sonra da **ağzını** ayırır gibi dinler.

AMA’da da hece kaynaşması ile oluşmuş uzun ünlüler bulunmaktadır:

“Baḫ babanı getırdım. Seslenme ha! Dīyor yėmek **pīşor**.” (AMA: 134) = Bak babanı getirdim. Seslenme ha! Diyor yemek **pişiyor**.

“Sen benım padíşah oldıgımı nerden **bīlon**?” (AMA: 134) = Sen benim padişah olduğumu nerden **biliyorsun**?

1.25.1.3. Vurgu Ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler

Vurgu ve tonlamaya bağlı oluşan uzun ünlüler hem Türkçe hem de yabancı asıllı kelimelerde bulunabilmektedir. Bu uzunlukların süreleri konuşmacıdan konuşmacıya değişiklik göstermektedir.

UMA'da vurguya bağlı oluşan uzun ünlülerin az olmasının yanı sıra daha çok ünlemlerde ortaya çıktığı görülmektedir:

"Bu gördígín çarşı **tûmí** bėlė ķazançıdı." (UMA: 130) = Bu gördüğün çarşının **tümü** böyle kazançlıydı.

"Oy bacım bu nanca ḫoşmış, **ūy** aman bacım bu ḫalı ne ḫoşmış, örtí ne ḫoşmış, perde ḫoşmış… "(UMA: 230) = Oy bacım ne kadar hoşmuş, **oy** aman bacım bu halı ne hoşmuş, örtü ne hoşmuş, perde hoşmuş…

"**Vē, vē**, bi bebeg oldı." (UMA: 250) = **Vay vay** bir bebek oldu.

"**Ū** deyi, ķurban oladım." (UMA: 227) = **U** diyor kurban olaydım.

SMA'da da UMA'da olduğu gibi vurgu ve tonlamaya bağlı uzun ünlüler bulunmaktadır. Yine UMA'da olduğu gibi SMA'da da bu ünlülerin daha çok ünlemlerde ortaya çıktığı görülmektedir:

"**Ķâldırımlari** gene éle ondan sonracıġıma…" (SMA: 140) = **Kaldırımları** yine öyle ondan sonracığıma.

"**Bâḫır** eşyanan döşiler, nedir, şarķ köşeleri diyiler." (UMA: 248) = **Bakır** eşyayla döşüyorlar nedir şark köşeleri diyorlar.

"**Ḫâmırımızi** yoguriyoruz. "(SMA: 273) = **Hamurumuzu** yoğuruyoruz.

DA'da vurgu ve tonlamaya bağlı oluşan uzun ünlüler azdır. DA'da da SMA ve UMA'da olduğu gibi bu çeşit uzun ünlülerin daha çok ünlemlerde ve seslenme edatlarında bulunduğu görülmektedir:

"Dęyidi **yāv v'āv** dęyidi, hele baħ baħın adamlari haça gętti neler getirdi falan." (DA: 96) = Diyordu **ya vay** diyordu, hele bak bakın adamları hacca gitti neler getirdi falan.

"**Vū** dędim, böle bi ağır misafirımız gelecaḫ. (DA: 103) = **Vay** dedim böyle bir ağır misafirimiz gelecek dedim.

"**Yā** dęyi hęç sorma kari **yāv**." (DA: 71) = Ya diyor hiç sorma karı **ya**.

BA'da da vurgu ve tonlama sonucu ortaya çıkan uzun ünlüler bulunmakla birlikte, BA'da da diğer GDA'da olduğu gibi uzayan bu ünlülerin daha çok ünlemler, seslenme ve gösterme edatlarında bulunduğu görülmektedir:

"Dédi **yōḫ**, onu bıraḫun gétsin dédi, **dōġru** eve." (BA: 103) = Dedi **yok**, onu bırakın gitsin dedi, **doğru** eve.

"Diyi **yōḫ**, sökmez dédi arḳadaşlar, siz hiç kimse üstiyize almadiyiz **yāv**!" (BA: 103) = Diyor **yok**, sökmez dedi arkadaşlar, siz hiç kimse üstünüze almadınız **ya**.

"**Hā,** bi yataġ yapardı kendisíne ḳoyun yüngünden." (BA: 81) = **Ha** bir yatak yapardı kendisine koyun yününden.

"Yani bi çocuġ tutuyorduḫ, ḥáyvanları otlatidu **tē** aḫşama ḳader." (BA: 119) = Yani bir çocuk tutuyorduk, hayvanları otlatıyordu ta akşama kadar.

KA'da diğer GDA'dan farklı olarak vurgu ve tonlamaya bağlı oluşan uzun ünlüler Türkçe kelimelerde sık görülmektedir:

“O kaçakçıyı da bu **deyzāmin** herifi buldu, yani getirdi, benim sözüm yere düşer, dedi.” (KA: 446) = O kaçakçıyı da bu **teyzemin** herifi buldu, yani getirdi, benim sözüm yere düşer, dedi.

“Vallah korkumdan saña söyleyemedim, demiş, **ossūn**, bak ustam…” (KA: 461) = Vallah korkumdan sana söyleyemedim, demiş **olsun** bak ustam…

AMA’da da KA’da olduğu gibi vurgu ve tonlama sonucu oluşan ünlü uzun ünlülere sık rastlanmaktadır:

“Avratda bīşī dëmor ha **hādı** bī ġat elbise, bī ġat çorap her gėyeceğını götır.” (AMA: 138) = Avrat da bir şey demiyor ha **hadi** bir kat elbise bir kat çorap her giyeceğini götür.

“Eee allah’a **gûrbanım** allah verdigi Teñı vēror.” (AMA: 133) = Eee Allah’a **kurbanım** Allah verdiği teni veriyor.

“bīi īnıltı ortalığı bâsor **bī īnıltı** gēlor ki…” (AMA: 137) = **Bir inilti** ortalığı basıyor **bir inilti** geliyor ki…

İKİNCİ BÖLÜM
ÜNSÜZLER

STT'de kullanılan ünsüzlerin yanında GDA'da şu ünsüzler de vardır:

UMA: ġ, ḥ, ḫ, ḳ

SMA: ġ, ḫ, ḥ, ḳ, ṭ, ʿ, ʾ

DA: ġ, ḫ, ḳ, ǿ

BA: ġ, ḥ, ḫ, ḳ

GAA: ḇ, Ç, F, ġ, ḫ, ḳ, K, ḷ, ñ, P, S, Ş, T, ȯ,

KA: ġ, ḫ, ḳ, ñ, ṅ, ř, w, ʿ, Ç, K, Ḳ, P, T, ĝ, ȟ, ʏ

GMA: P, ġ, ḫ, ḥ, ḳ, ĸ, ǩ, ñ,

AMA: ġ, ḫ, ñ, ĝ, P, Ç, K, Ĉ, Ć, ģ, ĸ, Ş, T, ċ, ḇ, ḳ

Şimdi incelediğimiz metinlerde bu ünsüzlerin tespit ettiğimiz özelliklerini karşılaştırmalı olarak örnekleriyle birlikte sunacağız:

2.1. ġ Ünsüzü

Arka damak g'si olup GDA'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. GDA'nın tamamında bulunan bu ünsüz, hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görülmektedir:

“**Aġ baġda** altın taḫtī ola.” (UMA: 209) = **Ak bağda** altın tahtı olsun.

“Hemen ḥayvanı yatırī, **pıçaġı** atī.” (UMA: 171) = Hemen hayvanı yatırıyor, **bıçağı** atıyor.

“İşte öle, eski usüller böleydi **oġul**.” (DA: 115) = İşte öyle, eski usüller böyleydi **oğul**.

“**Çaġıridıḫ** ḳoni ḳonşilarımız, aḳrubalarımız hep otururduḫ.” (DA: 87) = **Çağırıyorduk** konu komşularımızı, akrabalarımızı hep otururduk.

“…eger bunlar hepsi askerlik yapıyor dėmaḫ ki ben de **yapacaġam**.” (SMA: 125) = …eğer bunların hepsi askerlik yapıyor demek ki ben de **yapacağım**.

“Üzerine özel olaraḫ ḫususi yapılan bi **yorġan** atılidi.” (SMA: 158) = Üzerine özel olarak hususi yapılan bir **yorgan** atılıyordu.

“…baḳıyóḷār da banā ḳarşı **saygılīḷar** da çėvrem de **saygılī**…” (GAA: 142) = …bakıyorlar da bana karşı **saygılılar** da çevrem de **saygılı**…

“…bunā parā harcıyóḷār **dağḷāra** atıyóḷār…” (GAA: 143) = …buna para harcıyorlar **dağlara** atıyorlar…

“Afédersen o ḥáyvannarı **bıraḫtıġımız** zaman bi saʿatte topliyamidıḫ ikü üç kişiden.” (BA: 106) = Affedersin o hayvanları **bıraktığımız** zaman bir saatte toplayamıyorduk, iki üç kişiyle.

“Gédidıḫ daru **kesmeġe**, ḳızlar gédidıḫ **kesmeġe**.” (BA: 111) = Gidiyorduk darı **kesmeye**, kızlar gidiyorduk **kesmeye**.

“Ne **ġalmış** bi miḳdar **ġalmış** bu eletrikciniñ borcu, şu sucunuñ borcu, şu sıvacınıñ borcu dey onu **ġapadırıḳ**.” (GMA: 203) = Ne **kalmış** bir miktar kalmış bu elektrikçinin borcu, şu sucunun borcu, şu sıvacının borcu diye onu **kapatırdık**.

“Özel sivil aşcımız vardı ãm, ey yimekler bişdē gimi birer ǩâsiye, **ġavanoz ġonurdu** tūgeneralıñ önne çıḫardı.” (GMA: 209) = Özel sivil aşçımız vardı ağam, ey yemekler piştiği gibi bir kâseye, **kavanoz konurdu** tuğgeneralin önüne çıkardı.

“Zar zar zarlañ, **aġlan**, sızlañ, amañ karnım, deñ.” (KA: 456) = Zar zar zarlanıyor, **oğlan**, sızlanıyor, aman karnım diyor.

“…geTdik a babam geTdik, babam ḳıror **aġaçları** yaḳor, ḳaranlık göz gözü görmor…” (KA: 450) = …gittik a babam gittik, babam kırıyor **ağaçları** yakıyor, karanlık göz gözü görmüyor.

“Bahmış **ġi** üç tene **ġuş** geldi. (AMA: 132) = Bakmış **ki** üç tane **kuş** geldi.

“**Ġırḫ** gün **ġırḫ** gece davıl çaldırırlar. (AMA: 134) = Kırk gün kırk gece davul çaldırırlar.

2.2. ḫ Ünsüzü

Sedalı, sızıcı bir gırtlak ünsüzüdür. GDA’da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Daha çok Arapça’dan alınma kelimelerde görülmektedir:

“Cum’a günleri **sebaḫ** gelidiler mezarlıḫta birer Fātiha oḫidıḫ.” (DA: 97) = Cuma günleri **sabah** gelirlerdi mezarlıkta birer Fatiha okurduk.

“**Ḫâmâmın** ḳubbesindedır.” (DA: 68) = **Hamamın** kubbesindedir.

“**Ḥanḳısından** yiyecaḫsan şaşırmışsan.” (UMA: 184) = **Hangisinden** yiyeceğini şaşırmışsın.

“Şíndí kim **ḥisaba** alī.” (UMA: 191) = Şimdi kim **hesaba** alıyor.

“**Ḥale ḥalenın** bir ḳızı wardi, abla **Raḥim**e.” (SMA: 142) = **Hele halanın** bir ḳızı vardı, **Rahime** abla.

“Ayle ḳerebalıḫse dört ḳarıç we beş ḳarıç gėnışlıġında **ḥer** bi köşesi.” (SMA: 158) = Aile kalabalıksa dört karış ve beş karış genişliğinde **her** bir köşesi.

“**Ḥalbuki** dizímí tepreştíremiyordum.” (BA: 122) = **Hâlbuki** dizimi tepreştiremiyordum.

“Diyi valla munu **ḳurt** yapıptır, **ḳurt** yapıptır bunu béle.” (BA: 126) = Diyor valla **kurt** yaptı, **kurt** yaptı bunu böyle.

“Orda şeyde o caddede şey vardı **ḥasan** usda, yapıcı **ḥasan** usda vardı...” (GMA: 158) = Orda şeyde o caddede şey vardı **Hasan** usta, yapıcı **Hasan** usta vardı…

“Şe etmişler, avrad da demişler, zenginmiş **ḥeralda** demişler…” (GMA: 157) = Şey etmişler, avrat da demişler, zenginmiş **herhalde** demişler.

2.3. ḫ Ünsüzü

ḫ ünsüzü, sedasız, hırıltılı bir arka damak ünsüzüdür. Hem Arapça hem de Türkçe kelimelerde *ḳ*<*ḫ* değişmesi sonucunda ortaya çıkan bu ünsüz GDA’nın tamamında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

“Cum’a günleri sebaḥ gelidiler mezarlıḫta birer Fātiha **oḫidıḥ**.” (DA: 97) = Cuma günleri sabah gelirlerdi mezarlıkta birer Fatiha **okurduk**.

“**Baḫ** ben de **ḫocayam**, **ḳonşiyıḥ** dėyisen.” (DA: 77) = **Bak** ben de **hocayım**, **komşuyuz** diyorsun.

“**Dedıḥ ḳorḳtuḫ** dişariya **götüraḫ**,**ḫama baḫçaya gömduḫ**.” (DA: 77) = **Dedik korktuk** dışarıya **götürelim**, **hemen bahçeye gömdük**.

“ Pazar güní de aḫşama ḳadar artıḫ yėmekler yapılır, sabah ḳaḥvaltısı, övlen yemeklerí, **aḫşam** yėmeklerí.” (UMA: 148) = Pazar günü de akşama kadar artık yemekler yapılır, sabah kahvaltısı, öğlen yemekleri, **akşam** yemekleri…

“Diyarbakır **ḳalabalıḫ** melmeket…” (UMA: 151) = Diyarbakır **kalabalık** memleket.

“Onun içinde bi on daḳa ḳaldıḳtan sonra **tabaḫlara ḳoyarıḫ** herkes yiyebildığı ḳėder yer.” (SMA: 208) = Onun içinde bir on dakika kaldıktan sonra **tabaklara koyarız** herkes yiyebildiği kadar yer.

“**Ḫanımi** gidip kediyi getiriyor.” (SMA: 152) = **Hanımı** gidip kediyi getiriyor.

“**Çōḫ ḫoşumā** gėtti, sen ā bėle nēbilem ki yirmi göbeg mi yá biz ikinci üçüncü…” (GAA: 205) = **Çok hoşuma** gitti, sen a böyle ne bileyim ki yirmi göbek mi ya biz ikinci üçüncü…

“**Yóḫ** hēĉ bī şī **yóḫ** gafa **yóḫ** ki ėmekli oḻīm ġafām **yóḫ** bu bī zemān **çociḫḻārın** ėlinde…” (GAA: 139) = **Yok** hiçbir şey **yok** kafa **yok** ki emekli olayım kafam **yok** bu zaman **çocukların** elinde.

“Menne sen bırbırımıze **yaramaruẖ**.” (BA: 127) = Benle sen birbirimize **yaramıyoruz**.

“Vücuduna ḳurtlar da düşi, yanına kimse **ḳoẖudan** yaḳlaşami, bütün dalyan gibi évlatlarını elínden ali, malını servetíní elínden ali, **ẖalḳı** kendísínden uzaḳlaştıri.” (BA: 130) = Vücudunda kurtlar da düşüyor, yanına kimse **kokudan** yaklaşamıyor, bütün dalyan gibi evlatlarını elinden alıyor, malını, servetini elinden alıyor, **halkı** kendisinden uzaklaştırıyor.

“Bacım şeyle etdi, **ẖayce** dėdi, ånca sen seni mi **naẖışladıñ**, dėdi.” (GMA: 165) = Bacım şöyle yaptı, **Hatice** dedi, anca sen seni mi **nakışladın** dedi.

“Kilimci usdası, kilimci **ẖalfesi** beyleydi evelden…” (GMA: 166) = Kilimci ustası, kilimci **kalfası** böyleydi önceden.

“Biz şalları üstümüze bürüdük, he, **ẖavva** soġuḳ yatTıḳ…” (KA: 450) = Biz şalları üstümüze bürüdük, he **hava** soğuk yattık.

“Naḳḳış işlerdim, her **ẖafta** bir bilezik gider alırdım.” (KA: 451) = Nakış işlerdim, her **hafta** bir bilezik gider alırdım.

“Vezírden çıẖmış **seyeẖete** geze geze gėTmişler bi körpının başında durmışlar.” (AMA: 148) = Vezirle çıkmış seyahate geze geze gitmişler bir köprünün başında durmuşlar.

2.4. ĝ Ünsüzü

AMA’da bulunan bu ünsüz, çıkış noktası öne kayan ön damak g’sidir:

“Bī tene de **ĝoyınımız** vardı. (AMA: 142) = Bir tane de **koyunumuz** vardı.

2.5. ķ Ünsüzü

ķ ünsüzü, sedasız, patlayıcı bir arka damak ünsüzüdür. Güneydoğu Anadolu'nun tüm ağızlarında yaygın olarak görülen bir ünsüzdür:

"Gece yarısi Deli Balta baḫi ki **ķızın** aġzi bi **ķarış** açıldi, içinden böyyük bi yilan **çıķmaġa** başladı." (DA: 74) = Gece yarısı Deli Balta bakıyor ki **kızın** ağzı bir **karış** açıldı, içinden büyük bir yılan **çıkmaya** başladı.

"**Ķari** böle **ķapidan** giri…" (DA: 65) = **Kadın** böyle **kapıdan** giriyor…

"Şíndí **ķardaşım** nasıl **ķapı** bele diyelim ʿeni bı oda." (UMA: 171) = Şimdi kardeşim nasıl **kapı** böyle diyelim eni bu oda.

"Şıllıķı bi böyík leğende bi su **ķoyarlar**." (UMA: 200) = **Şıllık'ı** bir büyük leğende bir su **koyarlar**.

"Abla Zeynonun da bi **ķızı** war." (SMA: 143) = Zeynep ablanın da bir **kızı** var.

"Siwereg'de bıtün ayle hepsi bi **ķabdan** yemek yiyidiler." (SMA: 159) = Siverek'te bütün aile hepsi bir **kap'tan** yemek yerlerdi.

"O da **ķabuķsuzdu**, beyaz!" (BA: 111) = O da **kabuksuzdu**, beyaz!

"Hindileri ruj süri, **ķaşına ķalem** süri, boya vuri." (BA: 113) = Şimdileri ruj sürüyor, **kaşına kalem** sürüyor, boya vuruyor.

"…**sıķıntısı** yánı gėne doḷāşıyó **çocuķ** kimseye bī şėyi **yóķtūr**." (GAA: 120) = …**sıkıntısı** yani yine dolaşıyor **çocuk** kimseye bir şeyi **yoktur**.

"vaḷḷāha **oķutmaķ** istedim ama **oķutamadım**." (GAA: 122) = Vallahi **okutmak** istedim ama **okutamadım**.

“Tavsiyon, işde **ḳälp** habi, tavsiyon habi, işde ġan habi…” (GMA: 167) = Tansiyon, işte **kalp** hapı, tansiyon hapı, işte kan hapı…

“Dünya beyle, ölümlü dünya var mı **yoḳ** mu hös. ā ben yanı pasda masda yapamam. **Yapamazıḳ** bitti.” (GMA: 170) = Dünya böyle, ölümlü dünya var mı **yok** mu höö. A ben yani pasta masta yapamam. **Yapamazdık** bitti.

“**Ḳız** ʿaḫsan her yerde şarkı söyler, dolandı, fırlandı bizim eve geldi.” (KA: 541) = **Kız** akşam her yerde şarkı söyler, dolandı, fırlandı bizim eve geldi.

“İşTe bizim bir **ḳızımız** oldu, ince, ḫalı yoḫ, **ḳırḫ** basTı bunu dediler.” (KA: 452) = İşte bizim bir **kızımız** oldu, ince, hali yok, **kırk** bastı bunu dediler.

2.6. ṭ , T Ünsüzü

t-d arası yarı ötümsüz bir ünsüzdür. GDA’daki kullanımı yaygın değildir. Türkiye Türkçesi ağızlarında tranksripsiyon işaretlerinde belli bir standart olmadığından aynı ses farklı şekilde gösterilmiştir. Örnekler, geçtiği kaynakta tercih edilen çeviri yazı işaretiyle sunulacaktır:

“Allaḥ sene ḳezada beladan **ṭofandan** sıtar etsın.” (SMA: 214) = Allah seni kazadan, beladan, **tufandan** korusun.

“Biz yazı-**ṭura** attıḫ iki kişi bu Wanliyla Maraşlı…” (SMA: 126) = Biz yazı-**tura** attık iki kişi bu Vanlıyla Maraşlı…

“Ġarı dėdi oduna sāḷ dėdi, **tutTum** oduna saḷıncı millet…” (GAA: 157) = Gayrı dedi oduna sal dedi, **tuttum** oduna salınca millet…

“…ḳorḳmā diyó hēç bī şėy oḷmaz, nėyse gėri **gėtTik**…” (GAA: 120) = …korkma diyor hiçbir şey olmaz neyse geri **gittik**.

“**İşTe** bizim bir ķızımız oldu, ince, ḫalı yoḫ, ķırḫ **basTı** bunu dediler.” (KA: 452) = **İşte** bizim bir kızımız oldu, ince, hali yok, kırk **bastı** bunu dediler.

“Biz şalları üstümüze bürüdük, he, ḫavva soġuķ **yatTıķ**…” (KA: 450) = Biz şalları üstümüze bürüdük, he hava soğuk **yattık**.

2.7. ó Ünsüzü

f ile *v* arası, sedalı bir diş-dudak ünsüzüdür. GDA’da sınırlı sayıda örneği vardır:

“Deẏi baḫ, bu **seóer** anlatacaġam, dā gelse ķarışmam.” (DA: 68) = Diyor bak, bu **sefer** anlatacağım, da gelse karışmam.

“Şindi Diyarbaķır hepsi olmiş **etraó.”** (DA: 98) = Şimdi Diyarbakır’ın hepsi olmuş **etraf**.

“…atıyoķ bī kölgeye aķşām aḷıp gėliyóķ, gėlen **öFkeleniyo** sen bunu kėndi ėlinle öldürdün…” (GAA: 120) = …atıyoruz bir gölgeye akşam alıp geliyoruz, gelen öfkeleniyor sen bunu kendi elinle öldürdün…

“…bizim aķrāba onā birāz **öókelendi**, öldürdün bizi dedi…” (GAA: 118) = …bizim akraba ona biraz **öfkelendi**, öldürdün bizi dedi…

“…çıķardıḷar yüksüklerini vėrdiler, küpesini vėrdi, **yáórūm** ā ben küpenizi de yüksügünüzü de istemiyóm.” (GAA: 179) = …çıkardılar yüzüklerini verdiler, küpesini verdi, **yavrum** a ben küpenizi de yüzüğünüzü de istemiyorum.

2.8. Ç Ünsüzü

c ile *ç* arası, yarı ötümlü, patlamalı bir ünsüzdür. GDA'da nadiren kullanılmaktadır:

"Burā ėsgiden baġcıḷıḳ, güzel baġcıḷıḳ bėsnī üzümü burdan **Çıḫārdı**…" (GAA: 200) = Burası eskiden bağcılık, güzel bağcılık besni üzümü burdan **çıkardı**.

"Erken getTim ben, diyer arkadaşlar da **geÇ** gelmiş." (KA: 467) = Erken gittim ben, diğer arkadaşlar da **geç** gelmiş.

2.9. K Ünsüzü

g ile *k* arası, yarı ötümlü bir ünsüzdür. Bu ünsüzün kullanılışına GDA'da az rastlanmaktadır:

"Bī ḳaĉ risālesini oḫuduḫ bī ḳaĉ kėre burayá sohbete **gėldiK**, sonā imāmın oġḷunu istānbuḷa **gönderdiK**…" (GAA: 223) = Bir kaç risalesini okuduk bir kaç kere buraya sohbete **geldik**, sonra imamın oğlunu İstanbul'a **gönderdik**.

"Bir de bī şėy ben bunuñ babası vār he babası vār, bu **güççüK** bağırır, bağırır, bağırır…" (GAA: 156) = Bir de bir şey ben bunun babası var he babası var, bu **küçük** bağırır, bağırır, bağırır…

"Erzurumda, on **seKiz** gün ḳaldıḴ, yollar ḳapalıdı." (KA: 467) = Erzurumda, on **sekiz** gün kaldık, yollar kapalıydı.

"Sağa, sola ḳaḫviye, çayḫanıya, şura, bura **geTmemişiK"**. (KA: 467) = Sağa sola, kahveye, çayhaneye, şuraya, buraya **gitmemiştik**.

2.10. ļ Ünsüzü

GAA'da kullanılan bu ünsüz, akıcı, art avurt bir ünsüzdür. GAA'da nadiren görülür. Bu ses diğer GDA'da ayrı bir ses olarak ele alınmamıştır:

"Burā ėsgiden baġcıļıķ, güzel **baġcıļıķ** bėsnī üzümü burdan Çıḫārdı…" (GAA: 200) = Burası eskiden bağcılık, güzel **bağcılık** besni üzümü burdan çıkardı.

"Ney onun adı şu **haļīļārdan** doḫurdum, bėle **çuvāļļar** doḫūrdum, ḫarāļļar doḫurdum." (GAA: 160) = Ne onun adu şu **halılardan** dokudum, böyle **çuvallar** dokudum, harallar dokudum.

2.11. ñ Ünsüzü

Türkçenin bütün dönemlerinde görülen ve her dönemde farklı şekillerde gösterilen bu ses Türkiye Türkçesi ağızlarında en sık kullanılan ünsüzlerdendir. STT'de normal *n*'ye dönüşen Türkiye Türkçesi ağızlarında genizden gelen *n* olarak telaffuz edilen ve *nazal n* olarak adlandırdığımız bu ünsüz GDA'da GAA, AMA, GMA ve KA'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

"Hanı sen onļarı **dönderebiliyóñ** mu?" (GAA: 204) = Hani sen onları **döndürebiliyor** musun?

"Haļā vahşį işte **duyúyóñŭz** işte." (GAA: 180) = Hala vahşi işte **duyuyorsunuz** işte.

"Ormānmış he **görüyóñ** işte şu vadide hangisini assān öle bī suļu tārım yóḫ." (GAA: 153) = Ormanmış he görüyorsun işte şu vadide hangisini assan öyle sulu tarım yok.

"Yémegíni yediḫTen **sōña** dutmus ġendíní bī ḫásıra sarmış." (AMA: 132) = Yemeğini yedikten **sonra** tutmuş kendini bir hasıra sarmış.

“Bunnar böyımıs babayiyit oldıhtan **sōña** bu berdoş ölmíş.” (AMA: 135) = Bunlar büyümüş babayiğit olduktan **sonra** bu berduş ölmüş.

“Eveli ḫåzar **deñizi** dey bi **deñiz** var ġurumuş, orda ġıtlıḳ başladī kimi sultan **alpaslan’ıñ** malazirt zaferi’nden sōna bu taraflara dōru gelmişler.” (GMA: 190) = Evveli Hazar **Denizi** diye bir **deniz** var kurumuş, orda kıtlık başladığı gibi Sultan **Alparslan’ın** Malazgirt zaferinden sonra bu taraflara doğru gelmişler.

“Ållah da yüzümüze bäkdı gėtdim **biñ** ǩ̄ada bi änteP evi aldım işde bu ġazancımız bu.” (GMA: 177) = Allah da yüzümüze baktı gittim **bin** kadar Antep evi aldım işte bu kazancımız bu.

“İşde **deriniñ yuñunu** biz kireşnen **uñarırdık**.” (GMA: 193) = İşte **derinin yününü** biz kireçle **onanırdık**.

“Bi dene ona vurur bi dene ona vurur **ġaçıñ eviñize** dėllerdi.” (GMA: 188) = Bir tane ona vurur bir tane ona vurur **kaçın evinize** derlerdi.

“**Eliñ**, **ayağıñ** beyaz pammıḳ kimi olur, yaʿni şeyinde.” (KA: 466) = **Elin**, **ayağın** pamuk gibi olur, yani şeyinde.

“Onu **ḳaynadıñ** aḳşama ḳadar. Accıḳ leymun tuzu **ḳoñ**.” (KA: 458) = Onu **kaynatın** akşama kadar. Azıcık limon tuzu **koyun**.

“Beş tene ciğer **alıñ**, **yaḳıñ** ʿakrebeleriyi **götürüñ**.” (KA: 463) = Beş tane ciğer **alın**, **yakın** akrabalarınızı **götürün**.

2.12. P Ünsüzü

b ile *p* arası yarı ötümlü, patlamalı bir çift dudak ünsüzüdür. GDA’da örnekleri azdır:

“Nė arazisi nė hükümeti ilk **mePus** çıḫtı adıyámanda…” (GAA: 137) = Ne arazisi ne hükümeti ilk **mebus** çıktı Adıyamanda…

“Dağın surātında nė ararsın tuġḷa **faPriḳası** ḳurmuşḷar.” (GAA: 199) = Dağın suratında ne ararsın tuğla **fabrikası** kurmuşlar.

“Otübis rampıya çıḫıyḫan mängal beri geliy, **kebaP** mängalı, aşşā eniyken ötü yüze gėdiy.” (GMA: 177) = Otobüs rampaya çıkarken mangal beri geliyor, **kebap** mangalı, aşağıya inerken öteki yüze gidiyor.

“Ållah da yüzümüze bäкdı gėtdim biñ ǩā̃da bi **änteP** evi aldım işde bu ġazancımız bu.” (GMA: 177) = Allah da yüzümüze baktı gittim bin kadar **Antep** evi aldım işte bu kazancımız bu.

“HePsini bunnarın bilirim, budam, aşı, kırma **hePsini** bilirim.” (KA: 466) = **Hepsini** bunların bilirim, budama, aşı, kırma **hepsini** bilirim.

2.13. S Ünsüzü

GAA’da bulunan bu ünsüz, z ile s arası, sızıcı bir ünsüzdür. GAA’da nadiren kullanılmaktadır:

“Bī şī bilmīm ki anḷāttığım **Satan** oydu.” (GAA: 152) = Bir şey bilmiyorum ki anlattığım **zaten** oydu.

“Görücü üsülü **saten** bunu bilmiyósun güneydoġū insānın doġum tarihi sıfır sıfır birdir, ėvlilii görücü usulidir.” (GAA: 122) = Görücü usulü **zaten** bunu bilmiyorsun Güneydoğu insanın doğum tarihi sıfır sıfır birdir, evliliği görücü usulüdür.

2.14. Ş Ünsüzü

Sızıcı bir diş ünsüzü olup GAA'da bulunmaktadır. Sınırlı sayıda örneği vardır:

"Yáú o zamān şėydi **iŞte** barzānī nin adamḷārı telsizciydim…" (GAA: 207) = Ya o zaman şeydi **iŞte** Barzani'nin adamları telsizciydim…

2.15. ṅ Ünsüzü

ñ ile *y* arası, bazen *ny* bazen de *yn* çift ünsüz sesine karşılık gelen bu ünsüz KA'da kullanılmaktadır. Örnekleri azdır:

"Şu **ķoṅşudan** yeri gidin ḫocıya dedi, ḫoca bana bir kâğıt yazsın dedi." (KA: 452) = Şu **komşudan** yeri gidin Hocaya dedi, Hoca bana bir kâğıt yazsın dedi.

"Yavrĭm yavrĭm dor o **beṅe."** (KA: 452) = Yavrum yavrum diyor o **bana**.

2.16. ř Ünsüzü

Normal *r* sesinden daha vurgulu olup, bazı konuşurlarca çift *r* (*rr*) ünsüzüne yakın bir kullanıma sahiptir. KA'da kullanılan bu ünsüzün örnekleri azdır:

"Bir de kiliste gelin geldi mi énmez meselâ arabadan ya ona bir inek veriller ya ona **biř** mal, tarla, zeytin veriller, hediye verilir ona göre." (KA: 462) = Bir de Kiliste gelin geldi mi inmez mesela arabadan ya ona bir inek verirler ya ona **bir** mal, tarla, zeytin verirler, hediye verilir ona göre.

"Evel doñ ġazanı **deřik** toķaT ġazanı **deřik."** (KA: 474) = Önceden don kazanı **derdik**, Tokat kazanı **derdik**.

2.17. ġ Ünsüzü

Eriyerek ünlüleşmek üzere olan, yarı ünlü derecesine sahip *ğ* ünsüzüdür. KA'da kullanılmaktadır. Az zayıda örnekleri vardır:

"Düġün sābı ḫazıllar, bes sen giden yimēñi yapañ." (KA: 474) = **Düğün** sahibi hazırlar, basıp gideyim yemeğini yapayım.

"Yolluyorlar ki **böġün** de bunu yiyici deyin." (KA: 473) = Yolluyorlar ki **bugün** de bunu yiyeceksin deyin.

2.18. ȟ Ünsüzü

Eriyerek ünlüleşmek üzere olan *h* ünsüzüdür. Az kullanılmaktadır:

"Padşāȟ diyo ḳına kim öldürdüse ḳızımı ona vericim diyo." (KA: 473) = **Padişah** diyor ki kim öldürdüyse kızımı ona vereceğim diyor.

"Bir ti de **saȟana** üzüm ġoyullardı." (KA: 478) = Bir ti de **sahana** üzüm koyuyorlardı.

2.19. ʏ Ünsüzü

Eriyerek ünlüleşmek üzere olan y ünsüzüdür. KA'da kullanılan bu ünsüzün örnekleri azdır:

"La sürsene dedim, baḫTım kesildi, **hösüʏn** aĝa öğe geşTim." (KA: 449) = La sürsene dedim, baktım kesildi **Hüseyin** ağa öne geçtim.

2.20. Ḳ Ünsüzü

ġ ile *ḳ* arası yarı ötümlü bir ünsüzdür. KA'da kullanılan bü ünsüzün örnekleri azdır:

“He yününü deriyi çıḳardıḴTan sōna, deriyi **çıḳardıḴTan** sōna…” (KA: 466) = He yününü deriyi çıkardıktan sonra, deriyi **çıkardıktan** sonra.

“TabaḴlıḴ dediyim de şu ayakkabı derilerinden.” (KA: 465) = **Tabaklık** dediğim de şu ayakkabı derilerinden.

2.21. W Ünsüzü

Normal *v* sesinden daha geniş telaffuz edilen *v* sesidir. SMA’da sık kullanılmaktadır:

“Bi gün **Síwėregín** anahtarını Şėh Lutfi’ye **wėriyor**, dėdí Şėẖ camida yatiyor, hėç umurunda degíl.” (SMA: 233) = Bir gün **Siverek’in** anahtarını Şeyh Lütfi’ye **veriyor**, dedi Şeyh camide yatıyor hiç umurunda değil.

“Dügında de **mewlit** oẖınır, yemek yapılır.” (SMA: 182) = Düğünde de **mevlit** okunur, yemek yapılır.

“Yaní ḥastanenín güvenlik açisíndan, duẖtorların dışında, bi de güvenlik açisíndan, nöbetçi subay **war**.” (UMA: 228) = Yani hastanenin güvenlik açısından, doktorlar dışında, bir de güvenlik açısından, nöbetçi Subay **var**.

“Turalılar **war** mesela, tura böyük, burdan küçülor küçülor bəyle.” (KA: 462) = Turalılar **var** mesela, tura büyük, burdan küçülüyor küçülüyor böyle.

“Ḫarman yeri **war** kilisdē, zeytinlerin altına ġaradaşı **war** kilisin, giderik hep oralarda yaparıḳ.” (KA: 463) = Harman yeri **var** Kilis’te, zeytinlerin altında karataş **var** Kilisin, gideriz hep oralarda yaparız.

2.22. ĸ Ünsüzü

k ile *g* arası, yarı tonlu, ön damak ünsüzü olan bu ses GMA'nın karakteristik seslerinden biridir. GMA'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

"Bütün evlerde esgi evlerde çatıydı, **bärdäĸ** çatının altı, **bärdäĸ** altı dėllerdi." (GMA: 186) = Bütün evlerde eski evler de çatıydı. **Bardak** çatının altı, **bardakaltı** derlerdi.

" Bu palamud **sumäĸ** yaprāndan bi -iki ġat däha şeyli güşlü." (GMA: 193) = Bu palamut **sumak** yaprağından bir iki kat daha şeyli güçlü.

"İlacını vėrdik, yimēne **bäĸdıḳ**, işde orålī biliysiñ, oranıñ aziyetini." (GMA: 165) = İlacını verdik, yemeğine **baktık**, işte oralı biliyorsun, oranın aziyetini.

2.23. ǩ Ünsüzü

GMA'da bulunan bu ses, k ünsüzünün ince sıradan ve patlamalı bir şekilde telaffuzu ile oluşmıştur. *ä* sesinin etkisiyle incelmiş olan *k* sesidir:

"Evel sütlacı **ǩāsiye** ġoydum, artı ġızlara şey oluydum, dökerim şēderim diyerekden, gelin ġızlar şunnarı **ǩāsilere** çekiñ dėdim." (GMA: 159) = Önce sütlacı **kâseye** koydum, artı kızlara şey oluyordum, dökerim şey ederim diyerekten, gelin kızlar şunları **kâselere** çekin dedim.

"Onnan sōna da allah nāsib etdi işde **ǩâǩdıḳ**." (GMA: 206) = Ondan sonra da Allah nasip etti işte **kalktık**.

2.24. ʿ Ünsüzü

Bu ünsüz daha çok Arapçadan alınma kelimelerde görülür. GDA'da sık kullanılmaktadır:

“Hem ʿumrí de gendi de ḳalın baḳır oldığı üçün **ʿümrí** uzundur.” (UMA: 129) = Hem **ömrü** de kendi de kalın bakır olduğu için **ömrü** uzundur.

“Bunın esasında sebebí iblisín, efendím peḫemberín çoḫ **ʿibadet** yaptığına iḥtirazı üzeríne olī.” (UMA: 247) = Bunun esasında sebebi İblisin, efendim Peygamberin çok **ibadet** yaptığına itirazı üzerine oluyor.

“Oruci açardilar, evendime söliyim, bu **daʿfe** giderdiler terevühe.” (DA: 93) = Orucu açarlardı, efendime söyleyeyim, bu **defa** giderlerdi teravihe.

“işTe bele bele topal olmuş, **ʿavtadan ʿavtıya** bir adam gidiyo...” (KA: 472) = İşte böyle böyle topal olmuş**, haftadan haftaya** bir adım gidiyor...

“Evde millet gelíp gidecaḫ ya baş saġlığı dileceḫ, ya **taʿziye** dileceḫ herkez cenaze ḥazırlığından urġaşi.” (SMA: 116) = Evde millet gelip gidecek ya baş sağlığı dilecek, ya **taziye** dilecek herkes cenaze hazırlığıyla uğraşıyor.

“Bin yıl tutalım olsa da **ʿümrín** bu cihanda.” (UMA: 137) = Bin yıl tutalım olsa da **ömrün** bu cihanda.

“ **ʿUrfa** Ḳapi baġlidır.” (DA: 139) = **Urfa** Kapı bağlıdır.

“On altun ya demlik veyahut bilezik, oġlan **saʿibíne** bi ḳat elbise veyahut oġlan **saʿibíne** bi ḳolye.” (BA: 101) = On altın ya demlik ya da bilezik, oğlan **sahibine** bir kat elbise ya da oğlan **sahibine** bir kolye.

“Siʿirt’ten yüklidıḫ Şarnak’a, on ḳuruşa.” (BA: 106) = **Siirtten** yükledik, Şırnak’a on kuruşa.

“Saġ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ʿezemín avradı, padişahın avradı gelíller, gene ʿ**izzet** ikram, karşılanı̈.” (UMA: 233) = Sağ vezirin avradı, sol vezirin avradı, sedir ezemin avradı geliyorlar yine **izzet** ikram ile karşılanıyorlar

“ ʿ**İzzeti,** ikrāmi, evlerindeki gönillerinden ne ḳoptisa misafire ikramlarında bulunurlar.” (DA: 99) = **İzzeti** ikramı evlerinde gönüllerinden ne koptuysa misafire ikramlarında bulunurlar.

“Diyi zatán diyi beni̧m burda ne kā ʿ**ömrim** kalmiş?” (DA: 63) = Diyor zaten, diyor benim burada ne kadar **ömrüm** kalmış?

“Yani béle ʿ**ömrümüzi** çürüttüḫ.” (BA: 120) = Yani Böyle **ömrümüzü** çürüttük.

“Evlatlarımız yani bilåḳma döyüşse valla ben birşi olduğu zaman, bunnarın morali bozulduğu zaman giderim bazen veyaḫut da döyüştüklerini gördüyüm kimi ben vallaḫi ʿ**ayriyeten** oğlumu çeker, dünyanın dilini sayarım dedi.” (KA: 447) = Evlatlarımız yani bilakis dövüşse valla ben bir şey olduğum zaman, bunların morali bozulduğu zaman giderim ya da dövüştüklerini gördüğüm gibi ben vallahi **ayriyeten** oğlumu çeker, dünyanın dilini sayarım dedi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SES OLAYLARI

3.1. SES TÜREMESİ

3.1.1. Ünlü Türemesi

GDA'da genel olarak görülmekle birlikte, örnekleri azdır. Türkçe ve yabancı kelimelerde, kelime başında, içinde ve sonunda görülür:

"Ḫoca bi **istob** ėt dinlením." (SMA: 124) = Hoca bir **stop** et dinleneyim.

"Bu ʿaynı bi **bıranş** gíbí. Onların **bıranşı** ayrı." (UMA: 149) = Bu aynı **branş** gibi. Onların **branşı** ayrı.

"Bi sefer gelír ḳıza dėr ki: "**ḳorıḫma** yarın padişahgíller söle gelsinler." (UMA: 232) = Bir sefer gelir kıza der ki: "**korkma** yarın padişahgillere söyle gelsinler.

"**Zatana** ḥayvana pıçağı atar atmaz su var ḳan bulaşmasın dėye tezyiḳlí su verį. (UMA: 171) = **Zaten** hayvana bıçağı atar atmaz su var kan bulaşmasın diye tazyikli su vuruyor.

"Ėė Kamil Turan wardı mesela bu **Purofösördür**, ʿİhsan Sezan war **Purofösördür**, Sılaman Çifçi war **Purofösördür**, Cuma Ocaḫlı war **Purofösördür**. (SMA: 257) = E Kamil Turan vardı **profesördür**, İhsan Sezan var **profesördür**, Süleyman Çiftçi var **profesördür**, Cuma Ocaklı var **profesördür**.

“Bir gün böle gáydı yıļān ķaĉtı gėtti gėndı de yóḫtu **ırahmatlıḫ** bilmiyī nėre gitti.” (GAA: 156) = Bir gün böyle kaydı yılan kaçtı gitti kendi de yoktu **rahmetlik** bilmiyor nereye gitti.

“...vallā ėkin buġday ėkiyóḫ apra ėkiyóḫ hēr şėyi ėkiyóḫ elhāmdulilļāh fıstıḫ vār **tırāḫtör** var...” (GAA: 224) = ...vallah ekin ekiyoruz arpa ekiyoruz her şeyi ekiyoruz elhamdülillah fıstık var **traktör** var...

“**İreḫen** eğdim evleK evleK.” (AMA: 182) = **Reyhan** eğdim evlek evlek.

“Kövde bíze yémek yapilar. Kövlüdür, **ķadastıroda** çalışıyor.” (BA: 104) = Köyde bize yemek yapıyorlar. Köylüdür, **kadastroda** çalışıyor.

“Ayip sōlemesi etiynen ekmēynen, işde meyvasıynan, çereziyenen, **araḫısıynan**.” (GMA: 213) = Ayıp söylemesi etiyle, ekmeğiyle, işte meyvesiyle, çereziyle, **rakısıyla**.

“Bundan evel şu yüz **metire** yaḫarda asgeri billik var, şehriñ suyu kesildē zaman...” (GMA: 191) = Bundan evvel şu yüz **metre** yukarıda askeri birlik var, şehrin suyu kesildiği zaman.

“**Ürüyende** öldürürsen töbeye getirirsen ġızım, yanaşmazmış.” (KA: 478) = Rüyanda öldürürsen tövbeye getirirsin kızım, yanaşmazmış.

“Ġaz ocağı **moderindi** o zaman. Önce ġaz ocaġı mı vardı, sonra çıķTi.” (KA: 481) = Gaz ocağı **moderndi** o zaman. Önce gaz ocağı mı vardı, sonra çıktı.

3.1.2. Ünsüz Türemesi

Bir ünsüzün kelimede bulunmamasına karşın kelime içinde türemesi olayıdır. Türkçede iki ünlünün yan yana gelmemesi nedeniyle ortaya çıkar. Ünlü ile biten bir

kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde bu iki ünlü arasında bir *y* ve *n* ünsüzleri türer. Bu ünsüzlere yardımcı ünsüz denmekle birlikte GDA'da da ünsüz türemelerinin birçoğu bu şekilde ortaya çıkmıştır. GDA'da ünsüz türemesi, ünsüz düşmesinden daha az görülen bir olaydır.

3.1.2.1. h Türemesi

GDA'da birçok örneği olan bir türemedir:

"Gidíp ona göre anlaşırlardı, başlallardı iş bittıkten soyra yanı nese, yanı başlığı veyaḫut alıp verecaḫları neyse ondan soyra dügün yapallardı **havluda**." (UMA: 136) = Gidip ona göre anlaşırlardı, başlarlardı iş bittikten sonra yani neyse, yani başlığı veya alıp verecekleri neyse ondan sonra düğün yaparlardı **avluda**.

"Dėr: "**halla halla**... Şahin kuş nasıl tavuġ altından çıḫtı?" (UMA: 219) = Der: "**Allah Allah...** Şahin kuşu nasıl tavuğun altından çıktı?"

"Bi berber saḥnesí: Damat tıraş olacaḫ **havluda** çalġılar çalını, raḳılar içíli, ḳiyametler ḳopıli, sileḥler sıḫıli." (SMA: 165) = Bir berber sahnesi: Damat tıraş olacak, **avluda** çalgılar çalınıyor, rakılar içiliyor, kıyametler koparılıyor, silahlar sıkılıyor.

"Heer tereften bazen **heger** ki ėle ġaz yapan yėmegler yėdıḫlerí zaman..." (SMA: 159) = Her taraftan bazen **eğer** ki öyle gaz yapan yemekler yedikleri zaman...

"Gididıḫ biz bize şė alidıḫ, **hayva** alidıḫ." (DA: 120) = Gidiyorduk biz bize şey alıyorduk, **ayva** alıyorduk.

"Çocuḫlāra yó ġurbān biz de ėvveḷı yoġudu ȭle bī şėy onu yáptıḳ **hėlbet** köyün ėbesi bendim, yáptıḳ onu yáptıḳ." (GAA: 162) = Çocuklara yo kurban biz de önceleri yoktu öyle bir şey onu yaptık **elbet** köyün ebesi bendim, yaptık onu yaptık.

“Haḷḷāh haḷḷāh ėpeyce bėkledik hėlikopterle adıyámana müzeye götürecek odḷuḷar.” (GAA: 184) = **Allah Allah** epeyce bekledik helikopterle Adıyaman’a müzeye götürecek oldular.

“Bi de su geldí. Su geldí, valla **havlusu** doldu.” (BA: 118) = Bir de su geldi. Su geldi valla **avlusu** doldu.

“Orda bu çırayın **hisi** var i̯du. Lamba ışıḫ yoḫ i̯di.” (BA: 88) = Orda bu çıranın **isi** vardı. Lamba ışık yoktu.

“Aḫşama gelir **helbet**.” (AMA: 150) = Akşama gelir elbet.

3.1.2.2. y Türemesi

GDA’da birçok örneği bulunmaktadır:

“Ė ottız ḳırḫ bin lėra bu zamanda bi ‘amelye alī.” (UMA: 134) = E otuz-kırk bin lira bu zamanda bir **amele** alıyor.

“Orda çalışırken gençlígímde yarım ḳollı **fanilye** gėyerdım.” (UMA: 130) = Orda çalışırken gençliğimde yarım kollu **fanila** giyerdim.

“Onları **yendiridi** aşağıya amuce, getiridi beyaz kâgıtlar.” (DA: 91) = Onları **indirirdi** aşağıya amca, getirirdi beyaz kâğıtlar.

“Ondan gelidıḫ Şemsünis’e orda da çekirdegimizi, sonra ceviz, bastıḳımızi, **yüzümmizi** götürürdıḫ.” (DA: 87) = Ondan geliyorduk Şemsünis’e orda da çekirdeğimizi, sonra ceviz, bastıkımızı, **üzümümüzü** götürürdük.

“Orayá dėdiler baba burda **yinek** te suyá girek dėdiler tābi biz ėndik o ġardāşda kimdi onda bī gölgede oturuyóduḳ böyle.” (GAA: 177) = Oraya dediler baba burda

inelim de suya girelim dediler tabi biz indik o kardeş de kimdi onda bir gölgede oturuyorduk böyle.

"Yanı géderdıḫ oriya, diyerdıḫ valla mesela Memed'in Aḥmed'in ḳaynbabası iyi bi adam idu, uç yuz kaġıttan élli kaġıt bízím ḫatremíz içün nimet bíze vérdi, élli kaġıt **yéndi**." (BA: 82) = Yani giderdik oraya, diyorduk vallah mesela Mehmet'in Ahmet'in kayınbabası iyi bir adamdı, üç yüz kâğıttan elli kâğıt bizim hatırımız için nimet bize verdi, elli kâğıt **indi**.

"Diyidi valla yémegi yémenıḫ élli kaġıt **yénmesen**." (BA: 82) = Diyordu vallah yemeği yemeyiz elli kâğıt **inmezsen**.

"Bäḫırcılar var, şindi ōlanları avıġat mı **ney**, bäḫırcılarıñ." (GMA: 156) = Bakırcılar var, şimdi oğulları avukat mı **ne**, bakırcıların.

"Sirke, limon duzunu kimse şimdi bi denesiniñ doġdor ōlu var da **leymun** duzu ġullanmañ dėmiş." (GMA: 169) = Sirke, limon tuzunu kimse şimdi bir tanesinin doktor oğlu var da **limon** tuzu kullanmayın demiş.

"Onu ḳaynadıñ aḳşama ḳadar. Accık **leymun** tuzu ḳoñ." (KA: 458) = Onu kaynatın akşama kadar. Azıcık **limon** tuzu koyun.

"Ya vezir **neyetTın** o oglanı?" (AMA: 151) = Ya vezir **ne ettin** o oğlanı?

3.1.2.3. m Türemesi

GDA'da sınırlı sayıda örneği mevcuttur:

"**Belkím** bu yaz güní eger sebeḫten gelír ġayret yaparsa **belkím belkím**... Yoḫsa diger zaman zannetmem bitírír." (UMA: 134) = **Belki** bu yaz günü eğer sabahtan gelir gayret ederse **belki belki**... Yoksa diğer zaman zannetmem.

“**Hamzine** var diye ben de gėttim aradım biri bana dėdi kī yóļdaş dėdi.” (GAA: 195) = **Hazine** var diye ben de gittim biri bana dedi ki yoldaş dedi.

“**Vallahim** bazen camış ķuyruġunu böle sallidí ya, bırama degidi, düşidim yére.” (BA: 120) = **Vallahi** bazen camış kuyruğunu böyle sallıyordu ya, burama değiyordu, düşüyordum yere.

“Déller kine **ʿacebem** göbeyiñ mi düşTü?” (KA: 444) = Derler ki **acaba** göbeğin mi düştü?

“**Asılım** tadı suyunda, suyu dökülür mü?” (KA: 459) = **Asıl** tadı suyunda, suyu dökülür mü hiç?

3.2. SES DÜŞMESİ

3.2.1. Ünlü Düşmesi

GDA’da yaygın olan bir ses olayıdır. Orta hece ünlüsünün vurgusuzluğu sebebiyle, r ve l ünsüzlerinin etkisiyle, telaffuz, ulama, hızlı konuşma gibi çeşitli sebeplerden ötürü ünlü düşmesi olayı yaşanmaktadır:

“Aaaḫ bėle bi yetkí verílecaḫ bėle çıḫacaġam **ḥükmat** meydanında ķonışacaġam.” (UMA: 156) = Aaah böyle bir yetki verilecek böyle çıkacağım **hükümet** meydanında konuşacağım.

“Sevdígím saydığım dostlar **burya** gelį.” (UMA: 149) = Sevdiğim saydığım dostlar **buraya** geliyor.

“Bunları **burdan** göttír, **nėrye** göttírisen göttír.” (UMA: 142) = Bunları **buradan** götür, **nereye** götürüyorsan götür.

“Diyi zatán diyi beṇim burda ne kā ʿ**ömrim** kalmiş?” (DA: 63) = Diyor zaten, diyor benim burada ne kadar **ömrüm** kalmış?

“Yani béle ʿ**ömrümüzi** çürüttüḫ.” (BA: 120) = Yani Böyle **ömrümüzü** çürüttük.

“Bunun **gönli** raḥat olmi, bizım reben köylinin.” (DA: 67) = Bunun **gönlü** rahat olmuyor, bizim zavallı köylünün.

“**Sėwergin** ileri gelenleri o wali Beye gidiyorlar.” (SMA: 174) = **Sivereğin** ileri gelenleri o Vali Beye gidiyorlar.

“Şehirden köwe giderken **kimsí** bi torba şeker göttíri, **kimsí** bi teneke yaġ göttíri, **kimsí** bi çuval pirinc göttíri.” (SMA: 117) = Şehirden köye giderken **kimisi** bir torba şeker götürüyor, **kimisi** bir teneke yağ götürüyor, **kimisi** bir çuval pirinç götürüyor.

“**Hatçe** bacı, bilemiyóm ḳı nėyi be sanā bī hikáye anḷatīm...” (GAA: 158) = **Hatice** bacı, bilemiyorum ki neyi ben sana bir hikâye anlatayım...

“Babam savāşta atatürk gėndinin abḷasını duyuyó **yánna** bir adam saḷıyó...” (GAA: 147) = Babam savaşta Atatürk kendisinin ablasını duyuyor yanına bir adam salıyor...

“Goḫısından **burnım** göşdı der.” (AMA: 172) = Kokusundan **burnum** göçtü der.

“Aç **ġarnına**, aç Ǩäкdıḳ geldik ōleynen sōna mersin’nen bura.” (GMA: 179) = Aç **karnına**, aç kaldık geldik öğlenleyin sonra Mersin’den buraya.

“Bəyle sáʿát ona kádár yat, seni **daḳḳada** boşallardı.” (KA: 452) = Böyle saat ona kadar yat, seni **dakikada** boşarlardı.

“Bir ḳızın yasdıḳ çarşafı **yirmbeş** tene olmalıdı, boḫça yapmalıdıḳ yirmi tene köşesi işlenmeli.” (KA: 462) = Bir kızın yastık çarşafı **yirmi beş** tane olmalıydı, bohça yapmalıydık yirmi tane köşesi işlemeli.

3.2.2. Ünsüz Düşmesi

GDA’da ünsüz düşmesi ses olayı çok yaygındır.

3.2.2.1. d Düşmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Bízde ḳızlar da oğlanlar da küçík **evlenírlír**.” (UMA: 193) = Bizde kızlar da erkekler de küçük yaşta **evlendirilir**.

“Gėçen biri **zėhirlenik** herālda, birisi girik **zėhirlenik** azāpḷı gölünü ondan sonā...” (GAA: 126) = Geçen biri **zehirleniyor** herhalde, birisi giriyor **zehirleniyor** Azaplı gölüne ondan sonra...

3.2.2.2. f Düşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

“...adam şȭle yáḫḷāşmış şarampolden aşşāı tiren hattını **şöēr** ḳızmıssa diyó, **şöēr** yá diyó * sen kimsin nė dīsin?” (GAA: 163) = ...adam şöyle yaklaşmış şarampolden aşağı tiren hattını **şoför** kızmışsa diyor, **şoför** ya diyor sen kimsin ne diyorsun?

“...istersen ḳurı ev ekmeginen, -hanı **yuḫa** ekmek yapiyıḫ ya bíz evde- istersen **yuḫa** ekmekten yė.” (UMA: 207) = ...istersen kuru ev ekmeğiyle, hani **yufka** ekmek yaparız ya biz evde, istersen **yufka** ekmekten ye.

“Şindik sıḫıntılı oldu bizim dönemlerimizde, yanımızdā işcilerimiz acı usda bi **çüt** bāma äyaġġabı ver verrik, bi **çüt** ġardaşıma äyaġġabı ver verrik ayip sȭlemesi.”

(GMA: 211) = Şimdi sıkıntılı oldu bizim dönemlerimizde, yanımızda işçilerimiz acı usta bir **çift** babama ayakkabı ver verirdik, bir **çift** kardeşime ayakkabı ver verirdik ayıp söylemesi.

"**ÇǖTçü**! **ÇǖTçü**! Demiş. baḫmış eTrafına gi bī ses gēlor." (AMA: 165) = **Çiftçi**! **Çiftçi!** demiş. Bakmış etrafına ki bir ses geliyor.

3.2.2.3. h Düşmesi

GDA'da yaygın görülen bir ünsüz düşmesi olayıdır:

"Ondan sōra ḳızın evine aḫşam da erkeklerin **epsini** toplarıḫ giderıḫ." (DA: 99) = Ondan sonra kızın evine akşam da erkeklerin **hepsini** toplarız gideriz.

"Deyidim vala ben **periz** meriz dinnemem, sōliyecaġam." (DA: 117) = Diyordum vallah ben **perhiz** merhiz dinlemem, söyleyeceğim.

"Oy **maşalla maşalla**, başa çıḫar **işalla**." (UMA: 211) = Oy **maşallah maşallah**, başa çıkar **inşallah**.

"Dédí bana **ʿAbdullā** Dayi bu ḳadın var ya dédí on iki senedir ḳocaya gelmíş, çucuġi yoḫtur, Allah çucuġ vérmiyor." (BA: 123) = Dedi bana **Abdullah** dayı bu kadın var ya dedi on iki senedir kocaya gelmiş, çocuğu yoktur, Allah çocuk vermiyor.

"**ʿ Abdıllı'ya** dėdím: " hele yürí gidaḫ baḫaḫ, bu nedir, neyin nesidir." (UMA: 192) = **Abdullah'a** dedim: " hele yürü gedelim bakalım, bu nedir, neyin nesidir."

"...çünkü ben **cumuriyet** te dünyáyá gėldim ō zamān aḳļımız başımıza gėldi ki ġaļānı da saḳaļļı maḳaļļı ḳaļmışdı..." (GAA: 139) = ...çünkü ben **Cumhuriyet'te** dünyaya geldim o zaman aklımız başımıza geldi ki kalanı da sakallı makallı kalmıştı...

“Şimdi diyóḷār ki harmānḷı misāfir aḷmaz, harmānḷı ėkmek vėrmez sen de bilirsin **muārrem** bazı zamān...” (GAA: 178) = Şimdi diyorlar ki Harmanlı misafir almaz, Harmanlı ekmek vermez sen de bilirsin **Muharrem** bazı zaman...

“Ne diye Diyarbaḳır’ın ḳarpuzu **meşurdur**?” (BA: 115) = Ne diye Diyarbakır’ın karpuzu **meşhurdur**?

“O záman böleydi. Ama şindi **ḳavaltıya** oturiyıḫ.” (BA: 120) = O zaman böyleydi. Ama şimdi **kahvaltıya** oturuyoruz.

“Ordaki adam da dėmiş ki ġral o zamanıñ ġralı **şēre** küsdü de gėtdi dėmişler, buralīñ adı şehre küsdü.” (GMA: 182) = Ordaki adam da demiş ki kral o zamanın kralı küstü de gitti demişler, buranın adı **şehre** küstü.

“... asger mısdava, asger **mām̄et**, hacı mamdeli dellerdi, onnarıñ ġızlarıynan arḫadaşdıḳ...” (GMA: 158) = ...asker Mustafa, asker **Mehmet**, Hacı Mamdeli derlerdi, onların kızlarıyla arkadaştık.

“Oġlanın sünnetine, ġapıya **aparlo** çıġırdık.” (KA: 454) = Oğlanın sünnetine, kapıya **hoparlör** çıkardık.

“Meselâ pide semirseği yapallar. Kilisin yimeği, pidesi **meşūr**.” (KA: 463) = Mesela pide semirseği yaparlar. Kilis’in yemeği, pidesi **meşhur**.

“Ḥa ḥaḳiḳi Urfa biberi dėsen alsam, kilosu döt bėş milyondan aşaġı deġil **ani**.” (SMA: 198) = Ha hakiki Ufa biberi desen alsam, kilosu dört beş milyondan aşağı değil **hani**.

3.2.2.4. l Düşmesi

GDA’da yaygın olmayan bir ünsüz düşmesi olayıdır:

“Ḫoca **ḳaḫmiş** evlenmaġa.” (DA: 76) = Hoca **kalkmış** evlenmeye.

“Herif gettıḫtan sōra gine ḫızmetçile yīp içip, yatıp **kaḫimiş**.” (DA: 80) = Herif gittikten sonra yine hizmetçiler yiyip içip, yatıp **kalkıyormuş**.

“Ancaḳ aḫşam oli, eve geliyıḫ birbirimizin yüzini göriyıḫ, merḥaba **nasisan**, eyiyem.” (DA: 95) = Ancak akşam oluyor, eve geliyoruz birbirimizin yüzünü görüyoruz, merhaba **nasılsın**, iyiyim.

“Ḫaḫ namaza durmış, allahın ḫuzurında.” (SMA: 183) = **Halk** namaza durmuş, Allah’ın huzurunda.

“İçerí gidiler, **boşatmaġa** ki o yimekler de heppí altın olmış, incí mercan olmış.” (SMA: 229) = İçeri gidiyorlar, **boşaltmaya** ki yemekler de hepsi altın olmuş, inci mercan olmuş.

“...sen bunu kėndi ėlinle öldürdün ayáġıyḻā gėziyódu, şimdi hēç **ḳaḫāmıyoñ**, yáşḻı anām da vārdı, babam da vārdı banā öFkeleniyóḻār.” (GAA: 120) = ...sen bunu kendi elinle öldürdün ayağıyla geziyordu, şimdi hiç **kalkamıyorsun**, yaşlı anam da vardı, babam da vardı bana öfkeleniyorlar.

“Şimdi insānḻārın görüşleri deīşti o da zamānḻār deīşecek zamānḻā zamān gėĉmiş ėller áyá yürüdü, **deī** mı yēenım.” (GAA: 142) = Şimdi insanların görüşleri değişti, o da zamanla değişecek zamanla, zaman geçmiş eller aya yürüdü, **değil** mi yeğenim.

“Anam gédídí **ḫaḫın** tarlasında başaġ édídí, un édídí, yéyídíḫ.” (BA: 113) = Annem gidiyordu **halkın** tarlasında başak ediyordu, un yapıyordu, yiyorduk.

“Arḳadaş, geziyem, geziyem eşşegim yoḫ, bi de **ḳaranuḫ**.” (BA: 107) = Arkadaş, geziyorum geziyorum eşeğim yok, bir de **karanlık**.

“Onuñ bitişēnde nur **mā̄zemecisiydi**, inşat **mā̄zemecisiydi**. Nur **mā̄zemesi** dėllerdi yanı eyiydi allah rā̄met eylesiñ, işde, şey ḥeralada, oniki yıl oldu.” (GMA: 156) = Onun bitişiğinde Nur **malzemecisiydi**, inşaat **malzemecisiydi**. Nur **malzemesi** derlerdi yani iyiydi Allah rahmet eylesin, işte şey herhalde on iki yıl oldu.

“Elli sene olmuş ben buruya geleli, elli sene olmuş, bäyäkdan hasab etdik de **beki** de elli bir-elli iki var.” (GMA: 169) = Elli sene olmuş ben buraya geleli, elli sene olmuş, kafadan hesap ettik de **belki** de elli bir elli iki var.

“Gelinin arḫadaşları yanına oturur, işte ġınasını onnar yaḫar, **ġahallar**, gelinin hatırası üçün öyünde oynallar, oturullar işte bale.” (KA: 468) = Gelinin arkadaşları yanına oturur, işte kınasını onlar yakar, **kalkarlar**, gelinin hatrı için önünde oynarlar işte böyle.

“**Nası** sizin ev dēl demiş. Kivresi ġapıyı çalmış içerden adam baġırmış.” (KA: 480) = **Nasıl** siz ev değil demiş. Kirvesi kapıyı çalmış içerden adam bağırmış.

3.2.2.5. n Düşmesi

GDA’da birçok örneği mevcuttur:

“Ḥalbuki **deveín** ḥeḳíḳi saʿíplerí da yuḫarda.” (UMA: 170) = Hâlbuki **devenin** hakiki sahipleri de yukarıda.

“Herif gettıḫtan **sōra** gine ḫızmetçile yīp içip, yatıp kaḫimiş.” (DA: 80) = Herif gittikten **sonra** yine hizmetçiler yiyip içip, yatıp kalkıyormuş.

“Sábah, ḳari ḳaḫmiş, ḳocasina sölemaḫ istemiş faḳat **sōradan** derviş söledığı sözler aḫlına gelmiş bi türli sölememiş.” (DA: 81) = Sabah kadın kalkmış, kocasına söylemek istemiş fakat **sonradan** dervişin söylediği sözler aklına gelmiş bir türlü söylememiş.

“On başı yėrine gėndini **baā** ėmir vėrdi sen saļ dėrdi, gėĉtı hēpsi.” (GAA: 131) = Onbaşı yerine kendisi **bana** emir verdi sen sal dedi, geçti hepsi.

“... soġanı yüklemiş gėtirmiş ki **satā** sogānı üzümle mi deīşecek onun için şiīr yázmış.” (GAA: 185) = ... soğanı yüklemiş ki **zaten** soğanı üzümle mi değişecek onun için şiir yazmış.

“Bayramlarda, diyelim işte Remezan Bayramı’nda, herkez oruçunu tuttuķtan **sora** bayram aķşamu ne ķade de işín olsaydu o işi iptal édiyordun.” (BA: 80) = Bayramlarda diyelim işte Ramazan Bayramı’nda, herkes orucunu tuttuktan **sonra** bayram akşamı ne kadar da işin olsaydı o işi iptal ediyordun.

“Amañ gız dėdim heralda bi şey oldu, düşdü mü noldu ben sesini duydum dedim, bäḫıñ **ġocāza** dėdim.” (GMA: 164) = Aman kız dedim herhalde bir şey oldu, düştü mü ne oldu ben sesini duydum dedim, bakın **kocanıza** dedim.

“**İnteretten** şetmiş, tanışmışlar genner, artı bunun ġızı gene əyle.” (KA: 462) = **İnternetten** şetmiş, tanışmışlar kendileri, artı kızı yine öyle.

“He, çabaladıḫ. Çalıştıḫ, çabaladıḫ, yáʿni **reçberliḫ** etTik.” (KA: 448) = He, çabaladık. Çalıştık, çabaladık, yani **rençberlik** ettik.

“Bu adam **finasman** yoġlıġından ķapatmış şėyí ķombinayı.” (UMA: 216) = Bu adam **finansman** yokluğundan kapatmış şeyi kombineyi.

“Diyor ki “vezirim ben padişahım bu mekTubı **saa** gönderiyorum.” (AMA: 150) = Diyor ki “vezirim ben padişahım bu mektubu **sana** gönderiyorum.

3.2.2.6. r Düşmesi

GDA’da az örnekleri vardır. DA’da birçok örneği mevcuttur:

“Nomālde parator hormon mikdārı vārmış ġanda normāl bı̈ insānda yėtmiş yėdi oḷur dėdi, o da iki yüz ḳırḳ doḫuz, birisi çōḳ fazḷā birisi çōḳ az ondan sonā abi şėy yáptım ḳomïtān bı̈ sürü o zamān yárbaydı.” (GAA: 211) = **Normalde** parator hormon miktarı varmış kanda normal bir inda yetmiş yedi olur dedi, o da iki yüz kırk dokuz, birisi çok fazla birisi çok az ondan sonra abi şey yaptım, komutan bir sürü, o zaman yarbaydı.

“Vaḷḷā hocām antep oḷsun, adıyáman oḷsun, marāş oḷsun bizim **götümedigimiz** yėr ḳaḷmadı nėrde bı̈ şīḫ vārsa götürmedigimiz yėr ḳaḷmadı.” (GAA: 119) = Vallahi Hocam Antep olsun, Adıyaman olsun, Maraş olsun, bizim **götürmediğimiz** ye kalmadı, nerede bir Şeyh varsa götürmediğimiz yer kalmadı.

“Bayramlarda, diyelim işte Remezan Bayramı’nda, herkez oruçunu tuttuḳtan sora bayram aḳşamu ne **ḳade** de işín olsaydu o işi iptal édiyordun.” (BA: 80) = Bayramlarda diyelim işte Ramazan Bayramı’nda, herkes orucunu tuttuktan sonra bayram akşamı ne **kadar** da işin olsaydı o işi iptal ediyordun.

“He valla! **Biḳeç** tene béle mani mani söledim.” (BA: 105) = He vallah! **Birkaç** tane böyle mani söyledim.

“O da bura evlendi birez iki çocuk sā̈bi oldu. Bura **kalōfersiz** deyi bēnmediler.” (GMA: 156) = O da bura evlendi biraz iki çocuk sahibi oldu. Burası **kalorifersiz** diye diye beğenmediler.

“Şindi anam bir ay evel, bir buçuġ ay evel **yuvalameyi** yapıġ dolaba ġoyuylar, nası olur eyle, ne biliym ben.” (GMA: 160) = Şimdi anam bir ay evvel, bir buçuk ay evvel **yuvarlanmayı** yapıp dolaba koyuyorlar, nasıl olur öyle, ne bileyim ben.

“Oġlanın sünnetine, ġapıya **aparlo** çıġırdık.” (KA: 454) = Oğlanın sünnetine, kapıya **hoparlör** çıkardık.

“Ġapıdan gireni bunnar **vuruyo**, **öldürüyo**, ġapıdan gireni hepsini **yoḫluyola**...” (KA: 470) = Kapıdan gireni bunlar **vuruyor**, **öldürüyor**, kapıdan gireni hepsini **yokluyorlar**.

“Bėle terezí geli ya. Onı **ḳaldıriken** ḳopardī o yana atī.” (UMA: 156) = Böyle terazi geliyor ya. Onu **kaldırırken** kopardı o yana attı.

“Otırī o fırınçıyı yalançı **çıḫadilar**.” (UMA: 160) = Oturuyor(lar) o fırıncıyı yalancı **çıkarıyorlar**.

“E bu seúer o **geli**, çıḫtıḫda yıḫardilar, bitirirdiler, çıḫardilar dışariya, geydirirdiler.” (DA: 90) = E bu sefer o **gelir**, çıktığında yıkarlardı, bitirirlerdi, çıkardılar dışarıya giydirirlerdi.

“Bi gün hāmile ḳalmiş.” (DA: 79) = **Bir** gün hamile kalmış.

“Yemegíní de yémis. Yémegíni yediḫTen **sōña** dutmus ġendíní bī ḫásıra sarmış. (AMA: 132) = Yemeğini de yemiş. Yemeğini yedikten **sonra** tutmuş kendini bir hasıra sarmış.

3.2.2.7. t Düşmesi

GDA’da az sayıda örnekleri mevcuttur:

“Urfa’da bíz ėle **raslıyamadıḫ**.” (UMA: 168) = Urfa’da biz öyle **rastlayamadık**.

“Yooġurt alan pa! Bu Türkçe. Bu kere **kurçe** için de.” (SMA: 164) = Yooğurt alan pa! Bu Türkçe. Bu kere **Kürtçe** için de.

“İşi **rās** gėlisice o unutuḷacāḫ şėy mi.” (GAA: 172) = İşi **rast** gelesice o unutulacak şey mi?

“İşte **rasgele**! Bi de cara ḳırardular.” (BA: 94) = İşte **rastgelsin**! Bir de cara kırarlardı.

“Dürüslük bambaşġa ōlum, **dürüslük** bambaşġa, bu bir.” (GMA: 178) = **Dürüstlük** bambaşka oğlum, **dürüstlük** bambaşka, bu bir.

“Çifci gelmişkine tarlasında bi saban duruy.” (GMA: 197) = **Çiftçi** gelmiş ki tarlasında bir saban duruyor.

“Ḳaynanm **aPTez** alır. Ibrıġını doldurdu, çıḳdı.” (KA: 446) = Kaynanam **abdest** alır. İbriğini doldurdu, çıktı.

“Geldi ḫa şəyle, tükürüyünü çaldı, heçbişim ḳalmadı. **Şerbeli** ya.” (KA: 457) = Geldi ha şöyle tükürüğünü çaldı, hiçbir şeyim kalmadı. **Şerbetli** ya.

3.2.2.8. v Düşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri bulunmaktadır:

“Yėtmişte gėttim, orda tavāf ėttik, **taaf** etTik otobozŭnān gėttik baġdāda iki gün baġdādda ġaḷdıḳ.” (GAA: 130) = Yetmişte gittim, orda tavaf ettik, **tavaf** ettik otobüsle gittik Bağdat’a iki gün Bağdat’ta kaldık.

“Béle **işne** mişne ḫoşabı kimse tanimidu.” (BA: 84) = Böyle **vişne** mişne hoşafı kimse tanımıyordu.

“Sünnette yapidílar. Ne yapidílar? Béle elbise melbise yoḫ idu. Mesele **küre** var idu. Bi tene bi **küre** tutiduḫ.” (BA: 86) = Sünnet de yaparlardı. Ne yapıyorlardı? Böyle elbise melbise yoktu. Mesela **kirve** vardı. Bir tane **kirve** tutardık.

“Yanna gėtdim nōldu usda dėdim, **yōrum** niye eyle şētdiñ dėdi bu adam sā̄ bäkmáya gelik dėdi.” (GMA: 214) = Yanına gittin ne oldu usta dedim, **yavrum** niye öyle şey ettin bu adam sana bakmaya geliyor dedi.

“Bi de nenmden duydōm, nenem beş-altı yaşındeykan babası balteynan ėrmenilernen **dō̄şmiye** çıḳmışlar.” (GMA: 201) = Bir de ninemden duydum, ninem beş-altı yaşındayken babası baltayla Ermenilerle **dövüşmeye** çıkmışlar.

“Ürüyende öldürürsen **töbeye** getirirsen ġızım, yanaşmazmış.” (KA: 478) = Rüyanda öldürürsen **tövbeye** getirirsin kızım, yanaşmazmış.

“Vallayi bəle **yōrum.”** (KA: 448) = Vallahi böyle **yavrum**

3.2.2.9. y Düşmesi

GDA’da yaygın olan bir ses olayıdır:

“Çektıḫten soyra, daha o duvaġı örttíse, süsledílerse oġlan evínden ḳattiyen o gelínín **üzíní** daha kimse göremez.” (UMA: 198) = Çektikten sonra, daha o duvağı örttüyse, süsledilerse oğlan evinden kattiyen o gelinin **yüzünü** daha kimse göremez.

“Ḥatta esḥab-ı ḥubabi bízím pirímíz **peġambermíş**.” (UMA:187) = Hatta ashab-ı hubabi bizim pirimiz **Peygambermiş**.

“‘ Akrep, **ilân** çıḫidilar, hama alidıḫ áşāmızi, küpi ḳapattıridıḥ, biraḥidıḫ gelidıḫ.” (DA: 88) = Akrep **yılan** çıkıyordu hemen alıyorduk eşyamızı, küpü kapattırıyorduk bırakıp geliyorduk.

“**Sobāḷıdı** ocaġa bī küttük ġoyárḻardı, bèle hekaye sō̄leye söleye adrı gèlmezdı, uygımuz gèlirdi.” (GAA: 133) = **Sobalıydı** ocağa bir kütük koyarlardı, böyle hikâye söyleye söyleye ardı gelmezdi, uykumuz gelirdi.

“Ėbeydi o **köün̄** oḫumuş deĭlde hanı ėsgiden böyle ninelerimiz dédelerimiz maşaḷḷāh yitenehleri oḷurmuş.” (GAA: 189) = Ebeydi o **köyün**, okumuş değildi hani eskiden böyle ninelerimiz, dedelerimiz maşallah yetenekleri olurmuş.

“Bir de baktım ki günlerden **bele** aḳşam gün yüzüne, gece olucu ya gün yüzüne bi de baktım ki ōlen saʿatinde çıġırdı.” (KA: 445) = Bir de baktım ki günlerden **böyle** akşam gün yüzüne, gece (gibi) olur ya bir de baktım ki öğlen saatinde çığırdı.

“Ölücük, demli ḫalımız yoḫ, gene o iki tene bulaşığı lababonun içine **ḳomazıḳ**.” (KA: 452) = Ölecek denli halimiz yok, yine o iki tane bulaşığı lavabonun içine **koymazdık**.

“Arpa **buġda** ékiyıḫ, çifçilik yapiyıḫ, ek gelírímíz bi ḫurda dükkenmíz var.” (BA: 99) = Arpa **buğday** ekiyoruz, çiftçilik yapıyoruz, ek gelirimiz bir hurda dükkânımız var.

“Dédim **teze** oġlu, sábbaḥ Seyda Melle Emin’in yanına gidelim.” (BA: 122) = Dedim **teyze** oğlu, sabah Seyda Melle Emin’in yanına gidelim.

“Şindi teneke ben aşdım onu bi säĸlama ġabına aldım üsdüne bi tane şey ėtdim bi de ġäp̄ām var benim yapdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı ǩât **ġodum** hırp diye otutdurdum bitdi o.” (GMA: 229) = Şimdi tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu kâğıt **koydum** şıp diye oturtturdum bitti o.

“Yaşım benim sekilen iki, sekilen iki senedir burdeyım, anam bubam **kōlü** dēl.” (GMA: 176) = Yaşım benim seksen iki, seksen iki senedir burdayım, annem babam **köylü** değil.

“Der neyse giderler havızın başında **şōle** bī göl.” (AMA: 166) = Der neyse giderler havuzun başında **şöyle** bir göl.

3.3. SES DEĞİŞMELERİ

3.3.1. Ünlü Değişmeleri

3.3.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

3.3.1.1.1. a > e Değişmesi

GDA'da yaygın olarak görülen bir değişmedir.

UMA'da sık görülen değişmedir. Özellikle yabancı kelimelerde görülür:

"Bu **tereften** ḳapı ḳapanī, bu **teref** zenzirli. **Ḥeyvanlar** bi yere gidemī." (UMA: 171) = Bu **taraftan** kapı kapanıyor, bu **taraf** zincirli. **Hayvanlar** bir yere gidemiyor.

"O zamanın insanları mağarada **reḥet** edilerdi." (UMA: 174) = O zamanın insanları mağarada **rahat** ederlerdi.

"Peki, bu kuşların **fiyeti** niye bele pahalı?" (UMA: 149) = Peki bu kuşların **fiyatı** niye böyle pahalı?

a>e değişimi, SMA'da da UMA'da olduğu gibi alıntı kelimelerde yaygın görülen bir değişmedir:

"Onun ḥücresi bu ḳaraḳola ḳarşi olan, o yol, yani baḫçeye mekṭebe **ṭeref** olan, ḳısımda bi ufaḫ ḥücresi war." (SMA: 168) = Onun hücresi bu karakola karşı olan, o yol, yani bahçeye mektebe **taraf** olan kısımda bir ufak hücresi var.

"Dėmek o güni **reḥmete** gėtti." (SMA: 173) = Demek o gün **rahmete** kavuştu.

"**Sebeḥ** ėrken seher waḫtidir." (SMA: 161) = Sabah erken seher vaktidir.

a>e değişimi, DA'da, UMA'nın ve SMA'nın tersine Türkçe kelimelerde yaşanan bir değişmedir:

“Ulā bi el düşti, bi **eyaḫ** düşti, gövde düşti.” (DA: 68) = Ulan bir el düştü, bir **ayak** düştü, gövde düştü.

“O bayramda babalari genlerine elbise alırdi, **eyaḳḳabi**.” (DA: 94) = O bayramda babaları kendilerine elbise alırdı, **ayakkabı** (alırdı).

“Felan ḳaleye deyi **oraye** gidecağız.” (DA: 84) = Falan kaleye diyor **oraya** gideceğiz.

a>e değişimi BA’da hem Türkçe hem de alınma sözcüklerde görülür:

“**Ḳazeye beleye** uġra!” (BA: 148) = Kazaya belaya uğra!

“Yav dédím Süleyman eliyden düşer **eyaġımın** üstünde rüyamda.” (BA: 122) = Ya dedim Süleyman elimden düşer **ayağımın** üstünde rüyamda.

Ünlü incelmesi KA’da da BA’da olduğu gibi hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görülen bir değişmedir:

“Her **terefine** ip dolandırırdık.” (KA: 442) = Her **tarafına** dolandırırdık.

“Yüz **tene** haraba veririm.” (KA: 477) = Yüz **tane** haraba veririm.

GAA’da daha çok yabancı kelimelerde görülen, gerileyici ve ilerleyici benzeşme sonucunda ortaya çıkan bir değişmedir:

“…bayrām günleri **ġadeyif** oḷur, baḳḷāva oḷur, sütḷāĉ oḷur.” (GAA: 126) = …bayram günleri **kadayıf** olur, baklava olur, sütlaç olur.

“…aynēn yirmi gün gėĉti yirmi birinci gün **birez** canḷānmayá başḷadı.” (GAA: 120) = …aynen yirmi gün geçti yirmi birinci gün **biraz** canlanmaya başladı.

“Biz zāten öbürü **haste** yánı ilkoḳuḷ ikiyeçe gėtti.” (GAA: 121) = Biz zaten öbürü **hasta** yani ilkokul ikinci (sınıfa) gitti.

a>e değişimi UMA’da ve SMA’da olduğu gibi GMA’da da yaygındır:

“…**sebaha** ġader bäkdıḳ ki **ezen** oḫundu yeri şeye gėdek namaza şeye işde, türbiye gėtdik.” (GMA: 164) = …**sabaha** kadar baktıkdık ki **ezan** okundu yeri şeye gidelim namaza şeye işte, türbeye gittik.

“Getirillermiş **ḫasdelere** ġara üzüm, ġuru ġara üzüm verillermiş ā̈m.” (GMA: 209) = Getirirlermiş **hastalara** kara üzüm, kuru üzüm verirlermiş ağam.

“Bu yatanlardan biri padīsahın oglı biri de yaveri şeyh **meḫemmed**.” (AMA: 155) = Bu yatanlardan biri padişahın oğlu biri de yaveri Şeyh **Muhammed**.

3.3.1.1.2. ı>i Değişmesi

UMA’da daha çok şimdiki zaman eklerinde görünen, *ı* ünlüsünün *i* ünlüsüne göre zayıf olmasından kaynaklanan bir değişmedir:

“…hele baḫ, bele ḫeyretime gėtti de **baḫiyam** onın üçün.” (UMA: 130) = …hel bak, böyle hayretime gitti de **bakıyorum** onun için.

“-Nasıl **yapisan** peki?” (UMA: 213) = Nasıl **yapıyorsun** peki?

“…baḫ düşmişıḫ, daha başka bi iş **yapamiyıh**.” (UMA: 214) = …bak düşmüşüz, daha başka bir iş **yapamıyoruz**.

“Aḳşam oldí diyer çavuş da orada nām **salmiş** adam iki üç yıldır ʿaskerlik yapi psiḳopatın biridír.” (SMA: 124) = Akşam oldu diğer çavuş da orada nam **salmış** adam iki üç yıldır askerlik yapıyor psikopatın biridir.

“Bi **varmiş** bi yoġmuş iki tane tane arḳadaş **varmişlar**.” (SMA: 135) = Bir **varmış** bir yokmuş iki tane adam **varmış**.

Bu değişme, DA’da yaygın olan ve DA için karakteristik özellik arz eden bir değişmedir:

“Dügünümüz olduḫtan sora **baḫiyam** bi kürsünün üstine…” (DA: 113) = Düğünümüz olduktan sonra bakıyorum bir kürsünün üstüne…

“Orada bi soba ḳurardıḫ suba, **sicaḫ** ola.” (DA: 91) = Orada bir soba kurardık soba **sıcak** olsun.

“Nasil olsa **yiyerıḫ**.” (DA:89) = Nasıl olsa **yiyoruz**.

BA’da da DA’da olduğu gibi yaygın görülen bir değişmedir:

“Bi ḳız keten baġlasaydı, bi **dişardan** biri gelse diyidi bu mese õvlidir.” (BA: 80) = Bir kız keten bağlasaydı, bir **dışarıdan** biri gelse diyordu bu mesela evlidir.

“Yünnen **yapilidı**.” (BA: 80) = Yün ile **yapılıyordu**.

“İki tepsi paḳlava götürisen, béş-**alti** tene şéy götürísen içiler.” (BA: 91) = İki tepsi baklava götürüyorsun, beş-**altı** şey götürüyorsun içiyorlar.

GAA’da örnekleri azdır:

“Ėvvelde gıliç varımış, kürtler şūr dėrdi, türkler gıliç hėmen babam **gılicini** çėkiyó…” (GAA: 146) = Evvelde kılıç varmış, Kürtler şur derdi, Türkler kılıç hemen babam **kılıcını** çekiyor…

“Beş ay **isparta’da** galdım”. (AMA: 218) = Beş ay **Isparta’da** kaldım.

ı>i değişiminin GMA'da sınırlı sayıda örneği vardır:

"Ayni bişdi işde." (GMA: 159) = Aynı pişti işte.

3.3.1.1.3. o>ö Değişimi

GDA'da nadiren görülen bir değişmedir:

GAA'da yabancı kelimelerde ortaya çıkan bir değişmedir:

"Bī araba tırdı bėn bildim, ḫastaḷıḳ vardı, adam güsdü **şöfer** dėdim nė oḷdu?" (GAA: 151) = Bir araba durdu ben bildim, hastalık vardı, adam küstü **şoför** dedim ne oldu?

"He **ġazöz** vardı, ondan sona yidi içTi doydular mı yavrım kalkallar, sufrayı kaldırıllar." (KA: 444) = He **gazoz** vardı, ondan sonra yedi içti doydular mı yavrum kalkarlar, sofrayı kaldırırlar.

3.3.1.1.4. u>ö Değişimi

GDA'da seyrek görülen bir değişmedir:

"Eşkísíní ḳodıḫtan soyra **öfelíyecaḫsan** onı." (UMA: 204) = Ekşisini koyduktan sonra **ufalayacaksın** onu.

"Heremız oldıḫ sekkız on nüfus, **bögün** altı kardaşıh." (UMA: 153) = Herbirimiz olduk sekiz on nüfus, **bugün** altı kardeşiz.

"Duz, duz götüridıḫ **ḫökmete** teslim édiyıḫ." (BA: 106) = Düz düz götürüyorduk **hükûmete** teslim ediyorduk. (hükümet<Ar. ḥukūmet)

"**Mörekkep** degil valla!" (BA: 88) = **Mürekkep** değil valla! (mürekkep<Ar. Murekkeb)

“Ustası demiş kine oğlum sen **böğün** eviñe gidicin.” (KA: 460) = Ustası demiş ki oğlum sen **bugün** evine gideceksin.

“Sōna **döha** oḳuduk netTik.” (KA: 475) = Sonra **dua** okuduk ne ettik.

“**Hökümet** tüʿâf, millet tüʿâf.” (KA: 448) = **Hükümet** tuhaf, millet tuhaf.

“Sabri efendígílín evínde **bögín** ne var?” (UMA: 174) = Sabri Efendigilin evinde ne var **bugün**. (bugün<(bu+gün)

“Çōḫ şükür gėndini hēç **möhtāc** ėtmedim köyümüzün yėri fakir köy he he yá yemáı ölen yėrseniz.” (GAA: 216) = Çok şükür kendimi hiç **muhtaç** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he ya yemeği öğlen yersiniz.

“Demiş ki bu kızı demiş **böyüce**…” (KA: 445) = Demiş ki bu kızı demiş **büyüyünce**…

3.3.1.1.5. u>e Değişimi

GDA’da az görülen bir değişmedir. Tespit ettiğimiz kadarıyla GDA’da tek örneği UMA’da görülmektedir:

Çaylar içílí, meyveler yenir. Tatlı tatlı **felan** gettírílír. (UMA: 148) = Çaylar içilir, meyveler yenir. Tatlı falan getirilir. (falan<Ar. fulān)

3.3.1.1.6. a>á Değişmesi

DA, BA ve KA’da sık görülen bir değişimdir:

“…gündüz bu süsler takılır, gece soyulur, sábaḥa ḳadár **áyaḫta** bekler.” (DA: 83) = …gündüz bu süsler takılır, gece soyulur, sabaha kadar **ayakta** bekler.

“Ḥer **máḥlede** dostu olan adam.” (BA: 138) = Her **mahallede** dostu olan adam.

“ **Námaz** ḳılan **námazını** ḳılar özüne.” (BA: 89) = **Namaz** kılan **namazını** kendine kılar.

“Vār şimdi şurā **yáḷnız** dahā önceleri vārıdı daġḷārda geyik.” (GAA: 189) = Var şimdi şurda yalnız daha önceleri vardı dağlarda geyik.

“Beş tene ciğer alıñ, yaḳıñ ʿ**ákrebeleriyi** götürüñ. (KA: 463) = Beş tane ciğer alın, **akrabalarınızı** götürün.

“Şe ʿ**aládinin** bacısının ġızı gene bale evlâtliye verdiler ḳocası öldü.” (KA: 468) = Şey **Alaaddinin** bacısının kızını yine böyle evlatlık olarak verdiler kocası öldü.

3.3.1.1.7. a>ä Değişimi

GMA’da görülen çok belirgin ve yaygın olan bir değişmedir:

“Tabî **soḫäкlar** nerde.” (GMA: 158) = Tabi sokaklar nerde?

“…tud **äğacından** yapılan, meşe **äğäcından** yapılan **tähdadan** yapılan gėyecek.” (GMA: 184) = …dut **ağacından** yapılan, meşe **ağacından** yapılan **tahtadan** yapılan giyecek.

“Yav şindiki **uşäкlara** biz gėyecek bēndiremeyk, yiyecek bēdiremeyk, **säbähleyn**…” (GMA: 185) = Ya şimdiki **uşaklara** biz giyecek beğendiremiyoruz, yiyecek beğendiremiyoruz, **sabahleyin**…

3.3.1.1.8. ā>e Değismesi

BA’da sık görülen bir değişmedir:

“Bením **cenezem** çıḫacaḫ.” (BA: 129) = Benim **cenazem** çıkacak.

“O ḳofiyi böyle bağlardı, **etrefínde** de o ḳırmızı…” (BA: 80) = O kofiyi böyle bağlardı, **etrafında** da o kırmızı…

“Nice dertlilere **dermen** yetirir.” (BA: 143) = Nice dertlilere **derman** getirir.

3.3.1.1.9. o>ó Değişimi

GAA’nın en belirgin özelliklerindendir. GAA’da sık görülen bir değişmedir:

“…fıstıḳçıḷıḳ üzerine arpā, buġdáy, nohūt **ėkiyóḳ**…” (GAA: 115) = …fıstıkçışık üzerine arpa, buğday, nohut **ekiyoruz**…

“Mārdinde **yóḫ** savūrda batmāna yáḳın.” (GAA: 127) = Mardinde **yok** sahurda Batman’a yakın.

“O **a** ismi reō **ġuḽanıyódum**.” (GAA: 175) = O **kamyonların** ismi Reno **kullanıyordum**.

3.3.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

3.3.1.2.1. e>a Değişmesi

GDA’da ince ünlülerin kalınlaşması bakımından en çok görülen değişmedir:

“Ḫanı dėrler: “su aḫī delí baḫī.” bu olmazsa, eger ağaçlandırılmazsa çuḫurova kímí olur. Herḥal bugín **daḳanın** sözí.” (UMA: 133) = Hani derler: “ su akıyor deli bakıyor.” bu olmazsa, eğer ağaçlandırılmazsa Çukurova gibi olur. Herhalde bugün **dekanın** sözü.

“İşte o suyı **içmaġa** başlamışlar.” (UMA: 143) = İşte o suyu **içmeye** başlamışlar.

“Dört seneden sora adam ḍedi ki ben senin **babalın** yẹmiyem.” (DA: 116) = Dört seneden sonra adam dedi ki ben senin **vebalini** yemem.

“Dedıḫ ḳorḳtuḫ dişariya götüraḫ, ḫama **baḫçaya** gömduḫ.” (DA: 77) = Dedik korktuk dışarıya götürelim, hemen **bahçeye** gömdük.

“Wıranan dönmíş bu bízím güzel bağlar.” (SMA: 152) = **Viraneye** dönmüş bu bizim güzel bağlar.

“Alavım çıḫtı ʿarşe.” (BA: 143) = **Alevim** çıktı arşa.

“Baḫçaya saldım seni.” (BA: 132) = Bahçeye saldım seni.

“Évli olan **bayaz**, o keten diyerdıḫ, onu baġlardı.” (BA: 80) = Evli olan **beyaz**, o keten diyerdik, onu bağlardı.

“Getdıler bī gece gel **barabar** gideḫ deynegını vurdılar.” (AMA: 195) = Gittiler bir gece gel **beraber** gidelim deyneğini vurdular.

“Su **degirmanı** su **degirmanı** var ya ceryan **degirmanı** yóḫ.” (AMA: 206) = Su **değirmeni** su değirmeni var ya elektrikli **değirmen** yok.

“Unu da garışdırır garışdırır **ataşda** bişirirdik.” (KA: 478) = Onu da karıştırır, karıştırır **ateşte** pişirirdik.

“O zaman adam geldi beni çıkartmıya, geldi **hastanadan**.” (KA: 443) = O zaman adam geldi beni çıkartmaya, geldi **hastaneden**.

“…şu **ġasapḫananıñ** yeri şindi şey oldu ya…” (GMA: 210) = …şu **kasaphanenin** yeri şimdi şey oldu ya…

“Ey **navar** a dėdi hambal getirmiş, arabacı getirmiş, sā assıñ gessiñ dėdi, ey dėdim.” (GMA: 168) = Ey **ne var** ya dedi hamal getirmiş, arabacı getirmiş, sana alsın gelsin dedi, ey dedim.

“**Madam** sen bana bēle dogrısın ben sana oyın ēdom.” (AMA: 157) = **Madem** sen bana böyle doğrusun ben sana oyun ediyorum.

3.3.1.2.2. ı>í Değişmesi

GDA’nın tamamında bulunmayan bu ünlü değişimi, UMA ve BA’nın belirgin özelliklerindendir. UMA ve BA’da sık görülürken, GAA’da seyrek görülmektedir:

“Heppíyízín bílgísí var, yoḫ mı?” (UMA: 149) = **Hepinizin bilgisi** var, yok mu?

“Zamanında esḥab-ı kehf, **sízе** aynattığım **kímí**, berábár mağaraya sığınmışlar.” (UMA: 159) =Zamanında ashab-ı kehf, **size** anlattığım **gibi** beraber mağaraya sığınmışlar.

“Bi **tenesí** ḳaçtı bi **tenesí tekerín** altında ḳaldı.” (UMA: 177) = Bir **tanesi** kaçtı, bir **tanesi tekerin** altında kaldı.

“Tuttu, **arazímí** da üstüne ḳoydu.” (BA: 114) = Tuttu, **arazimi** de üstüne koydu.

“O **senín dizleríndeki** yér dédi **bízímdír**.” (BA: 123) = O **senin dizlerindeki** yer dedi **bizimdir**.

“Gülduḫten sora diyor ki ḫanımı valla **senín** altında bi iş var.” (BA: 129) = Güldükten sonra diyor ki hanımı valla **senin** altında bir iş var.

“İsmīm **sevḷí sevímlí**, **sevḷí sevímḷí** bu yoğŭdu…” (GAA: 146) = İsmim **Selvi Sevimli**, **Selvi Sevimli** bu yoktu…

“…dost ėsgi dost kimi deīl ġardaş ėsgi ġardaş **kíbí** deīl…” (GAA: 138) = …dost eski dost gibi değil, kardeş eski kardeş **gibi** değil.

3.3.1.2.3. i>ı Değişmesi

UMA, BA ve AMA’da sık görülürken, DA ve GMA’da seyrek görülen bir değişmedir:

“Zalım abém uyandi.” (SMA: 133) = **Zalim** abim uyandı.

“Camıda hoparloyan ʿilan édilir…” (SMA: 109) = **Camide** hoparlör ile ilan edilir…

“O ķınaçıgílín şeyi var ya, bazar **camısının** orda.” (UMA: 167) = O Kınacıgil’in şeyi var ya, Pazar **Camisinin** orda.

“Oğlan, eger **mısafır** para atar…” (UMA: 195) = Oğlan, eğer **misafir** para atar…

“İşçılıḫ oldığı üçun.” (UMA: 129) = **İşçilik** olduğu için.

“Ḥüso deyi **cıns** oġli, çıḫar olā cüzdani hele baḫ, üstine yatma!” (DA: 67) = Hüseyin diyor **cins** oğlu, çıkar ya cüzdanı hele bak, üstüne yatma.

“Ķurtuli, çok **zalımdır** dayi, heç yemek vermi buna.” (DA: 69) = Kurtuluyor, çok **zalimdir** Dayı, hiç yemek vermiyor buna.

“Bize bu gece **mısafır** olın.” (AMA: 133) = Bize bu gece **misafir** olun.

“İşte babam bu el legeníní bu **ıbrıgı**, bu peçeteyí taşır.” (AMA: 134) = İşte babam bu el leğenini bu **ibriği**, bu peçeteyi taşır.

“Çopu yandırıdıḫ, **bırbırımızı** görüyorduḫ içerde”. (BA: 119) = Çöpü yakardık, **birbirimizi** görüyorduk içerde.

“Diyi valla Seyda **Bısmıl’e** gidecaġam.” (BA: 121) = Diyor valla Seyda **Bismil’e** gideceğim.

“Almannar ġumaşı **ısdambıl** yahūdîlerinden getirillerdi.” (GMA: 195) = Almanlar kumaşı **İstanbul** Yahudilerinden getirirleri.

“Ondan sōna şişe **fabrıḫası** gurdu ġarşıyaḫa’da kimse yoġdu bağı vardı orda, bahçesi.” (GMA: 190) = Ondan sonra şişe **fabrikası** kurdu Karşıyaka’da kimse yoktu bağı vardı orda, bahçesi.

3.3.1.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

GDA’da yuvarlaklaşmadan çok düzleşme yönelimi vardır. Bu nedenle GDA’da düz ünlülerin yuvarlaklaşması örnekleri azdır.

3.3.1.3.1. ı>u Değişmesi

DA ve BA’da sık görülürken diğer GDA’da seyrek görülen bir değişmedir:

“Ne varsa çerez, yüzümdür, **bastuḫdır** filandır.” (DA: 91) = Ne varsa çerez, üzümdür, **pastuhtur** filandır. (pastuh>pestil)

“Dev **puñarıñ** gözine oturmuş, ʿavtadan ʿavtıya bir taş şıllıḫ edellermiş.” (KA: 472) = Dev **pınarın** gözüne oturmuş, haftadan haftaya bir taş şıllık ederlermiş.

“Hani ḳaç altun, ḳaç elbise veya ḳaç **ayaḳḳabu**.” (BA: 100) = Hani kaç altın, kaç elbise veya kaç **ayakkabı**.

“Kürtük degil, **zubun** diyiler.” (BA: 85) = Kürtük değil, **zıbın** diyorlar.

“Otuz doġuz doġumluyum ben èlın **ķapsunda**…” (GAA: 155) = Otuz dokuz doğumluyum ben elin **kapısında**…

3.3.1.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

3.3.1.4.1. u>ı Değişmesi

GDA’da en yaygın görülen ünlü değişmelerindendir:

“Bi de çoḫ pis **deddıʿaları** vardır.” (UMA: 208) = Bir de çok pis **bedduaları** vardır.

“Eşkísíní ķodıḥtan soyra öfelíyecaħsan **onı**.” (UMA: 204) = Ekşisini koyduktan sonra ufalayacaksın **onu.**

“Ķadınlar çoluḫ çocuḫnan beraber orada giderdıler çi küfte **yoġırmaya**, dolma, çèşitli yèmekler, çeşitli tatlılar.” (SMA: 162) = Kadınlar çoluk çocukla beraber orada giderlerdi çiğ köfte **yoğurmaya**, dolma, çeşitli yemekler, çeşitli tatlılar.

“**Bılġura** ķarşilıḫ. **Bılġurlan** beraber” (SMA: 163) = **Bulgurla** karşılık. **Bulgurla** beraber.

“Birinde **Yusıf**, dokuzunda da bizim ablamın oġli Cengiz İzmir’de düğün yapacaḫ.” (DA: 109) = Birinde **Yusuf**, dokuzunda da bizim ablamn oğlu Cengiz İzmir’de düğün yapacak.

“…ben ne Kurʿan **ķursına** gididim, ne **okıla** gididim.” (DA: 96) = …ben ne Kurʿan **kursuna** gidiyordum, ne de **okula** gidiyordum.

“Ondan sōra **otırırdıḫ**, yemeglerini yiyerdiler.” (DA: 95) = Ondan sonra **otururduk**, yemeklerini yerlerdi.

“Ondan sōna da aḫması bitTi mi şey edellerdi, bir tene **çabıt** tutunullardı, geri yatağın içine ġirellerdi.” (KA: 467) = Ondan sonra da akması bitti mi şey ederlerdi, bir tane **çaput** tuttururlardı, geri yatağın içine girerlerdi.

“ …avradını olmadığın yerde yatırma, kimsiye güvenme **namısını**, demiş…” (KA: 460) = …karını olmadığın yerde yatırma, kimseye güvenme **namusunu**, demiş…

“ Elíní **omızına** vurī, çıḫī.” (UMA: 185) = Elini **omuzuna** vuruyor, çıkıyor.

“Buyır söle, **buyırın** gelin.” (UMA: 232) =**Buyur** şöyle, **buyurun** gelin.

“Ondan sōra **otırırdıḫ**, yemeglerini yiyerdiler.” (DA: 95) = Ondan sonra **otururduk**, yemeklerini yerlerdi.

“Vala **yoġıridım** o Ḳaricdaġi, o güzel o lavaşlari heppi böyle yaġli yaġli götüridim.” (DA: 115) = Valla **yoğuruyordum** o Karacadağı, o güzel lavaşları hepsini böyle yağlı yağlı götürüyordum.

“Çantama tegme **wurıldı** orda.” (SMA: 179) = Çantama tekme **vuruldu** orda.

“…**uyḫısızlıḫtan** yatmışız ḫaberimız yoḫtır bızım.” (SMA: 126) = …**uykusuzluktan** yatmışız haberimiz yoktur bizim.

“Ben de kepçeye pilavımı **doldıriyam** rastgele.” (BA: 104) = Ben de kepçeye pilavımı **dolduruyorum** rastgele.

“İki de **ḳıraḫlarımda** taḫmiştıḫ.” (BA: 84) = İki tane de **kulaklarıma** takmıştık.

“Bëlik **ḳomıtānı** vardı şükrü tanyėri benı yánına aḷdı, posta ben oḳuḷda bizim şükrü ḳanatḷı vardı jendırmenın orgėnāraḷı o zımān şükrü ḳanatḷıydı he işte nēblĭm bĭ

gėldim ceyhāna göĉtüm iki ėvliydim." (GMA: 138) = Bölük **komutanı** vardı Şükrü Tanyeri beni yanına aldı, posta ben okulda bizim Şükrü Kanatlı vardı, Jandarma Orgenerali o zaman Şükrü Kanatlıydı he işte ne bileyim bir geldim Ceyhan'a göçtüm iki evliydim.

"Mısā dėdi iki yıḷḷıġı dutturdu gėtmiyó dėdi onu yánıma gönder…" (GAA: 121) = **Musa** dedi iki yıllığı tutturdu gitmiyor dedi onun yanıma gönder…

"Kimi yordu gaynadır, dadlı olmalı, eti goymalısın, etnen noḫut bişer, **fasılyayı** üsdüne atarsın." (GMA: 161) = Kimi yoğurdu kaynatır, tatlı olmalı, eti koymalısın, et ile nohut pişer, **fasulyeyi** üstünr atarsın.

"Yavaş yavaş buam da ciyer **gavırması**..." (GMA: 203) = Yavaş yavaş babam da ciğer **kavurması**…

3.3.1.4.2. ü>í Değişmesi

UMA'nın çok belirgin özelliklerindendir. UMA'da yaygın bir şekilde görülen bu ünlü değişmesi, UMA için karakteristik bir özellik göstermektedir:

"Bu adam unı alır **göttírír**…" (UMA: 218) = Bu adam onu alır **götürür**.

"Öldígínde yüz bin lera bi şeye bağlamış." (UMA: 152) = **Öldüğünde** yüz bin lira bir şeye bağlamış.

"Çimento **töktírdím**, hamballığı yaptım." (UMA: 180) = Çimento **döktürdüm**, hamallık yaptım.

"O tawanın da içersínde her bir **biyüklíġí** yimurtanın biyüklíğı ķeder…" (SMA: 207) = O tavanın da içerisinde her bir **büyüklüğü** yumurtanın büyüklüğü kadar…

3.3.1.4.3. ö>ę Değişimi

ö sesinin kapalı *e* sesine dönüşmesi şeklinde olan değişmedir. DA'ya özgü bir değişme olup, sözcüklerin ikinci ünlüsü olan e vokalinin inceltici etkisiyle oluşan bir değişmedir. Bu değişme DA için karakteristik bir özellik taşımaktadır:

"Ondan sora aylar yıllar **bęle**." (DA: 63) = Ondan sonra aylar yıllar **böyle**…

"Oġlum ū, **bęle şęle** bilmem ne…" (DA:124) = Oğlum, **böyle şöyle** bilmem ne.

"Dędi ḥaḥ **ęvle** sürmez götürürem." (DA: 111) = Dedi hah **öğleye** kadar sürmez götürürüm.

3.3.1.5. Geniş Ünlülerin Daralması

3.3.1.5.1. a>ı Değişmesi

GDA'da birçok örneği mevcuttur:

"Baḫçalarda **oynıyan**, söliyen, salınçağa binen..." (UMA: 192) = Bahçelerde **aynayan**, söyleyen, salıncağa binen…

"İşte **orıyı** ziyaret ettıh." (UMA: 160) = İşte **orayı** ziyaret ettik.

"...bi ḳomıṭa çadıri bi miṭbaḫ çadıri o diger çadıri da walla tam olaraḫ bilmiyem ama bi çadır **dıha** wardı." (SMA: 125) = ...bir komuta çadırı, bir mutfak çadırı o diğer çadırı da vllahi tam olarak bilmiyorum ama bir çadır **daha** vardı.

"Ḳondığı gibi **rıḥet** tutup vėriyor çocuġa al oğlum on paran da senin olsun, ḳuş da senin olsun." (SMA: 153) = Konduğu gibi **rahat** tutup veriyor çocuğa al oğlum on paran da senin olsun, kuş da senin olsun.

“Biz **hıraba** deyidıḫ hani, otuz ḳırḫ evdi.” (DA: 119) = Biz **harabe** diyorduk hani, otuz kırk evdi.

“O gün, ʿaynı **mıġrıb** zámanı.” (BA: 104) = O gün aynı **maġrıb** zamanı. (Akşam vakti<Ar. maġrib)

“Ḳıtlıġ orda ḳalsın, yani **ḳıtlıġ** olmadığı záman de buġda ékmegi az az yiyordular.” (BA: 119) = Kıtlık orda kalsın, yani **kıtlık** olmadığı zaman da buğday ekmeği az az yiyorlardı. (kıtlık>Ar. **ḳaḫṭlıḳ**)

“Saymıyacam o yerinde goldı **bunı** şedye derlerdı cırmigde.” (AMA: 240) = **Saymayacağım** o yerinde kaldı **buna** şedye derlerdi Çermikte.

“Getdı bu sefer de o gardasını **mıgaraya** götırdı.” (AMA: 274) = Gitti bu sefer de o kardeşini **mağaraya** götürdü.

“Demış bu senin babansa ben bundan aylıḫ maylıḫ **almıyācam**.” (AMA: 240) = Demiş bu senin babansa ben bundan aylık maylık **almayacağım**.

“Hādı oğlım gėT de bizim köyın berberını **çığır**. Gider köyın berberını **çığırırlar**. (AMA: 146) = Hadi oğlum git de bizim köyün berberini **çağır**. Gider köyün berberini **çağırırlar**.

“Nası geşdi fır fır, gözünü acık **yummıya** ben şeyle bā̄zen başımı yasdā̄ ġodōm.” (GMA: 158) = Nasıl geçti fır fır, gözünü azıcık **yummaya** ben şöyle bazen başımı yastığa koydum.

“Başladıḳ dürüm **satmıya**.” (AMA: 203) = Başladık dürüm **satmaya**.

“Amma şunu biliym ben oruya ġoyun **almıya** gėtdēmde tedaşıñ işcileri kepce getirmiş o mezalları söküydü.” (AMA: 195) = Ama şunu biliyorum ben oraya koyun **almaya** gittiğimde tedaşın işçileri kepçe getirmiş o mezarları söküyordu.

“Et alırsan **tavıya** ķorsan.” (UMA: 206) = Et alırsın, **tavaya** koyarsın.

“…köşe başlarında **oynıya oynıya**, fasıl ėde ėde, ķonışa ķonışa…” (UMA: 197) = …köşe başlarında **oynaya oynaya**, fasıl ede ede, konuşa konuşa…

“…yėdi yüz ėlli gişi üĉ **jendırme**…” (GAA: 138) = Yedi yüz elli kişi üç **jandarma**…

“Bëlik ķomıtānı vardı şükrü tanyėri benı yánına aḷdı, posta ben oķuḷda bizim şükrü ķanatḷı vardı **jendırmenın** orgėnāraḷı o **zımān** şükrü ķanatḷıydı he işte nēblĭm bĭ gėldim ceyhāna göĉtüm iki ėvliydim.” (GAA: 138) = Bölük komutanı vardı Şükrü Tanyeri beni yanına aldı, posta ben okulda bizim Şükrü Kanatlı vardı, **Jandarma** Orgenerali o **zaman** Şükrü Kanatlıydı he işte ne bileyim bir geldim Ceyhan’a göçtüm iki evliydim.

“ Bura **sığmıyannar** köv ġurmuşlar köv.” (GMA: 194) = Buraya **sığmayanlar** köy kurmuşlar köy.

“İşde şindi soñ **aşamıya** geldik, işde ġadısdroyu bizim avıḫat mahkemiye veriy…” (GMA: 211) = İşte şimdi son **aşamaya** geldik, işte kadastroyu bizim avukat mahkeme veriyor…

3.3.1.5.2. e>i Değişmesi

GDA’da yaygın görülen bir değişmedir:

“Şíndí kim **ḫisaba** alī.” (UMA: 191) = Şimdi kim **hesaba** alıyor.

“A burada olsun inşallah aşaġiya **düşmiye**.” (SMA: 136) = A burada olsun inşallah aşağıya **düşmez.**

“Senın bir daha dama çıḫtıġını **görmiyecaġam**.” (SMA: 153) = Senin bir daha dama çıktığını **görmeyeceğim**.

“**Temizliyen** adam geldi.” (KA: 442) = **Temizleyen** adam geldi.

“O günner gide **gelmiye**.” (KA: 447) = O günler gitsin **gelmesin**.

“Ḳızını **istiyecaġam** deyi.” (DA: 74) = Kızını **isteyeceğim** diyor.

“Deyi vallah **gętmiyecaġam** oğlum.” (DA: 68) = Diyor vallah **gitmiyeceğim** oğlum.

“…arazisini satıyó, köyünü satıyó hēr bī **şīsini** satıyó babam asgerini düzüyó.” (GAA: 147) = …arazisini satıyor, köyünü satıyor her bir **şeyini** satıyor babam askerini düzüyor.

“Onḷardan gėḷ ḷā dėdi senin gözünü **öpīm** dėdi, ben ėlıne gėttim bī öptüm.” (GAA: 140) = Onlardan gel la dedi senin gözünü **öpeyim** dedi, ben eline gittim bir öptüm.

“**Kefin** tektir.” (BA: 87) = **Kefen** tektir.

“**Perçimi** büküm büküm.” (BA: 135) = **Perçemi** büküm büküm.

“Ben sabaḥ **yimēne**, ā̄şam **yimēne** ekmek de **yimem** onu eyle **yirim**, severim.” (GMA: 160) = Ben sabah **yemeğine**, akşam **yemeğine** ekmek de **yemem** onu öyle **yerim**, severim.

“Biz geçiyken, bäğa gėdiyken o sudan alırdıķ, **içmiye**.” (GMA: 192) = Biz geçerkeni bağa giderken o sudan alırdık, **içmeye**.

“**Gene** bacım senın suçın varmış benım hėç yoḫdı.” (AMA: 142) = **Yine** bacım senin suçun varmış benim hiç yoktu.

3.3.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

3.3.1.6.1. i>ė Değişimi

i sesinin kapalı e sesine dönüşmesi şeklinde olan bu ünlü değişmesinin örnekleri azdır:

“Orda çalışırken gençlígímde yarım ķollı fanilye **gėyerdım**.” (UMA: 130) = Orda çalışırken gençliğimde yarım kollu fanila **giyerdim**.

“O kėçeyí ķoyar gögsínín altına, kendi kendini ķaldırır **ėndírír** vurır gögsíyle.” (UMA: 187) = O keçeyi koyar göğsünün altına, kendi kendini kaldırır **indirir** vurur göğsüyle.

“Sen diyi ana ķılıḫsız **gęyinisen**, onunçin ķızın anasi sahan ele edi.” (DA: 124) = Sen diyor ona kılıksız **giyiniyorsun**, onun için kızın anası sana öyle ediyor.

“Bi ine vurdilar, īneden sora **ęyileşti**.” (DA: 107) = Bir iğne vurdular, iğneden sonra **iyileşti**.

“…jendırmeler sėçiyóḷār dėdi, **pėyádelik** he bu sėfer yėdi yüz ėllı kişi seçtiler…” (GAA: 138) = …jandarmalar seçiyorlar dedi, **piyadelik** he bu sefer yedi yüz elli kişi seçtiler…

"…anası da babası da gėndiylē gėlirmiş savāşa anasıyļa babasıyļa **gėtmeyin**..." (GAA: 148) = …anası da babası da kendiyle gelirmiş savaşa anasıyla babasıyla **gitmeyin**…

"Gene bacım senın suçın varmış benım **hėç** yoḫdı." (AMA: 142) = Yine bacım senin suçun varmış benim **hiç** yoktu.

3.3.1.6.2. u>o,ö Değişmesi

GDA'da hem Türkçe hem de alınma kelimelerde görülen bir değişmedir:

"Malkara'dan sonra ķaḫtıḫ **istanbol'a** geldim." (UMA: 180) = Malkara'dan sonra kalktık **İstanbul'a** geldim.

"Şíndí **alamyon** geldí, çelík geldí." (UMA: 134) = Şimdi **alüminyum** geldi, çelik geldi.

"**Bögün** altı kardaşıh heremızınkı mesele yeddi tene…" (UMA: 153) = **Bugün** altı kardeşiz her birimizinki mesela yedi tane…

"…herkes biliyo işāreti **borda** ôreniyó yá imhā da ėdermiş…" (GAA: 195) = …herkes biliyor işareti **burda** öğreniyor ya imha da edermiş.

"Çōḫ şükür gėndini hēç **möhtāc** ėtmedim köyümüzün yėri fakir köy he he yá yemáı ölen yėrseniz." (GAA: 216) = Çok şükür kendimi hiç **muhtaç** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he ya yemeği öğlen yersiniz.

"**Ķornazlıġ** yapidım iyiydi." (BA: 116) = **Kurnazlık** yapıyordum iyiydi.

"**Ķovetímíz** yoḫ." (BA: 93) = **Kuvvetimiz** yok.

“Şurda dükġanı var, **şordan** çıkdī kimi millet…” (GMA: 180) = Şurada dükkânı var, **şuradan** çıktı kimi millet...

“Ne vardıkine biz güccük uşa̅dıķ, äya̅mıza äyäkġabı elimize geçmezdi, **ġondura**.” (GMA: 184) = Ne vardı ki biz küçük çocuktuk, ayağımıza ayakkabı elimize geçmezdi, **kundura**.

3.3.2. Ünsüz Değişmeleri

3.3.2.1. Sedalılaşma

Sedasız ünsüzlerin değişerek yerini sedalı karşılıklarına bırakması olayıdır. Tonlulaşma ve ötümlüleşme olarak da adlandırılmaktadır. Ünsüzlerdeki bu değişmeler GDA’da yaygın bir şekilde görülmektedir. GDA’da en yaygın değişmeler ise *k>g* ve *t>d* değişmeleridir.

3.3.2.1.1. k>g Değişmesi

Çoğunlukla ince ünlülerin yanında oluşan bu ses olayı, kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir. DA’da çoğunlukla kelime sonlarında rastlanır:

“İşte baḫ ėle **erkegler** var baḫtsız.” (DA: 77) = İşte bak öyle **erkekler** var bahtsız.

“Demeg içerdekilerden biri de ḥakimdır.” (DA: 71) = **Demek** içeridekilerden biri de hâkimdir.

“Üş tene, dört tene ķoyun alan iki tene **geçi** vuridi arasında, ķavurmasını yapidi.” (DA: 120) = Üç tane, dört tane koyun alan iki tane **keçi** vururdu arasında, kavurmasını yapıyordu.

“Hem ʿumrí de **gendi** de ķalın baķır oldıġı üçün ʿümrí uzundur.” (UMA: 129) = Hem ömrü de **kendi** de kalın bakır olduğu için ömrü de uzundur.

“**Genní genníne** biraz **ekmeg** yapsın.” (UMA: 218) = **Kendi kendine** biraz **ekmek** yapsın.

“Sōra da **çegirdek** getírılır.” (SMA: 214) = Sonra da **çekirdek** getirilir.

“Bunarí, **çüngü** hepsi çoğu unutıldı.” (SMA: 252) = Bunların, **çünkü** hepsi çoğu unutuldu.

“O **deligten** yolcular gidib gelirdi.” (BA: 109) = O **delikten** yolcular gidip gelirdi.

“O zaman ḳocam degildi, **gişimíz** diyidıḫ.” (BA: 110) = O zaman kocam değildi, **kişimiz** diyorduk.

“Mércimeg bulamidıḫ.” (BA: 120) = **Mercimek** bulamıyorduk.

“Biri öldü, biri de **tergledi**, şėyde **asgerliimi** istānbuḷda yáptım.” (GAA: 155) = Biri öldü, biri de **terk etti**, şeyde **askerliğimi** İstanbul’da yaptım.

“Ėsgiden bura ormāndı, şu da vār dört çėvreyi çėvirmiş.” (GAA: 124) = **Eskiden** burası ormandı, şu da var dört duvar çevreyi çevirmiş.

“Şindi de geri tekral ġarşıyaḫa’da **bebeg** şeyleri işde ġaryula örtüsü, **bebeg** işleri yapıymış, onu yapıymış artıġ.” (GMA: 162) = Şimdi de geri tekrar Karşıyaka’da **bebek** şeyleri işte karyola örtüsü, **bebek** işleri yapıyormuş, onu yapıyormuş artık.

“Şindi belli başlı **mesleg** oldu.” (GMA: 176) = Şimdi belli başlı **meslek** oldu.

“Mâḫarif ḳaḫvesinde bir adam **genni** öyretmiş.” (KA: 446) = Maarif kahvesinde bir adam **kendi** öğretmiş.

“Eskiden doġumları kövlerden, şeylerden avrat getirillerdi, yanı bilgili **gişi** deyim.” (KA: 467) = Eskiden doğumları köylerden, şeylerden avrat getirirlerdi, yani bilgili **kişi** diyeyim.

“**Ġardaşlarım** çıḫTı. **Ġardaşımı** cellaT etTın.” (AMA: 134) = **Kardeşlerim** çıktı. **Kardeşlerimi** cellat ettin.

3.3.2.1.2. t>d Değişimi

Bu değişim GDA’da en çok görülen değişimlerdendir. Yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kelime başında, sonunda ve ortasında görüldüğü örnekler mevcuttur:

“Hazreti Ḥamza kestirince, Ḥazreti ʿAli şaḳ şaḳ şaḳ deyi **daşlarnan** demirleri ḳaleye çaḫmaḫ isti.” (DA: 84) = Hazret-i Hamza kestirince, Hazret-i Ali şak şak şak deyip **taşlarla** demirleri kaleye çakmak istiyor.

“Aġzınızın **dadını** dédım bozmiyayım.” (DA: 64) = Ağzınızın **tatını** dedim bozmayayım.

“Ondan sora çekílmíş ette ḳıyma, domatezí doġrıyacaḫsan, biberi sarmısaġı, pul biberi, **düzí** atarsen.” (SMA: 111) = Ondan sonra çekilmiş ete kıyma ve domatesi doğrayacaksın, biberi, sarmısağı, pulbiberi, **tuzu** atarsın.

“Béle bi **daş** getíri elínín öğüne koya.” (SMA: 219) = Böyle bir **taş** getiriyor elinin önüne koyuyor.

“Dédi üçüncü **ḫudbede** de saz çalacaḫsan.” (BA: 127) = Dedi **hutbede** de saz çalacaksın.

“Onnan sora béş ay-**dörd** ay, doḳtor arḳadas i̱di, istirahat éttím.” (BA:117) = Ondan sonra beş ay-**dört** ay, doktor arkadaştı, istirahat ettim.

“Dabānca birinci **dabānca** bu **dabānca** dahā göstertmemişler birine bī tánesinin bizim bī aḳrābanın kötü bī **dabancası** vār gėtmişler parasıynān onu göstertmişler.” (GAA: 161) = **Tabanca** birinci **tabanca** bu **tabanca** daha göstertmemişler birine bir tanesinin bizim bir akrabanın kötü bir **tabancası** var gitmişler parasıyla onu göstertmişler.

“…kėklik vurmuş hā **davşān** vurmuş hā git söyle bizim ėve gėtirsin.” (GAA: 137) = …keklik vurmuş ha **tavşan** vurmuş ha git söyle bizim eve getirsin.

“Selavat getire getire **daraḳTan**, yüzükten suyu başına ḳırḳlarım.” (KA: 458) = Salavat getire getire **taraktan**, yüzükten suyu başına dökerim.

“Bayram depesinde orda da bir ḫalay **dutar**, ḫalay çekerdik.” (KA: 477) = Bayram tepesinde orda da bir halay **tutar**, halay çekerdik.

“Gel bu gece barmağını kesim **duzla** isotı bāsim. (AMA: 137) = Gel bu gece parmağını keseyim **tuzla** isotu basayım.

“Ben de çiy **simid atdım** ama beḳmez ġodum, şeker ġodum.” (GMA: 231) = Ben de **simit attım** ama pekmez koydum, şeker koydum.

“…çadırına gėtseñ beş altı **çeşid**, yoḳ pendirdi, yoḳ leçerdi, yoḳ bilmem neydi var.” (GMA: 185) = …çadırına gitsen beş altı **çeşit**, yok peynirdi, yok reçeldi, yok bilmem neydi var.

“Bunları bibernen **duznan** güzel ezdıḫtan soyna birez sulandıracaḫsan. (UMA: 131) = Bunları biberle, **tuzla** güzel ezdikten sonra biraz sulandıracaksın.

3.3.2.1.3. p>b Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Burġulı legene ḳoymadan önce burġul temsil bi **ḳabta**, biberí, ḳarabiberí, soğanı…” (UMA: 131) = Bulguru leğene koymadan önce bulgur temsil bir **kapta**, biberi, karabiberi, soğanı…

“Beksemet yapidiḫ fırınnarda.” (BA: 106) = **Peksimet** yapıyorduk fırında.

“Onnan sora, ġaz ocaġı çıḫtı, ġaz ocaġından sora hele bu **İbraġazlar** çıḫtılar.” (BA: 119) = Ondan sonra, gaz ocağı çıktı, gaz ocağından sonra hele bu **İpragazlar** çıktılar.

3.3.2.1.4. ç>c Değişmesi

GDA’da seyrek görülen bir değişmedir:

“Ya Rebbi **sucumız** nedir?” (SMA: 174) = Yarabbi **suçumuz** nedir?

“Saclar olur.” (SMA: 204) = **Saçlar** olur.

“Geldi uzaḫtan baḫtı bi **genc** orda ottırí.” (UMA: 247) = Geldi baktı bir **genç** orda oturuyor.

“Altın idím **tunc** oldım, ayıḫlandım pírínc oldım.” (UMA: 241) = Altındım **tunç** oldum, ayıklandım, pirinç oldum.

“Evinden **ac** gẹt, misafirlıġa gẹt ḳarnın doyar.” (DA: 94) = Evinden **aç** git, misafirliğe git karnını doyur.

“Bu sefer onları böle iskelenin üstine heppi bẹle **aġac aġac** dikidi.” (DA: 92) = Bu sefer onları böyle iskelenin üstüne hepsi böyle **ağaç ağaç** dikerdi.

“Hėmşirelerden birine dėdi bir īne gėtir **cocuġa** vūr dėdi.” (GAA: 119) = Hemşirelerden birine dedi bir iğne getir **çocuğa** vur dedi.

“Borc yoḫ i͡di, bi séy yoḫ ͡idi.” (BA: 120) = **Borç** yoktu, bir şey yoktu.

“Güclerí yétmidi.” (BA: 124) = **Güçleri** yetmiyordu.

“İşde **sa̅dıc** olur.” (GMA: 200) = İşte **sağdıç** olur.

“Küfür ėdemeñ, äḫåra atallar seni, **oruc** yiyemeñ äḫåra atallar seni, äḫåra atallar.” (GMA: 180) = Küfür edemem, akara atarlar seni, **oruç** yiyemem akara atarlar seni, akara(akarsu) atarlar.

3.3.2.1.5. f>v Değişmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Onı kíreçden yapmışlardı o zaman çimento yoḫtı bu mancınıḫlar **gavırların** işídír.” (UMA: 181) = Onu kireçten yapmuşlardır o zaman çimento yoktu bu mıncınıklar **kâfirlerin** işidir.

“Bi **esnav** bile olsadi deyidi ma utanmisız?” (DA: 97) = Bir **esnaf** bile olsaydı derdi ya utanmıyor musunuz?

“Oruci açardilar, **evendime** söliyim, bu daʿ fe giderdiler terevühe.” (DA: 93) = Orucu açarlardı, **efendime** söyleyeyim, bu defa giderlerdi teravihe.

“Tabi ki ben de Siwerekle ilgili çalışma yaptıġım içín éé ben de **teklivín** üzeríne sewe sewe ḳabul éttím.” (SMA: 237) = Tabi ki ben de Siverekle ilgili çalışma yaptığım için e ben de **taklifin** üzerine seve seve kabul ettim.

“işTe bele bele topal olmuş, **ʿavtadan ʿavtıya** bir adam gidiyo...” (KA: 472) = İşte böyle böyle topal olmuş, **haftadan haftaya** bir adım gidiyor...

“Ḳuzey **tarāvḷarında** kār vardı, güney tarāfḷarında yėşillik bahār gibi...” (GAA: 208) = Kuzey **taraflarında** kar vardı, güney taraflarında yeşillik bahar gibi...

“Merkeze cumhuriyete gėldik on iki sėne burda oḫuttuktan sonā **müvettişlik** bölümünü ḳazandıḳ gittik.” (GAA: 184) = Merkeze Cumhuriyete geldik on iki sene burda okuduktan sonra **müfettşlik** bölümünü kazandık.

3.3.2.1.6. s>z Değişmesi

GDA’da seyrek görülen bir değişmedir. Kelime başında, ortasında ve sonunda görülebilmektedir:

“Yüz **sekzen** doḳḳız bin ceza bundan bir ay evvel geldí.” (UMA: 153) = Yüz **seksen** dokuz bin ceza bundan bir ay önce geldi.

“Esḥab-ı kef’ı ziyaret éttıḫten sōra sabaḥsı bindıḫ tekrar **otoboza**.” (UMA: 159) = Ashabı Kef’i ziyaret ettikten sonra sabah bindik tekrar **otobüse**.

“Evde millet gelíp gidecaḫ ya baş saġlıġı dileceḫ, ya taʿziye dileceḫ **herkez** cenaze ḥazırlığından urġaşi.” (SMA: 116) = Evde millet gelip gidecek ya baş sağlığı dileyecek, ya taziye dileyecek **herkes** cenaze hazırlığıyla uğraşıyor.

“Ondan sora çekílmíş ette ḳıyma, **domatezí** doġrıyacaḫsan, biberi sarmısaġı, pul biberi, düzí atarsen.” (SMA: 111) = Ondan sonra çekilmiş ete kıyma ve **domatesi** doğrayacaksın, biberi, sarmısağı, pulbiberi, tuzu atarsın.

“Ḥapiz édiyorlar, bu ḳader vérecaḫsan.” (BA: 93) = **Hapsediyorlar**, bu kadar vereceksin.

“Bíz **domatéz** yiyidıḫ? “(BA: 84) = Biz **domates** yiyorduk.

“Acemi birlig izmīr yèni foçā ordān doġru doġuyá vaḷḷā acemi birligim hēp māceraydı günlük **zopā** yiyódum.” (GAA: 127) = Acemi birlik İzmir Yenifoça ordan doğru doğuya valla acemi birliğim hep maceraydı günlük **sopa** yiyordum.

“Adıyámanda **minibüz** durağında bèklerim sizi üĉ gişi arḫadaşḷār dèdi...” (GAA: 196) = Adıyamanda **minibüs** durağında beklerim sizi üç kişi arkadaşlar dedi...

Herşe yerinde duruyo, **zebzeler**, şeyler, onnan sona, geysi, elbiseler, bilmem neler... (KA: 471) = Her şey yerinde duruyor, **sebzeler**, şeyler, ondan sonra giysi, elbiseler, bilmem neler...

3.3.2.1.7. ḳ<g Değişmesi

DA’da daha çok kelime sonlarında görülen bu değişim, bu ağız için karakteristik bir özellik taşımaktadır:

“Herif baḫi ulā ḳoltuġının altında ʿacayip bi **yaratıg** var.” (DA: 70) = Adam bakıyor ya koltuğunun altında acayip bir **yaratık** var.

“Herif deli oli ha, herif divāne oli, böle **şog** geçiri.” (DA: 64) = Adam deli oluyor ha, adam divane oluyor, böyle **şok** geçiriyor.

3.3.2.1.8. k>ġ Değişmesi

AMA’da görülen yaygın değişmelerdendir. Diğer GDA’da az kullanılmaktadır:

“Sen benden gicılon sen benim **ġumam** mısın?” (AMA: 140) = Sen benden gıck alıyorsun sen benim **kumam** mısın?

“Pır aTladılar havızın başına üç dene **ġız** durdı.” (AMA: 132) = Pır atladılar havuzun başına üç tane **kız** durdu.

"…üzerinde gėĉti çöktü yıḳıḷdı áynı **ġöprüydü**, bī de körıstenin altında…" (GAA: 184) = …üzerine geçti çöktü yıkıldı aynı **köprüydü**, bir de köristenin altında…

"…oturullardı, bi **ġahve** bi çay veriyken ġapıyı şeyle tıḳ tıḳ döverdik…" (GMA: 157) = Otururlardı, bir **kahve** bir çay verirken kapıyı şöyle tık tık döverdik…

"Yōġ dėdim, **ġaynnam** dedi ki gelinçi isdeme ben sa̅ bilenzik alıym dedi." (GMA: 157) = **Yok** dedim, **kaynanam** dedi ki gelince istemeye ben sana bilezik alayım dedi.

3.3.2.1.9. k>κ Değişmesi

k sesinin, yarı tonlu k - g arası ön damak ünsüzü olan κ'ye dönüşmesidir. GMA'nın karakteristik bir özelliği olan bu değişmenin oluşmasında *a* ile *e* arası bir ses olan *ä* sesinin büyük bir etkisi vardır:

"ǩäκdıḳ ora gėtdik adam şeyle geldi." (GMA: 179) = **Kalktık** oraya gittik şöyle geldi.

"…işde ben de eviñ içinde dolanıym, oturuym, **soḫäκda** oyneyḳ, anam dedi…" (GMA: 182) = …işte ben de evin içinde dolanıyorum, oturuyorum, **sokakta** oynarken, anam dedi…

"…eveli **ufäκdım** usdam gėtdi äya̅ma bi dene…" (GMA: 184) = …önceden **ufaktım** ustam gitti ayağıma bir tane…

3.3.2.2. Sedasızlaşma

Sedalı ünsüzlerin değişerek yerini sedasız karşılıklarına bırakması olarak tanımlanır. Tonsuzlaşma ve ötümsüzleşme olarak da adlandırılmaktadır. GDA'da sedalılaşmanın sedasızlaşmaya göre daha sık olduğu görülmektedir.

3.3.2.2.1. d>t Değişmesi

Kelime başında, ortasında ve sonunda görülebilen bu değişme, UMA'da görülen en yaygın sedasızlaşma örneği olup AMA'da da sık kullanılmaktadır. DA'da, BA'da, KA'da, GMA'da, SMA'da ve GAA'da ise örnekleri azdır:

"Ḥazret-i peyḫamber medine'ye géttıgında o baḫi ki **patişah** ayağını uzatmış ʿarabada gidiler." (UMA: 133) = Hazret-i Peygamber Medine'ye gittiğinde o bakıyor ki **padişah** ayağını uzatmış arabada gidiyorlar.

"Geldím gene ḳazançılıġ ėttím, o arada **tüken** almıştım, o zaman ʿanbardı." (UMA: 135) = Geldim yine kazancılık ettim, o arada **dükkân** almıştım, o zaman ambardı.

"Pėnceresi de senin **tükenen** karşí." (SMA: 170) = Penceresi de senin **dükkâna** karşı.

"Eskiden dedelerímíz diyidi gün olacaḫ **Teccal** ḳaḫacaḫ, Dicle'yi ḳurutacaḫ." (BA: 115) = Eskiden dedelerimiz diyordu gün olacak **Deccal** kalacak, Dicle'yi kurutacak.

"…ġurtuḷdu, **toḳtāra** gitmedik ėvveli **toḳtorumuz** óydu." (GAA: 162) = …kurtuldu, **doktora** gitmedik önceleri **doktorumuz** oydu.

"…beşinci sınıfḷār camiye gitmek istiyóḷār **dėtim**." (GAA: 182) = …beşinci sınıflar camiye gitmek istiyorlar **dedim**.

"O zaman da **toḫTor** moḫTor yoḫmış bī berber varmış berber de her derde bahormış." (AMA: 146) = O zaman da **doktor** moktor yokmuş, bir berber varmış berber de her derde bakıyormuş.

"Şindi **toḳTur** yoḳ." (KA: 478) = Şimdi **doktor** yok.

3.3.2.2.2. g>k Değişmesi

GDA'da az görülen bir değişmedir:

"…aḫşām ḳaranlıġdan da soġuk suyú kóy yıḫar, aşşam **kėlirlerdi**." (GAA: 169) = …akşam karanlığından da soğuk suyu koyup yıkar, akşam **gelirlerdi**.

"…elek istedi, hatta et istedi, şindiki gün **kimi** 'aklımda." (KA: 447) = …elek istedi, hatta et istedi, şimdiki gün **gibi** aklımda.

"Bir yazının yüzünde bir tek bir aġaç varımış, aġacın dibine **kömmüş**." (KA: 477) = Bir yazının yüzünde bir tek ağaç varmış, ağacın dibine **gömmüş**.

"Nizib'e göçdükleri **kimi** bu da bubam da onaltı yaşındeymış, o da getmiş." (GMA: 156) = Nizip'e göçtükleri **gibi** bu da babam da on altı yaşındaymış, o da gitmiş.

"Bele gettıḫ, bi **kölgelıḫ** yer var." (UMA: 170) = Böyle gittik, bir **gölgelik** yer var.

"Hanı mesele balcanları ḳarnıyarıḫ yaptığımız **kíbí**." (UMA: 206) = Hani mesela patlıcanları karnıyarık yaptığımız **gibi**.

"Ataştan **kömleg** olsan." (DA: 129) = Ateşten **gömlek** olsan.

"Ḳapiya **kölge** basti." (DA: 130) = Kapıya **gölge** bastı.

3.3.2.2.3. b>p Değişmesi

Özellikle BA'da yaygın olarak görülmekle birlikte Güneydoğu Anadolu'nun diğer ağızlarında da rastlanan bir değişmedir. Kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir:

“Paḳlava dílímí şėden keserler.” (UMA: 200) = **Baklava** dilimi şeyden keserler.

“İnce **paḳır** kullanırlar.” (UMA: 129) = İnce **bakır** kullanırlar.

“Götürmüş, tam **piçaġını** çıḫarmiş çocuğu kesecaḫ baḳmiş…” (DA: 80) = Götürmüş, tam **bıçağını** çıkarmış çocuğu kesecek bakmış…

“Biz de dėdıḫ vala **poḫçi** taḳımi, hepi Diyarbaḳır’ın **poḫçi** taḳımlari…” (DA: 122) = Biz de dedik vala **bohça** takımı, hepsi Diyarbakır’ın **bohça** takımları…

“He **paḫırdı, paḫırdı** gėtti.” (GAA: 156) = He **bağırdı bağırdı** gitti.

“Pacānın içine bī ataş goyárḷārdı.” (GAA: 190) = **Bacanın** içine bir ateş koyarlardı.

“Pıçaḫ mıçaḫ var mı filan.” (BA: 103) = **Bıçak** mıçak var mı filan.

“Bu ḳeynenalar ḳaḫidu, bu ḳazanın ḳarası var ya ocaḫta, gétridu **puriya** vuridu.” (BA: 88) = Bu kaynanalar kalkıyordu, bu kazanın karası var ya ocakta, getiriyordu **buraya** vuruyordu.

“…evi vardı iki ġattlı heç şu ġarşıda bi **pirketden** yapılıġ eyle bi ev vardı.” (GMA: 157) = …evi vardı iki katlı hiç şu karşıda bir **briket (Fr. briquette)** yapılı öyle bir ev vardı.

“O yeşil zeytini getirrim ben ḳızım, **pıçaḳlarım** iki yerinden…” (KA: 450) = O yeşil zeytini getiririm ben kızım, **bıçaklarım** iki yerinden…

“Şeker mekerını, mewlıtı **pistüwitını** mewlitini yaparlar.” (SMA: 181) = Şeker mekerini, mevliti **bisküvisini** mevlitini yaparlar.

“Ḳapıdan kowisan **pacadan** geli, bacadan kowisan locından geli.” (SMA: 157) = Kapıdan kovuyosun **bacadan** geliyor, bacadan kovuyorsun, mutfak bacasından geliyor.

3.3.2.2.4. z>s Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Meyva ne varsa, **satan** sücuḫ...” (DA: 88) = Meyve ne varsa, **zaten** sucuk...

“Tavafa giriyıḫ, şíndí **endenosyalı** var, pakistanlı var, afġanistanlı var, mısırlı var, sudanlı var.” (UMA: 160) = Tavafa giriyoruz, şimdi **Endonezyalı** var, Pakistanlı var, Afganistanlı var, Mısırlı var, Sudanlı var.

“Görücü üsülü **saten** bunu bilmiyósun güneydoġū insānın doġum tarihi sıfır sıfır birdir, èvlilii görücü usulidir.” (GAA: 122) = Görücü usulü **zaten** bunu bilmiyorsun Güneydoğu insanıın doğum tarihi sıfır sıfır birdir, evliliği görücü usulüdür.

“Bī şī bilmīm ki anḷāttıġım **Satan** oydu.” (GAA: 152) = Bir şey bilmiyorum ki anlattığım **zaten** oydu.

“**Mėrkesde** mi?” (GAA: 216) = **Merkezde** mi?

“...yanı feḫat birbirine misafir gėden ayleler **yüssüg** oyunu oynallar.” (GMA: 201) = ...yani fakat birbirine misafir giden aileler **yüzük** oyunu oynarlar.

“O da hürriyetiñ olmalı, hürriyetiñ **olmassa** yoḳ.” (GMA: 195) = O da hürriyetin olmalı, hürrüyetin **olmazsa** yok.

“Bus kimi olur onun suyu, ḳışın sıcak, yazın soġuḳ olurdu.” (KA: 465) = **Buz** gibi olur onun suyu, kışın sıcak, yazın soğuk olurdu.

3.3.2.3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin çeşitli sebeplerle değişerek yerlerini sürekli ünsüzlere bırakması olayıdır. GDA'da süreklileşme olayı süreksizleşme olayından daha yaygındır:

3.3.2.3.1. ķ>ḫ, k>ḫ Değişmesi

GDA'da görülen en yaygın değişmelerden biridir. Bu değişmede, Oğuz grubu şivelerinden Azerbaycan Türkçesinde karakteristik bir özellik arz eden kelime içi ve sonunda, k > ḫ değişiminin etkisi görülmektedir.[47] Kelimelerin başında, ortasında ve sonunda bu değişimi görmek mümkündür:

"Ġazelleri de èle toḫanıḫlı èle şey." (UMA: 132) = Gazelleri de öyle **dokunaklı** öyle şey.

"Başladığımız zaman **insanlıḫ** vardı, **aḫlaḫ** vardı, bereket vardı." (UMA: 151) = Başladığımız zaman **insanlık** vardı, **ahlak** vardı, bereket vardı.

"Aḫşam saʿat dörtte biz yola **çıḫtıḫ** alti araba." (DA: 107) = Akşam saat dörtte biz yola **çıktık** altı araba.

"Ey ne bileyim, çamaşır güni olaydi **ķaḫacaḫtıḫ** ikindi **vaḫti** odunlarımızi **çıḫaracaḫtıḫ**." (DA: 90) = Ey ne bileyim, çamaşır günü olsaydı **kalkacaktık** ikindi **vakti** odunlarımızı **çıkaracaktık**.

"**Çoḫ** ḫoşti. Bèle onín içine **giridıḫ oyniyidıḫ**, aḫşama ķede onín **içíndeydíḫ**." (SMA: 138) = **Çok** hoştu. Böyle onun içine **giriyorduk oynuyorduk**, akşama kadar onun **içindeydik**.

---

[47] Gürer Gülsevin, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında # h Sesi Üzerine**", Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten** 2001 I/II, Ankara 2003, s.130.

“Ḳaḫ ḳızım ḳaḫ.” (SMA: 220) = **Kalk** kızım **kalk**.

“Bením cenezem **çıḫacaḫ**.” (BA: 129) = Benim cenazem **çıkacak**.

“Déyi valla bu bizi **yiyeceḫ**.” (BA: 126) = Diyor valla bu bizi **yiyecek**.

“...samānda **yóḫdu**, nė ėkmek de **yóḫ çōḫ buḽduḫ faġirliḫ buḽduḫ, gıtḽıḫ buḽduḫ**...” (GAA: 139) = ...saman da **yoktu**, ne ekmek de **yok, çok bulduk fakirlik bulduk, kıtlık bulduk.**

“Subáy **arḫāsından** tėlefon **yóḫ** mektūp saḽıyó durmā diyó...” (GAA: 147) = Subay **arkasından** telefon **yok** mektup salıyor durma diyor.

“**Bäḫırcılar** var, şindi ōlanları avıġat mı ney, **bäḫırcılarıñ**.” (GMA: 156) = **Bakırcılar** var, şimdi oğulları avukat mı ne, **bakırcıların**.

“**Aḫarsuya** da **aḫıdıllar**, şindi yuñ yuma filan da ġalmadı.” (GMA: 132) = **Akarsuya** da **akıtırlar** şimdi yün yumak filan da kalmadı.

“Sen burda **patişaḫlıḫ** et, biz seniñ ḳaḫveñi, çayıñı bişirek.” (KA: 470) = Sen burda **padişahlık** et, biz senin kahveni, çayını pişirelim.

“Deller, **acıḫtıḫ** deller.” (KA: 469) = Derler, **acıktık** derler.

“Gelíní **géttírdíḫten** sora saʿat 5 evleden sora mevlíd oḫuní.” (SMA: 109) = Gelini **getirdikten** sonra saat beşte öğleden sonra mevlit okunuyor.

“Bir insan bėle anílarını **bıraḫmaḫ** için.” (SMA: 141) = Bir insan böyle anılarını **bırakmak** için.

“Ben utanıyam ama artıḫ şeyh **söledıḫtan** sōra dėyi **dėmaḫ** doġridır.” (DA: 70) = Ben utanıyorum ama artık şeyh **söyledikten** sonra diyor **demek** doğrudur.

“Şemsiyesi de başinda, **görinmeyecaḫ**.” (DA: 89) = Şemsiyesi de başında **görünmeyecek**.

“O **demaḫ** televízyona şe edidí, veridí.” (UMA: 192) = O **demek** televizyona şey ediyordu, veriyordu.

“Kėçeçílıḫ, **mėçeçílıḫ**, kürkçílıḫ, kuşçılıḫ.” (UMA: 150) = **Keçecilik**, **meçecilik**, kürkçülük, kuşçuluk.

“Ḫoş durılardıḫ **sırḫardıḫ sererdıḫ**.” (AMA: 173) = Hoş durulardık, **sıkardık**, **sererdik**.

“Önce beyazlarımızı **yıḫardıḫ**.” (AMA: 173) = Önce beyazlarımızı **yıkardık**.

“Ā işte gėliyī şimdi nė **yápacaḫḷār**...” (GAA: 128) = A işte geliyor şimdi ne **yapacaklar**.

“Hė hāberim vār, liseyi oḫumadım, orta oḳuḷ oḳudum orta oḳuḷdan **çīḫtıḫtan** sonā...” (GAA: 127) = He haberim var, liseyi okumadım, ortaokul okudum, ortaokuldan **çıktıktan** sonra...

3.3.2.3.2. ḳ>ġ Değişmesi

UMA’da, DA’da GMA’da ve BA’da yaygındır:

“Ne vardıkine biz güccük uşa̅dıḳ, äya̅mıza **äyäкġabı** elimize geçmezdi, **ġondura**.” (GMA: 184) = Ne vardı ki biz küçük çocuktuk, ayağımıza **ayakkabı** elimize geçmezdi, **kundura**.

"…evleri de ḫayatlıydı, ḫayatda mā̄sere **ġäzannarını ġurallardı**." (GMA: 185) = …evleri de hayatlıydı, hayatta mahşerde **kazanlarını kurarlardı**.

"Bubam yapdırdı altında beş dene **dükġanı** var üstünde de ev…" (GMA: 155) = Babam yaptırdı altında beş tane **dükkânı** var üstünde de ev.

"…bayrām günleri **ġadeyif** oḷur, baḳḷāva oḷur, sütḷāĉ oḷur." (GAA: 126) = …bayram günleri **kadayıf** olur, baklava olur, sütlaç olur.

"Ġatırın üstüne bele yánı arazi sahipleri götürmüyóḷārdı…" (GAA: 139) = **Katırın** üstüne böyle yani arazi sahipleri götürmüyorlardı.

"Vallaḫ bizim gelin çok ḳorḫmuş, **irâġede** bunu çoḳ ḳorḳutmuşlar…" (KA: 453) = Valla bizim gelin çok korkmuş, **irakede** bunu çok korkutmuşlar.

"Üç sefer **ġaşşığına** yémek yedirir, kimi nefsiye verirdik, doġum yapmış ġadına." (KA: 478) = Üç sefer **kaşığına** yemek yedirir gibi nefesine verirdik doğum yapmış kadına.

"…küçük küçük doġriyacaġız her birini ayrí ayrí bi **tabaġlara**, ḳoyacaġız." (SMA: 205) = …küçük küçük doğrayacağız her birini ayrı ayrı bir **tabaklara** koyacağız.

"**Askerlıġ** ḳolay geçti bením için." (BA: 117) = **Askerlik** kolay geçti benim için.

"Çüt güyerdıḫ, o çütü **ġafalarına** atardılar, sen bílidin ki bu ḳızdır, évlenmemis." (BA: 80) = Çüt giyerdik, o çütü **kafalarına** atarlardı, sen bilirdin ki bu kızdır, evlenmemiş.

“Kėçe, bunı evvelí **toḳmaġnan** vurardıḫ.” (UMA: 182) = Keçe, buna önce **tokmakla** vururduk.

“Geldím gene **ḳazançılıġ** ėttím, o arada tüken almıştım, o zaman ʿanbardı.” (UMA: 135) = Geldim yine **kazancılık** ettim, o arada dükkân almıştım, o zaman ambardı.

“Ḥacden geldiġı zaman Ḳurban Bayramından bir **biçuġ** aydan fazla geçmişti.” (DA: 96) = Hacdan geldiği zaman Kurban Bayramından bir **buçuk** aydan fazla zaman geçmişti.

“...külini **attıġ** olmadi, **doġradıġ** olmadi.” (DA: 68) = ...külünü **attık** olmadı, **doğradık** olmadı.

“İnsanlıġ gidince insalar birbiríní sormi.” (SMA: 249) = **İnsanlık** gidince insanlar birbirini sormuyor.

3.3.2.3.3. ç>ş Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Çocuḫ olduġu zaman íşte **üş** gün, béş gün bir hafta içerísínde isim bıraḫılır.” (BA: 95) = Çocuk olduğu zaman işte **üç** gün, beş gün bir hafta içerisinde isim verilir.

“Dizerdiler, **üşlü** bi de çarpı odalar.” (BA: 98) = Dizerlerdi, **üçlü** bir de çarpı odalar.

“O terg eddi beni hayır istānbuḫ **şerkezköy** bir áy izine gėldim.” (GAA: 155) = O terk etti beni hayır İstanbul **Çerkezköy** bir ay izne geldim.

“...beş táne zōr çıḳār yánı öyle **ayḫıḫşı**, oḫumuş kimse yoḫ.” (GAA: 155) = ...beş tane zor çıkar yani öyle **aylıkçı**, okumuş kimse yok.

“Beş dene çocuġdan sōna avratcāz, **genşdi**, çoġ da ėyiydi, gėtmiş işde.” (GMA: 163) = Beş taneçocuktan sonra kadıncağız, **gençti**, çok da iyiydi, gitmiş işte.

“Yabanî ördekler vardı, **yengeşler**, ısdaḫozlar, efendim balıḳlar, su ḳäplumbāları, ġurbālar.” (GMA: 191) = Yabani ördekler vardı, **yengeçler** vardı, ıstakozlar, efendim balıklar, su kaplumbağaları, kurbağalar.

“Hele normal sanki **ḫarşlıḫ** verir kimi, adama çıkarttı, parıyı verdi, benim de elimden tutTu, çıḳTı, getirdi.” (KA: 443) = Hele normal sanki **harçlık** verir gibi, adama çıkarttı, parayı verdi, benim de elimden tuttu, çıktı, getirdi.

“Şimdi bíz, şimdi saʿat **ḳaştır** Ayşen.” (SMA: 136) = Şimdi biz, şimdi saat **kaçtır** Ayşen.

“Baʿzen çip yapılırdı baʿzen **işliköfte** yapılırdı.” (SMA: 243) = Bazen yonga yapılırdı, bazen **içliköfte** yapılırdı.

3.3.2.3.4. g>ġ Değişmesi

GDA’da az görülen bir değişmedir:

“Üzerine özel olaraḫ ḫususi yapılan bi **yorġan** atılidi.” (SMA: 158) = Üzerine özel olarak hususi yapılan bir **yorgan** atılıyordu.

“…baḳıyóḷār da banā ḳarşı **sayġılīḷar** da çėvrem de **sayġılī**…” (GAA: 142) = …bakıyorlar da bana karşı **saygılılar** da çevrem de **saygılı**…

“Tavafa giriyıḫ, şíndí endenosyalı var, pakistanlı var, **afġanistanlı** var, mısırlı var, sudanlı var.” (UMA: 160) = Tavafa giriyoruz, şimdi Endonezyalı var, Pakistanlı var, **Afganistanlı** var, Mısırlı var, Sudanlı var.

“Mācir, biz bırda mācirlere bu göçmenlere sölidıḫ **Bulġaristan’dan** gelen.” (BA: 108) = Muhacir, biz burda muhacirlere bu göçmenlere söylüyorduk **Bulgaristan’dan** gelen.

“Tam müsterılerín **ḳızġın** zámanıdır.” (BA: 104) = Tam müşterilerin **kızgın** zamanıdır.

3.3.2.3.5. ğ>y Değişimi

KA’da ve GMA’da sık görülür:

“O sondan çıḳdı, o benim ġardaşım hanımı filan o båbam evinde orda kilimcileriñ kilimini, **düyümünü müyümünü** düzellerdi, makinede işlerdi heral onnar.” (GMA: 166) = O sondan çıktı, o benim kardeşim, hanımı filan, o babam evinde orda kilimcilerin kilimini**, düğümünü, müğümünü** düzeltirdi, makinede işlerdi herhalde onlar.

“Ḫatırasına acıġ bi **çiy** köfde yapıñ da yiñ dėyerekden.” (GMA: 160) = Hatırasına azıcık bir **çiğ** köfte yapın da yiyin diyerekten.

“Onnan sōna çeşitli türkülernen tabî, **eylenceler** bol.” (GMA: 199) = Ondan sonra çeşitli türkülerle tabi, **eğlenceler** bol.

“Bē **ciyerin** döküle.” (KA: 447) = Be ciğerin dökülsün.

“Sen benim şeyimi yerine getirirsen senin **yiyitliyin** o padşām diyo...” (KA: 473) = Sen benim şeyimi yerine getirirsen senin yiğitliğin o padişahım diyo...

3.3.2.3.6. Hemze (ʾ) > y Değişimi

Arapçada birer gırtlak ünsüzü olan ayın ve hemze'nin Türkçede ses karşılıkları yoktur. Bu ünsüzlerin bulunduğu sözcükler, Türkiye Türkçesine geçerken ses değişmelerine ve ses düşmesine uğramaktadır.[48]

Arapçadan alınma kelimelerdeki hemzenin UMA'da *y* sesine dönüştüğü görülür. UMA'da bu değişimin birçok örneği vardır:

"Vala şíndí **fayize** girmíyen yoḫ." (UMA: 215) = Valla şimdi **faize** girmeyen yok.

"O anda allah **cebrayil'e** emír verír: "bir ḳoç cennetten al, ibrahim vaʿdíní yeríne getírmíştír." (UMA: 146) = O anda Allah **Cebrail'e** emir verir: "bir koç cennetten al, İbrahim vaadini yerine getirmiştir."

"Cayız mı, bi çöp tenekesí ellíbin lėra mı yav." (UMA: 155) = **Caiz** mi, bir çöp poşeti elli bin lira mı ya.

"Fiyeti düşiridi." (BA: 84) = **Fiyatı** düşürüyordu.

"Yirmi, yirmbéş kilo, otuz kilo pendir álıllardı âvvel, elli kilo alan bile olabilir **aylesine** göre." (KA: 464) = Yirmi, yirmi beş kilo, otuz kilo peynir alırlardı önce, elli kilo alan bile olabilir **ailesine** göre.

"...ondan kelli **dayire** şeklinde yapoñ, o meselâ seniñ eviñ olursa bir adaḳ..." (KA: 463) = ...ondan kelli **daire** şeklinde yapıyorsun, o mesela senin evin olursa bir adak...

---

[48] Burhan Baran, "Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları"**, ADÜ SBE Dergisi**, Sayı:12, Adıyaman, 2019. S. 152

3.3.2.3.7. ġ>ḫ Değişmesi

GDA'da seyrek görülen bir değişmedir. Bu değişimin ağızlarda ortak olarak *Peygamber* kelimesinde görülmesi dikkati çeker:

"Ḥazret-i **peyḫamber** rüyamıza girdí." (UMA: 133) = Hazret-i **Peygamber** rüyamıza girdi.

"Ḥazret-i **peyḫamber** medine'ye géttıgında o baḫi ki patişah ayağını uzatmış ʿarabada gidiler." (UMA: 133) = Hazret-i **Peygamber** Medine'ye gittiğinde o bakıyor ki padişah ayağını uzatmış arabada gidiyorlar.

"Vıy Allah **peyḫamber** senden rāzi ola bu ḫeberi duydum." (DA: 76) = Vay Allah **Peygamber** senden razı olsun bu haberi duyum.

"Peyḫamber sülalesínden gelmedír." (BA: 100) = **Peygamber** sülailesinden gelmedir.

"Bunnar **pīḫámberimizin** elçisidir." (KA: 465) = Bunlar **Paygamberimizin** elçisidir.

3.3.2.3.8. Ayın (ʿ) > ḥ Değişmesi

UMA'da birkaç örnekte karşımıza çıkar. BA'da ise bir örnek tespit ettik:

"Bi **saḥat** soyra ikki saḥat soyra gelíp gelíní göttírecaḫlar." (UMA: 197) = Bir **saat** sonra, iki saat sonra gelip gelini götürecekler.

"Bunın esasında sebebí iblisín, efendím peḫemberín çoḫ ʿibadet yaptığına **iḥtirazı** üzeríne olī." (UMA: 247) = Bunun esasında sebebi İblisin, efendim Peygamberin çok ibadet yaptığına **itirazı** üzerine oluyor.

“İḫtibar vardı insanda.” (UMA: 183) = **İtibar** vardı insanda.

“Temáḫ éttiler paraya.” (BA: 140) = **Tamah** ettiler paraya.

3.3.2.3.9. b>m Değişimi

Daha çok kelimelerin başında görülen bir değişmedir. GDA’da örnekleri azdır:

“Onlar da onın dedığı **kimi** alilar oğlani götiriler, bi yére bıraḫilar.” (DA: 73) = Onlar da onun dediği **gibi** alıyorlar oğlanı götürüyorlar, bir yere bırakıyorlar.

“Dédim **men** atın sırtına **minecaġam**.” (BA: 103-104) = Dedim ben atın sırtına **bineceğim**.

“Tülment, dört tene **tülment**: ‘‘sarı, ḳırmızı, yéşil, pembe’’ tikerdíler, gelinín başına atardılar.” (BA: 85) = **Tülbent**, dört tane **tülbent**: “sarı, kırkızı, yeşil, pembe” dikerlerdi, gelinin başına atarlardı.

“...meseḷā doġuda yine vār, urfānın **mütün** tükánḷār tėl atmış...” (GAA: 179) = ...mesela doğuda yine var, Urfanın **bütün** dükkânları tel almış...

“Bā̄ġurluydu, sekiz **masammaḳdı**, fazla şey dēldi.” (GMA: 156) = Bağkurluydu, sekiz **basamaktı**, fazla şey değildi.

“Nizib’e göçdükleri **kimi** bu da bubam da onaltı yaşındeymış, o da getmiş.” (GMA: 156) = Nizib’e göçtükleri **gibi** bu da babam da on altı yaşındaymış, o da gitmiş.

“Kümülmüşye de çoḫ güzel.” (KA: 463) = **Kübbülmüşviyye** de çok güzel.

3.3.2.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

3.3.2.4.1. r>l Değişmesi

GDA'da az görülen bir değişmedir:

"Burda **asgel** ėmir vėrmiş." (GAA: 167) = Burda **asker** emir vermiş.

"Bi ġıza bi **kelle** olur." (GMA: 157) = Bir kıza bir **kere** olur.

"Şindi şu boyda **mindeliñ** üsdünde yatıy herif..." (GMA: 181) = Şimdi şu boyda **minderin** üstünde yatıyor herif...

"Saraldım onın kímín." (UMA: 235) = **Sarardım** onun gibi.

"Kelpiçleríní ķoḫıynan şė yapmış, yane yoġırmış." (UMA: 221) = **Kerpiçlerini** kokuyla şey yapmış, yani yoğurmuş.

"Ulâ aman yaman dęyi vala o böle **kelâmet** geldi bağırır." (DA: 70) = Ulan aman yaman diyor valla o böyle **keramet** geldi mi bağırır.

"Ḫatırlıyorum Rámazan'da bi **sülehi** ķar gelidi, gídíb o ķari alidílar." (BA: 91) = Hatırlıyorum Ramazanda bir **sürahi** kar geliyordu, gidip o karı alıyorlardı.

"He **mezelligin** ordan gėdiyó." (GAA: 135) = He **mezarlığın** ordan gidiyor.

"Ėrzūluma vėriyóḫār gidiyó ķı orda ėlli gávūrun savāşına gidiyó onda yáraḫānıyó gėri gėtiriyóḫār." (GAA: 147) = **Erzuruma** veriyorlar gidiyor ki orda elli gâvurun savaşına gidiyor onda yaralanıyor geri getiriyorlar.

“Ḳadın akşam rüyesinde bir köpek görürse **devlisi** gün onun ḳınasını **yaḳallardı** ḳuduz olmasın deyin, kuduz kınası **dellerdi**.” (KA: 453) = Kadın akşam rüyasında bir köpek görürse **devresi** gün onun kınasını **yakarlardı** kuduz olmasın diye kuduz kınası **derlerdi**.

“Bi de dikenler var, yáʿni **tekral** dikenler var.” (KA: 467) = Bir de dikenler var yani **tekrar** dikenler var.

3.3.2.4.2. l>r Değişmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

“Bayram yėri vardi evelden, **sarınçaḳlar**, dolaplar, evendime sölim, ḥalay teperdiler, davullar çalınırdi.” (DA: 94) = Bayram yeri vardı önceden, **salıncaklar**, dolaplar, efendime söyleyeyim, halay teperlerdi, davullar çalınırdı.

“Aḫşam üzerí herkes tükeníní kitledígí zaman tükeníníń zırını **zıbırını**, sípíri caʿdiye tökī...” (UMA: 155) = Akşamüzeri herkes dükkânını kilitlediği zaman dükkânının sırını **zıbılını** süpürüyor caddeye döküyor...

“Ayle **ḳerebalıḫse** dört ḳarıç we beş ḳarıç gėnışlıġında ḥer bi köşesi.” (SMA: 158) = Aile **kalabalıksa** dört karış ve beş karış genişliğinde her bir köşesi.

“Verhasıl her defasında da dayaḫ yėdím.” (SMA: 123) = **Velhasıl** her defasında da dayak yedim.

“İki de **ḳıraḫlarımda** taḫmiştıḫ.” (BA: 84) = İki de **kulaklarımda** takmıştık.

“Emmi oġlum diyi ki bír ḳuzu, etíní, ḫoşafınu, bí de ekmegimi, **burġurumu** getírsínner!” (BA: 114) = Amcaoğlum diyor ki bir kuzu etini, hoşafını, bir de ekmeğini, **bulgurumu** getirsinler.

“Hizmete girdim **elhāmdurillāh** serūmumuz risāle-i hūr, o zamān biraz elhāmdülillāh.” (GAA: 212) = Hizmete girdim **elhamdülillah** serumumuz Risale- i Nur, o zaman biraz elhamdülillah.

3.3.2.4.3. m>n Değişmesi

Örnekleri UMA’da, GAA’da ve KA’da mevcuttur. Yaygın olmayan bir değişmedir. GDA’da karakteristik olarak *şimdi* sözcüğünde *m*’nin *n*’ye döndüğü dikkati çekmektedir:

“Yanı kedínín ḳarnı, lezzetí, iştaḥı **bízínkiden** daha şey.” (UMA: 187) = Yani kedinin karnı, lezzeti, iştahı, **bizimkinden** daha şey.

“Şindi gerçekte Diyarbaḳır’da yetişen gençler kazāli olsun, Bitlisli olsun, Mardınli olsun, Seʿirtli olsun, ʿUrfali olsun, ḳazālardan olsun, bu illerin yaʿni velâyetlerin hepsinin ḳazāsından olsun, köyinden olsun.” (DA: 98) = **Şimdi** gerçekte Diyarbakır’da yetişen gençler kazalı olsun, Bitlisli olsun, Mardinli olsun, Siirtli olsun, Urfalı olsun, kazalardan olsun, bu illerin yani vilayetlerin hepsinin kazasından olsun, köyünden olsun.

“Hī oḷmuyór, oḷmuyór, **şindi** düşünüyóm ki dost ėsgi dost kimi deil ġardaş ėsgi ġardaş ḳíbí deil, hey yánı birbirine ėvvālī dost dost ıçun ölürdü.” (GAA: 138) = Hiç olmuyor, olmuyor, **şimdi** düşünüyorum ki dost eski dost gibi değil, kardeş eski kardeş gibi değil hey yani birbirine, eskiden dost, dost için ölürdü.

“Şindi teneke ben aşdım onu bi säкlama ġabına aldım üsdüne bi tane şey ėtdim bi de ġäp̄ām var benim yapdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı ǩât ġodum hırp diye otutdurdum bitdi o.” (GMA: 229) = **Şimdi** tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu kâğıt koydum şıp diye oturtturdum bitti o.

“**Şindi** toḳTur yoḳ.” (KA: 478) = **Şimdi** doktor yok.

“**Şindi** Diyarbaḳır hepsi olmiş etraú**.”** (DA: 98) = **Şimdi** Diyarbakır’ın hepsi olmuş etraf.

“**Şındi** barabar, ḳaşıġ ḳaşuġa.” (BA: 82) = **Şimdi** beraber, kaşık kaşığa.

3.3.2.4.5. ng>y Değişmesi

UMA’nın en karakteristik özelliklerinden biridir. ET’de bulunan ng ünsüzünün *y>n>ng* yönünde değişmesiyle ortaya çıkmıştır. İyelik teklik ve çokluk şahıslar için kesin bir değişmedir. Teklik ve çokluk 2. Kişi iyelik eklerinde bulunan *ng* ünsüzü UMA’da *y* olur:[49]

“...her **göyním** arzlıyanda.” (UMA: 237) = ...**gönlüm** her arzuladığında.

“Devamlı ʿ aynı kuşı bėsler, içerde yavrısını çıḫarır, yavrısını bėsledıḫtan **soyra** para kazanır.” (UMA: 149) = Devamlı aynı kuşu besler yavrusunu çıkarır, yavrusunu besledikten **sonra** para kazanır.

“Síz çıḫarı çıḫmisız, **ḳocay** gelíncíye çin.” (UMA: 228-229) = Siz dışarı çıkmıyorsunuz **kocan** gelinceye kadar.

“Heppiyízín bílgísí var, yoḫ mu?” (UMA: 149) = **Hepinizin** bilgisi var yok mu?

“Filan ḳızīzdír, filan oġlumıza istemaġa minasıb **görírseyíz** olır.” (UMA: 132) = Filan kızınızdıri filan oğlumuza istemeye münasip **görürseniz** olur.

“Ben **siye** yarvalanda.” (UMA: 238) = Ben **sana** yalvardığımda.

---

[49] Özçelik, **Urfa Merkez Ağzı**, s. 51

“Dün de benim ġızım cevizli küfde **göynü** isdedi.” (GMA: 160) = Dün de benim kızımın **gönlü** cevizli köfte istedi.

3.3.2.4.6. n>y Değişmesi

BA’da sık görülürken, diğer GDA’da ise az görülen bir değişmedir:

“Ne padişahın ḳaryolası èle, ne **valiyın** ḳaryolası èle.” (UMA: 231-232) = Ne padişahın karyolası öyle, ne **valinin** karyolası öyle.

“Allah seni **uşaḫlariyın** başından eksik ètmíye.” (UMA: 209) = Allah seni **uşaklarının** başından eksik etmesin.

“Tamam, õvden atlan alidílar, ata bindírídíler, getírídíler **ḳapiyín öyüne**.” (BA: 89) = Tamam, evden at ile alıyorlardı, ata bindiriyorlardı, getiriyorlardı **kapının önüne**.

“Diyi yōḫ, sökmez dédi arḳadaşlar, siz hiç kimse **üstiyize** almadiyiz yāv!” (BA: 103) = Diyor yok, sökmez dedi arkadaşlar, siz hiç kimse **üstünüze** almadınız ya!

“Men **eviyize** gelsem ne var?” (BA: 141) = Ben **evinize** gelsem ne var?

3.3.2.4.7. h > ḫ Değişimi

GMA’da yaygın olan bir değişmedir:

“Ḥämam da yapılırken divan **ḫalısına** göre yapılmışdır.” (GMA: 227) = Hamam da yapılırken divan **halısına** göre yapılmıştır.

“Ġız getmiş, aman anne dey, ora **ḫaraba** bi yerdi dey nåsı yapmışlar, nåsı gözel dolmuş oralar görmeli dey.” (GMA: 173) = Kız gitmiş, aman anne diyor, ora **harabe** bir yerdi diyor nasıl yapmışlar, nasıl güzel dolmuş oralar görmeyeli diyor.

“Arada işde torunnar gelir, olan ayrı evi var, bök ōlanıñ evi var, ondan sona işte şeyin işde bu ahmed’iñ **ḫanımıynan** bu bök olan ekiz oldu.” (GMA: 156) = Arada işte torunlar gelir, onların ayrı evi var, büyük oğlanın evi var, ondan sonra işte şeyin işte bu Ahmet’in **hanımıyla** bu büyük olan ikiz oldu.

“O zamanda o şire işi bizim çoḳ **ḫoşumuza** gėderdi.” (GMA: 185) = O zamanda o şire işi bizim çok **hoşumuza** giderdi.

3.3.2.5. Süreksizleşme

Sürekli bir ünsüzün çeşitli sebeplerden dolayı süreksiz hale gelmesidir. GDA’da süreksizleşme olayı yagın olmayan bir durumdur.

3.3.2.5.1. v>b Değişmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Dört seneden sora adam ḍedi ki ben senin **babalın** yęmiyem.” (DA: 116) = Dört seneden sonra adam dedi ki ben senin **vebalini** yiyemem.

“Ölücük, demli ḫalımız yoḫ, gene o iki tene bulaşığı **lababonun** içine ḳomazıḳ.” (KA: 452) = Ölecek denli halimiz yok, yine o iki tane bulaşığı **lavabonun** içine koymazdık.

3.3.2.5.2. j>c Değişmesi

GDA’da az görülen değişmedir:

“Evelsí güní telefon ėttí arḫa cebíne **cílet** atmışlar. (UMA: 168) = Ertesi gün telefon etti arka cebine jilet atmışlar.

“Âvel salonlar yoḳTurdu, ya **ġaraclarda** olurdu ya ḫavışlı evlerde.” (KA: 462) = Önceleri salonlar yoktu, ya **garajlarda** olurdu ya havuzlu evlerde.

“...tutan şu tırnaḳlarını ḳırmızı **oceden** fosfor yapañ, onu da getiriñ bir delik delen, şurıya ortıya asañ genni.” (KA: 454) = ...tutan şu tırnaklarını kırmızı **ojeden** fosfor yapan, onu da getirin bir delik delen, şuraya buraya asan kendini.

“Pencerelere bile ġırmızı **ciletin** cekerlerdı ışıḫ ġırmızı ōssın diye ben bile ġırmızı **ciletin** çekerlerdi. (AMA: 168) = Pencerelere bile kırmızı **jelatin** çekerlerdi ışık kırmızı olsun diye ben bile **jelatin** çekerdim.

“Soyınır bu herıf **picamadan** galır.” (AMA: 170) = Soyunur bu herif **pijamayla** kalır.

3.4. ÜNLÜ UYUMLARI

STT’de ünlü uyumu sağlamdır. Bu uyum STT ağızlarında yörelere göre farklılaşma göstermektedir. Ünlü uyumunu ‘‘kalınlık-incelik uyumu’’ ve ‘‘düzlük-yuvarlaklık uyumu’’olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

3.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

3.4.1.1. Türkçe Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

UMA’da her ne kadar Türkçe ve alınma kelimelerde ünlü uyumunun büyük oranda bulunduğu görülse de kelimelere getirilen eklerden dolayı uyumun zayıfladığı görülmektedir:

“Oġliyı götírdí kesecaḫ.” (UMA: 145) = **Oğlunu** götürdü kesecek.

“Bením ekmeğimi niye **alisíz** babam?” (UMA: 156) = Benim ekmeğimi niye **alıyorsunuz** babam?

“‘ Abdıllı’ya dėdím: “ hele yürí **gidaḫ** baḫaḫ, bu nedir, neyin nesidir.” (UMA: 192) = Abdullah’a dedim: “ hele yürü **gedelim** bakalım, bu nedir, neyin nesidir.”

EAT ve STT'de uyuma girmemiş olan bazı kelimelerin UMA'da uyuma girdiği görülmektedir:

"Gider baḫarsan, almış sekkíz on tene **ḳarpız,** patlıcan, domatez, biber, öteberi almış." (UMA: 167) = Gider bakarsın, almış sekiz on tane **karpuz**, patlıcan, domates, biber, öteberi almış.

"Sada yaġı olmayan birez et **ḳavırır** üstíne töker." (UMA: 190) = Sade, yağı olmayan biraz et **kavurur** üstüne döker.

UMA'da kalınlık-incelik uyumunun bulunmasına karşın bu uyumu bozan örneklerin de mevcut olduğu görülmektedir. Bu durumdan dolayı kalınlık-incelik uyumunun sağlam olduğu söylenemez. Ancak yine de bu uyumun büyük oranda bulunduğu söylenebilir. UMA'da alınma kelimelerin çoğunda uyumun tam olarak sağlandığı görülmektedir.

Eski Türkçeden gelen ve STT'de uyum dışı kalmış bazı kelimelerin UMA'da ünlü uyumlarını korudukları görülmektedir. UMA'da bu uyumun gerileyici benzeşme, ilerleyici benzeşme, gerileyici-ilerleyici benzeşme yoluyla sağlandığı birçok örnek mevcuttur. Buna karşın bazı alınma kelimelerde uyumun bozulduğu örnekler de mevcuttur:

"Hanı mesele balcanları ḳarnıyarıḫ yaptığımız kíbí." (UMA: 206) = **Hani** mesela patlıcanları karnıyarık yaptığımız gibi.

"E **tebi** şíndı bu melmeketín adı çıḫmış." (UMA: 149) = E **tabi** şimdi bu memleketin adı çıkmış.

"Şíndí, bu vadide o **ataş**, o **alav** gürleyínce tabi insan yanına yaḫlaşamī." (UMA: 141) = Şimdi, bu vadide o **ateş**, o **alev** gürleyince tabi insan yanına yaklaşamıyor.

“Héç verirler mí? **Sermeyelerí** gider…” (UMA: 156) = Hiç verirler mi? **Sermayeleri** gider…

SMA’da UMA’nın tersine bu uyumun STT’ye göre geri durumda olduğu görülmektedir:

“Karabalıḫ ayledırse **büyık** yapidiler, ḳarabalıḫ değilse kuçık yapidiler.” (SMA: 157) = Kalabalık ailelerse büyük yapıyorlardı, kalabalık değilse küçük yapıyorlardı.

“Siwereg’de **bıtün** ayle hepsi bi ḳabdan yémek yiyídíler.” (SMA: 159) = Siverekte **bütün** aile hepsi bir kaptan yemek yiyorlardı.

“Dügında de mewlit oḫınır, yemek yapılır.” (SMA: 182) = **Düğünde** de mevlit okunur, yemek yapılır.

Bu uyumun, SMA’daki bir diğer özelliğine değinmek gerekirse, STT’ye göre bu uyumun daha ileride olduğu örnekler de mevcuttur:

“O **camının** ḫocası da onnarnan beraber gelir, orda bi ʿöşír oḫır, ʿöşír oḫıdıḫından sora " Allah **reḥmet** étsín” diye ayrılır.” (SMA: 110) = O **caminin** hocası da onlarla beraber gelir, orda Kur’an-ı Kerim’den birkaç ayet okur, ayet okunduktan sonra “ Allah **rahmet** etsin “ diye ayrılır.

“Gėce gider **birez** ḫatır için.” (SMA: 120) = Gece gider **biraz** hatır için.

“Aa ondan sora üç kere **azan** ḳulağında oḫi, adı taḫi.” (SMA: 215) = A ondan sonra üç kere **ezan** kulağında okunur, adı konur.

DA'da da SMA'da olduğu gibi ünlü uyumunun STT'ye göre geri planda olduğu görülmektedir. DA'da ünlü uyumu sağlam değildir, uyumdan ziyade uyumsuzluğun hâkim olduğunu söylemek mümkündür:

"Ḳurtuli, çok **zalımdır** dayi, hęç yemek vęrmi buna." (DA: 69) = Kurtuluyor, çok **zalimdir** bu dayı, hiç yemek vermiyor buna.

"Oni cellatlarnan **barabar** yolli." (DA: 73) = Onu cellatlarla beraber yolluyor.

"Orda abıḳat Mustafa Aḳsu, Selim abıḳat, dędıḫ ki bu ḳadını **eşye** veraḫ götürün müftilıġa teslim ędin parasini alın." (DA: 107) = Orada avukat Mustafa Aksu, Selim avukat, dedik ki bu kadını **eşya** verip götürün müftülüğe teslim edin parasını alın.

DA'nın karakteristik bir özelliği olan kelime sonlarında bulunan *i*'leşme, kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır:

"Ḳonaraḫtan, göçeraḫtan, lâle sümbül biçeraḫtan, ḳahve çubug içeraḫtan **alti** ay bi güz gidiler." (DA: 73) = Konaraktan, göçerekten, lale sümbül biçerekten, kahve çubuk içerekten **altı** ay bir güz gidiyorlar.

"Mutli oldum babam, te seksen ikiye ḳadár." (DA: 106) = **Mutlu** oldum babam, ta seksen ikiye kadar.

"Padişah o gece sabbaha ḳ abi güzel **uyḫi** çeki." (DA: 75) = Padişah o gece sabaha kadar bir güzel **uyku** çekiyor.

BA'da gerek alınma, gerekse de Türkçe kelimelerde, STT'de uyuma girmemiş kelimelerin uyuma girdiğini gösteren birçok örnek mevcuttur. Ancak bunun yanında çeşitli ses olayları ve ağız özelliklerinden dolayı uyumun bozulduğu örnekler de vardır. Bu sebeple diğer GDA'da olduğu gibi BA'da da tam bir uyumun olduğu söylenemez:

“İki **aḫrat** köynegi tikiler ona.” (BA: 87) = İki **ahiret** gömleği dikiyorlar ona.

“Bi kere polisler **etrefimízi** sardu.” (BA: 103) = Bir kere polisler **etrafımızı** sardı.

“Géttim baḫtım, **mezer** ordadır.” (BA: 123) = Gittim baktım **mezar** ordadır.

KA, kalınlık-incelik uyumu bakımından diğer GDA’dan farklı olarak oldukça ileridedir. Türkçe kelimelerin yanısıra yabancı asıllı kelimelerde de uyumun olduğu göze çarpar. STT’de uyumu bozan eklerden *–ki* bağlacı ile *–ken* zarf fiil ekinin de uyuma girdiği örnekler tespit edilmiştir (dor ḳu, dolanaḳan). KA’da bu uyumun STT’ye göre ileri durumda olduğu örneklerin yanısıra geri durumda olduğu örnekler de mevcuttur:

“Doḳuz ay ḳaldım bancalıda, bir **pürfösör** vardı atilla bey déye ḳulağı çinlesin.” (KA: 443) = Dokuz ay kaldım Bancalıda bir **profesör** vardı Atilla Bey diye kulağı çınlasın.

“Sünnet **sândelyesini** süslerik, ortiye de beş barmak koruk…” (KA: 454) = Sünnet **sandalyesini** süsleriz, ortaya da beş parmak koruz.

“Ḳadın akşam **rüyesinde** bir köpek görürse devlisi gün onun ḳınasını yaḳallardı ḳuduz olmasın deyin, kuduz kınası dellerdi.” (KA: 453) = Kadın akşam **rüyasında** bir köpek görürse ertesi gün onun kınasını yakarlardı kuduz olmasın diye kuduz kınası derlerdi.

AMA’da yabancı dillerden Türkçeye giren ve kalınlık-incelik uyumuna aykırı kelime ve eklerin uyuma girdikleri görülür. Ancak, çeşitli ses olaylarından özellikle de *y* ünsüzünün önlüleştirici ve daraltıcı etkisinden dolayı kalınlık-incelik uyumuna aykırı biçimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Kalınlık-incelik uyumunun AMA’da genel olarak yerleşmiş olduğu göze çarpmaktadır:

"…ō zamān aḳḷımız başımıza gėldi ki ġaḷānı da saḳaḷḷı maḳaḷḷı ḳaḷmışdı, onḷār da kimi dėveler üstüne **mėkereci** yázıḷmışḷardı." (AMA: 139) = … O zaman aklımız başımıza geldi ki kalanı da sakallı makallı kalmıştı, onlar da kimi develer üstüne **makaracı** yazmışlardı.

"Buğlırdan hos etnen yaglı etnen bisirirdıḫ. Biz hazırlanana ġeder biserdi **zatan**." (AMA: 174) = Bulgurdan hoş et ile yağlı et ile pişirirdik. Biz hazırlanana kadar pişerdi **zaten**.

"Hele çáyıñız içinde **ġardaş**, için çáyıñızı için…" (AMA: 115) = Hele çayınız içinde **kardeş**, için çayınızı için…

"Adam sabah getmıs, tarlada çalısmıs gelmıs **tükenın** önında durŏr siz hala **tükene** niye gēlmonız?" (AMA: 197) = Adam sabah gitmiş, tarlada çalışmış gelmiş **dükkânın** önünde duruyor siz hala **dükkâna** niye gelmiyorsunuz?

GMA'da yaygın bir kalınlık-incelik uyumunun olduğu göze çarpmaktadır. Diğer GDA'da olduğu gibi GMA'da da kalınlık-incelik uyumuna uymayan bazı Türkçe kelimelerin yanı sıra bazı eklerin de uyuma girdiği örnekler bulunmaktadır. GDA'da ortak özellik olarak, ağız özellikleri, çeşitli ses olayları ve bazı eklerden dolayı uyumun bozulduğu örnekler de GMA'da mevcuttur:

"Yandaḫılar çıḳmazsa sen teg başıña çıḫamazsıñ." (GMA: 164) = **Yandakiler** çıkmazsa sen tek başına çıkamazsın.

"Biri sāten ġıssa dönem çalışdīm uçun öte ikisiniñ yanda **birez** çalışdıḳ işde." (GMA: 206) = Biri zaten kısa dönem çalıştığım için ötekisinin yanında **biraz** çalıştık işte.

"…babasıynan beraber inşāt māzemesi şēdiydi…" (GMA: 162) = **Babasıyla** beraber inşaat mazlzemesi şey ediyordu.

3.4.1.2. Alınma Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin en büyük fonetik özelliği olan ve Türkçede çok yaygın ve hâkim olan kalınlık-incelik uyumunun alınma kelimeleri de etkilediği görülmektedir. GDA'da özellikle Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin büyük oranda kalınlık-incelik uyumuna uydurulduğu görülmektedir. Alıntı sözcüklerin uyuma girmesi ağızlarda sıkça rastlanan bir durumdur.

UMA'da gerek coğrafi yakınlık, gerekse tarihten gelen birliktelikten dolayı Arapça ve Farsçadan alınma kelimelere sıkça rastlamak mümkündür. Bu kelimelerin çoğu benzeşme yoluyla kalınlık-incelik uyumuna girmiştir. Alınma kelimelerdeki kalınlık-incelik uyumuna girme yöneliminin yanında bu kelimelerin bir kısmında uyumun bozulduğu da görülmektedir. UMA'da uyumun en çok eklerde bozulduğu göze çarpmaktadır:

"İnan benim **tükennen** dezgahlan elímde iş yoḫ." (UMA: 152) = İnan benim **dükkânla** tezgâhla elimde iş yok.

"Eyyüb dédí: " yarabbi benim **amanatımı** al, kelbíme toḫanma."" (UMA: 224) = Eyyüp dedi: " Ya Rabbim! Benim **emanetimi** al, kalbime dokunma. "

"Baġçayda gülí sola." (UMA: 20) = **Bahçede** gülü solsun.

"Ayın on ikisinde gėt **serrafa** al." (UMA: 215) = Ayın on ikisinde git **sarrafa** al.

"Gidip gene söliyíler **ḫeber** wėriler." (SMA: 169) = Gidip yine söylüyorlar **haber** veriyorlar.

"Bu, şu **Remezan** war ya ayaḳabi temircilıġi yapi." (SMA: 163) = Bu, şu **Ramazan** var ya ayakkabı tamirciliği yapıyor.

DA'da bu uyuma giren Arapça ve Farsça kelime örneği azdır:

“Vıy Allah peyḫamber senden rāzi ola bu **ḫeberi** duydum.” (DA: 76) = Vay Allah Peygamber senden razı olsun bu **haberi** duyum.

“Ondan sōra herif öle sevidi gendisini, **sebbehden** gelidiler anasi gile, bi de aḳşam yatanda giderdiler eve.” (DA: 116) = Ondan sonra herif öyle seviyordu kendisini, **sabahtan** geliyorlardı anasıgile, bir de akşam yatma vaktinde giderlerdi eve.

“Dedıḫ ḳorḳtuḫ dişariya götüraḫ, ḫama **baḫçaya** gömduḫ.” (DA: 77) = Dedik korktuk dışarıya götürelim, hemen **bahçeye** gömdük.

BA’da Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin kalınlık-incelik uyumuna girdiği birçok örnek mevcuttur:

“Géttim baḫtım, **mezer** ordadır.” (BA: 123) = Gittim baktım **mezar** ordadır.

“Ḥormet vardı, ḥanı **ḥızmet** édiyordular.” (BA: 93) = Hürmet vardı, hani **hizmet** ediyorlardı.

“Şındi **barabar**, ḳaşıġ ḳaşuġa.” (BA: 82) = Şimdi **beraber**, kaşık kaşığa.

GAA’da bilhassa Arapça ve Farsça’dan Türkçeye girmis birçok kelime mevcuttur. AMA’da da diğer GDA’da olduğu gibi Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde kalınlık-incelik uyumunun bulunduğu görülmektedir:

“Babam **raḫmatḷīh** ġóvāḷī iyi çáḷırdı.” (GAA: 134) = Babam **rahmetlik** kavalı iyi çalardı.

“Bizim adıyaman’ da da çarşıda geziyŏlardı zeten ulı **camının** ġarşısında bī çarşı vardı.” (AMA: 192) = Bizim Adıyamanda da çarşıda geziyorlardı zaten ulu **caminin** karşısında bir çarşı vardı.

“Çōḫ şükür gėndini hēç **möhtāc** ėtmedim köyümüzün yėri fakir köy he he yá yemáı ölen yėrseniz.” (GAA: 216) = Çok şükür kendimi hiç **muhtaç** etmedim köyümüzün yeri fakir köy he he ya yemeği öğlen yersiniz.

GMA’da da diğer GDA’da olduğu gibi yabancı kelimelerin uyuma girdiği görülür:

“Bäĸ o zamanda yïmaltı sene olmuş, o zamanda ameliyetime, onnan sōna çoḳ onnan eyi **vaḫıt** geçirdik o ġadıncāznan.” (GMA: 171) = Bak o zamandan beri yirmi altı sene olmuş, o zaman ameliyatıma ondan sonra çok ondan iyi **vakit** geçirirdik o kadıncağızla.

“Bu ġäder ki bize beyle bi allah’dan bi **ceseret** vardı dey.” (GMA: 237) = Bu kadar ki bize böyle bir Allah’tan bir **cesaret** vardi diyor.

“…sebaha ġader bäĸdıḳ ki **ezen** oḫundu yeri şeye gėdek namaza şeye işde, türbiye gėtdik.” (GMA: 164) = …sabaha kadar baktık ki **ezan** okundu yeri şeye gidelim namaza işte, türbeye gittik.

“Baḫor ki ġonagın baḫçası da var. **Mesele** ōlen zamanımış.” (AMA: 150) = Bakıyor ki konağın behçesi de var. Mesela **öğlen** zamanıymış.

“**Madam** sen bana bēle dogrısın ben sana oyın ēdom.” (AMA: 157) = **Madem** sen bana böyle doğrusun ben sana oyun ediyorum.

“Tez babama **ḫeber** verın guşıma altından bir **ġefes** yapTırsın, acele salsın.” (AMA: 160) = Tez babama **haber** verin kuşuma altından bir **kafes** yaptırsın, acele etsin.

3.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

UMA'da dar ünlüler düzleşme eğiliminde olduğundan düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğunun hâkim olduğu görülmektedir. UMA'da kalınlık-incelik uyumunda olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumunun da en çok eklerde bozulduğu görülmektedir:

"Normal mezetten alilar **ḳoyınları**." (SMA: 171) = Normal koyun pazarından alıyorlar **koyunları**.

"Bi otırışta şíndí bi ḳuzının **ḳuyrıġının** yarısını yėrím." (UMA: 177) = Bir oturuşta şimdi bir kuzunun **kuyruğunun** yarısını yerim.

"Bu adam finasman yoġlıġından ḳapatmış şėyí **ḳombinayı**. "(UMA: 216) = Bu adam finansman yokluğundan kapatmış şeyi **kombineyi**.

SMA'da düzlük-yuvarlaklık uyumu STT'ye göre geridir. SMA'da ilk hecedeki yuvarlak ünlülerden sonra gelen ünlüler düzleştiğinden uyumu bozmaktadır:

"Çocıġın büyügleri babaları yani abėleri annesi büyügleri…" (SMA: 109) = **Çocuğun** büyükleri babaları annesi büyükleri…

"… Mesela yumurtalisi oli, bi de saʿde soğansız, **maydanozsız**, sade salçayla, ėe mesela biz burada bulgura da diyorız, bulgur warya." (SMA: 194) = Mesela yumurtalısı oluyor, bir de sade soğansız, **maydanozsuz**, sade salçayla, e biz burada bulgura da diyoruz, bulgur varya.

"Çantama tegme **wurıldı** orda." (SMA: 179) = Çantama tekme **vuruldu** orda.

UMA ve SMA'da olduğu gibi DA'da da düzlük yuvarlaklık uyumsuzluğunun hâkim olduğu görülmektedir. UMA'da olduğu gibi DA'da da ilk ünlüsü yuvarlak olan

bir isim veya fiil kök ve gövdelerinin ikinci ünlüsünün düzleşme eğiliminde olmasından dolayı uyum bozulmaktadır:

“Çocıḫ şoförlıḫ yapi, çalışi.” (DA: 63) = **Çocuk** şoförlük yapıyor, çalışıyor.

“Diyi ana sen **buni** da bilidin.” (DA: 65) = Diyor anne sen **bunu** da biliyordun.

“Gözimize geldi, **yüzimize** geldi, aġzimiza geldi, kim kimin…” (DA: 120) = **Gözümüze** geldi, **yüzümüze** geldi, ağzımıza geldi, kim kimin…

BA’da da diğer GDA’da oluğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğunun hâkim olduğu görülmektedir. UMA ve DA’da olduğu gibi BA’da da ilk ünlüsü yuvarlak olan bir isim veya fiil kök ve gövdelerinin ikinci ünlüsünün düzleşme eğiliminde olmasından dolayı uyumun bozulduğu görülmektedir:

“Dinamolar **ḳuritidu.** Barajı da bıraḫmidílar.” (BA: 116) = Dinamolar **kurutuyordu**. Barajı da bırakmıyorlardı.

“Köyli hepsi odaya gidiyordular.” (BA: 93) = **Köylülerin** hepsi odaya gidiyorlardı.

“Baba, anne ḳonişidu, dede de bírez **düşiridi**.” (BA: 84) = Baba, anne konuşuyordu, dede de biraz **düşüşürüyordu**.

KA’da diğer GDA’nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun genel olarak hâkim olduğu görülmektedir. KA’da düzlük-yuvarlaklık uyumu STT’ye göre daha ileridedir:

“…altına da iki **çıbık** kodu, yanı yakmadı…” (KA: 453) = …altına da iki **çubuk** koydu, yani yakmadı…

“Gelinin arḫadaşları yanına oturur, işte ġınasını onnar yaḫar, ğahallar, gelinin hatırası **üçün** öyünde oynallar, oturullar işte bale.” (KA: 468) = Gelinin arkadaşları yanına oturur, işte kınasını onlar yakar, kalkarlar, gelinin hatırı **için** önünde oynarlar işte böyle.

AMA’da da diğer GDA’da olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu hâkimdir. STT’de *a* dan sonra gelen *b, v, m, f* dudak ünsüzlerini içinde bulunduran kelimelerden sonra *u* gelmektedir fakat AMA’da ise *ı* ve *i* ünlüleri gelmekte bu da düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğuna sebep olmaktadır. AMA’da da eklerin düzleşme eğilimi düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır:

“Bī yogırt vardı. Bī **yımırta** vardı.” (AMA: 278) = Bir yoğurt vardı. Bir **yumurta** vardı.

“Sen sulemezssen ben seni **öldırırım**” diōr.” (AMA: 270) = “Sen söylemezsen ben seni **öldürürüm**” diyor.

“Gelin vazgeçin size ev vērim **memurlıḫ** vērim, everim.” (AMA: 154) = Gelin vazgeçin size ev vereyim, **memurluk** vereyim, evlendireyim.

GMA’da diğer GDA’ nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun oldukça belirgin ve hâkim olduğu görülmektedir. GMA’da da KA’da olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumu STT’ye göre daha ileride olduğu görülmektedir.

“…eti ġoymalısıñ, etnen noḫut bişer, **fasılyayı** üsdüne atarsıñ…” (GMA: 161) = …eti koymalısın, et ile nohut pişer, **fasulyeyi** üstüne atarsın…

“…işde etini gemikden soyallar, dorġallar, onu da **ġavırıllar**.” (GMA: 186) = …işte etini kemikten soyarlar, doğrarlar, onu da **kavururlar**.

“Parañ hälal mı häram mı bu änteb’iñ üs başına böyük **yāmır** yağar böyük seller gėder.” (GMA: 197) = Paran helal mı haram mı bu Antebin üs başına büyük **yağmur** yağar büyük seller gider.

3.5. ÜNSÜZ UYUMU

STT’de hâkim olan ünsüz uyumunun ağızlarda bozulduğu görülmektedir.

DA’da bazı alıntı kelimelerde ve eklerde bu uyum bozulmaktadır:

“O zaman **elegtirik** melegtirik yoḫti.” (DA: 64) = O zaman **elektrik** melektrik yoktu.

“Ondan sōra o hegbesini gördüm bẹle o **başdan** öge taḫılan, el ögidır, dedi ḥani yol masrafını, şeyini ona bıraḫilar.” (DA: 96) = Ondan sonra o heybesini gördüm böyle **baştan** öne takılan, el önüdür dedi hani yol masrafını, şeyini bırakıyorlar.

“**Ḳuyumçi** deyi duymışim güzel ḫanıma burma bilezikler yaḳışi.” (DA: 76) = **Kuyumcu** diyor duymuşum güzel hanıma burma bilezikler yakışıyor.

Ünsüz uyumu AMA’da sağlam değildir:

“Gelir ġi bī dev bī başı yer de bī başı **gökde** ener aşaġı.” (AMA: 157) = Gelir ki bir dev bir başı yerde bir başı **gökte** iner aşağı.

“Onın usılcana iki gulagını keser uu der bī davıl bī dáveT bī düyün var ki gulagım **göşdı** der.” (AMA: 172) = Onun usulca iki kulağını keser oy der bir davul bir davet bir düğün var ki kulağım **göçtü**.

KA’da da ünsüz uyumuna uymayan kelime örnekleri mevcuttur:

“İkincide herif söydü, saydı, ḳaḳTı, üstünü geyindi. çıḳTıḳ dışarı, ben de **çıḳdım**.” (KA: 447) = İkincide herif sövdü, saydı, kalktı üstünü giyindi. Çıktık dışarı, ben de **çıktım**.

"Göbeyini **kesdi**, **kesdikTen** sōna beş altı saʿat çocuḳlar yaşadı, ondan sōna ekisi de öldüler." (KA: 442) = Göbeğini **kesti**, **kestikten** sonra beş altı saat çocuklar yaşadı, ondan sonra ikisi de öldüler.

GMA'da da ünsüz uyumu sağlam değildir:

"Ey ben dėdim hele baḫıym varsa dėdim ḥasbiri **dutdum** vėrdim." (GMA: 161) = Ey ben dedim hele bakayım varsa dedim hasbiri **tuttum** verdim.

"Şeyci hälvacılarda olurdu ekserî, **şurupcularda**." (GMA: 172) = Şeyci helvacılarda olurdu ekseri, **şurupçularda**.

"…eveli **ufäкdım** usdam gėtdi äyā̈ma bi dene…" (GMA: 184) = …önceden **ufaktım** ustam gitti ayağıma bir tane…

3.6. ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ

Dil birimi olan seslerin çıkış yeri veya çıkış biçimi bakımından birbirine yaklaşması benzeşme olarak bilinmektedir. Ses benzeşmeleri en yaygın olarak görülen ses olaylarındandır.[50]

Gramer Terimleri Sözlüğünde bu ses olayı: "Kelime içindeki bir sesin, boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayı." şeklinde tanımlanmıştır.[51]

Benzeşmeleri ilerleyici ve gerileyici benzeşme olmak üzere iki başlık altında ele alacağız.

[50] Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 65

[51] Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s. 162

3.6.1. İlerleyici Benzeşmeler

Bir kelimedeki seslerden birinin kendinden sonra gelen bir sesi etkileyerek çıkış yeri ve biçimi yönünden kısmen ya da tamamen kendisine benzetme olayıdır.[52]

3.6.1.1. -nd->-nn- Benzeşmesi

Daha çok *n* ünsüzüyle biten kelimelere bulunma, ayrılma durumu eklerinden birinin gelmesi ile *d* ünsüzün *n* ünsüzüne dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan yakın ve tam bir benzeşmedir. GDA'da yaygın olarak görülen bir ses olayıdır:

"Yoḫ oğlan **tarafınnan** yalnız ḳadınları görebílír." (UMA: 132) = Yok oğlan **tarafından** yalnız kadınları görebilir.

"Gizlí olaraḫ **gennílere** gėtírír." (UMA: 195) = Gizli olarak **kendilerine** getirir.

"Ben de ʿarabalan Çoltepe **köyünnen** geliyem." (BA: 103) = Ben de arabayla Çoltepe **köyünden** geliyorum.

"Gene davul ◡idu, ama davulu da **munnan** güzel ◡idi." (BA: 85) = Yine davuldu, ama davulu da **bundan** güzeldi.

"Meselā äkşam oldōkimi, **ikinni** väkdi oldōkimi anam, esgi ġadınnar ne çileler çekdiler yav." (GMA: 185) = Mesela akşam olduğu gibi, **ikindi** vakti olduğu gibi annem, eski kadınlar ne çileler çektiler ya.

"Ḫoşgör **sonnan** yapıldı." (GMA: 174) = Höşgör **sonradan** yapıldı.

---

[52] Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 66

“Heç **genner gennere** yaşıyorlar.” (KA: 470) = Hiç **kendi kendilerine** yaşıyorlar.

“He ya biz bəyledik **ẖâyvannan** getirirdik.” (KA: 450) = He ya biz böyleydik **hayvandan** getirirdik.

3.6.1.2. -nl->-nn- Benzeşmesi

Sonu *n* ünsüzüyle biten isim kök veya gövdelerinden sonra *l* ile başlayan bir ek geldiğinde ortaya çıkar. GDA’da yaygın olan yakın ve tam bir benzeşmedir:

“İşte bibernen **soġannan** ezíldıẖten soyna onı birbiríne yidírdıẖtan soyna biraz su ḳatti mí yavaş yavaş o burġıl olcaẖ.” (UMA: 131) = İşte biber ile **soğanla** ezildikten sonra onu birbirine yedirdikten sonra biraz su kattı mı yavaş yavaş o bulgur olacak.

“İnan benim **tükennen** dezgahlan elímde iş yoẖ.” (UMA: 152) = İnan benim **dükkânla** tezgâhla elimde iş yok.

“O yār küçüg ̧idi **annamidu**.” (BA: 138) = O yar küçüktü **anlamıyordu**.

“Afédersen o **ẖáyvannarı** bıraẖtığımız zaman bi saʿatte topliyamidıẖ ikü üç kişiden.” (BA: 106) = Affedersin o **hayvanları** bıraktığımız zaman bir saatte toplayamıyorduk, iki üç kişiyle.

“**Onnara** ebe diyerdıẖ.” (BA: 86) = **Onlara** ebe diyorduk.

“**Mardinniler** gözel şey yapıylar, **mardinniler** işli küfde yapıylar da midye kimi ellerinde...” (GMA: 170) = **Mardinliler** güzel şey yapıyorlar, **Mardinliler** içli köfte yapıyorlar da midye gibi ellerinde...

“ǩäкdıķ biz **günnük** ne ġazanmışıķ, ġırķ ǩ̄ät; a şu ekmekciniñ, şu ciyerciniñ, şun da biz...” (GMA: 177) = Kalktık biz **günlük** ne kazanmıştık, kırk kat; aha şu ekmekçinin, şu ciğercinin, şunu da biz...

“...**bunnarı** tėmin ėt, dėdi ben gidecáīm dėdi sanā dėdi.” (GAA: 131) = **Bunları** temin et, dedi ben gideceğim dedi sana dedi.

“He şimdik **yánnış** deīl çamāşır makināsı donḷuḫ ġazānḷarı ġurārdıḫ, ġazānḷārı taḫārdıḫ gėlirdik yuḫārdıķ, atāş yáḫārdıḫ orda ōle daşḷār vār.” (GAA: 221) = He şimdi **yanlış** değil çamaşır makinesi donluk kazanları kurardık, kazanları takardık gelirdik yıkardık, ateş yakardık orda öyle taşlar var.

“Destan olur birine **annadıcıñ** onu.” (KA: 481) = Destan olur birine **anlatacağım** onu.

“Bunnar pīḫámberimizin elçisidir.” (KA: 465) = **Bunlar** Paygamberimizin elçisidir.

“O gęce **onnar** gelin güvegi oli.” (DA: 76) = O gece **onlar** gelin güvey oluyor.

“Odur bizde onu ķonuştururum, sākinleştiririm, **annaşsınlar**.” (DA: 103) = Odur bizde onu konuştururum, sakinleştiririm, **anlaşsınlar**.

“Aḫa **onnarı** gōyor içine.” (AMA: 151) = Aha **onları** koyuyor içine.

“**Bunnar** böyımıs babayiyit oldıhtan sōña bu berdoş ölmíş.” (AMA: 135) = **Bunlar** büyümüş babayiğit olduktan sonra bu berduş ölmüş.

3.6.1.3. -lr->-ll- Benzeşmesi

GDA’da az görülen bir benzeşmedir:

“Çolıġ çocıġımın erzaḳını alır eve götírrem, ha **gellem**.” (UMA: 152) = Çoluk çocuğumun erzağını alır eve götürürüm ha **gelirim**.

“İşte ordan **allam** gírmí lėra, burdan **allam** on lėra.” (UMA: 152) = İşte ordan **alırım** yirmi lira, burdan **alırım** yirmi lira.

3.6.2. Gerileyici Benzeşmeler

3.6.2.1. -rl->-ll- Benzeşmesi

r ünsüzü ile biten kelimelerden sonra *l* ünsüzünün gelmesiyle ortaya çıkan bu yakın benzeşme olayının örnekleri KA, AMA ve GMA’da yaygın olarak bulunmaktadır:

“Onlar da **alıllar** bize **getiriller**.” (DA: 99) = Onlar da **alırlar** bize **getirirler**.

“Eskiden **gideller** bi hafta, on gün.” (DA: 76) = Eskiden **giderler** bir hafta, on gün.

“Bu istek oldıḫtan soyna tebi giderler ėrkekler **isteller**.” (UMA: 132) = Bu istek olduktan sonra tabi giderler erkekler **isterler**.

“O gėceyí de orda **sabaḥlallardı**.” (UMA: 148) = O gece de orda **sabahlarlardı**.

“Ölene kader **söleller**.” (BA: 136) = Ölene kadar **söylerler**.

“Dama bulgur **sereller**.” (BA: 136) = Dama bulgur **sererler**.

“Babam asgerdeymiş eyle **ėdellermiş** evelden eyleymiş.” (GMA: 155) = Babam askerdeymiş öyle **ederlermiş** önceden öyleymiş.

“O zamanda gelinçi **dėllerdi**, çalġıcı şey ėder, perdeniñ arḫasınnan mı **çalallardı** nėderdi, ney sazı vardı valla bilmeym orda oldu.” (GMA: 157) = O zamanda gelinci **derlerdi**, çalgıcı şey eder, perdenin arkasından mı **çalarlardı** ne ederdi, ney sazı vardı valla bilmiyorum orda oldu.

“Asmaḫ kėsmek diyo yá bī dėlī varmış gėlenleri hemen **soyalḷarmış**.” (GAA: 195) = Asmak kesmek diyor ya bir deli varmış gelenleri hemen **soyarlarmış**.

“Orda baḫsın tapuyá böyleymiş yánı bunu bo͞le **sö͞leller**.” (GAA: 166) = Orda baksın tapuya böyleymiş yani bunu böyle **söylerler**.

“Ḳadın akşam rüyesinde bir köpek görürse devlisi gün onun ḳınasını **yaḳallardı** ḳuduz olmasın deyin, kuduz kınası **dellerdi**.” (KA: 453) = Kadın akşam rüyasında bir köpek görürse ertesi gün onun kınasını **yakarlardı** kuduz olmasın diye kuduz kınası **derlerdi**.

“Ondan sōna da aḫması bitTi mi şey **edellerdi**, bir tene çabıt **tutunullardı**, geri yatağın içine ġirellerdi.” (KA: 467) = Ondan sonra da akması bitti mi şey **ederlerdi**, bir tane çaput **tuttururlardı**, geri yatağın içine girerlerdi.

“Bī şişede evlerıne **sepellerdı**. Garı goca hoş olmazsa bu suyı içeller ya da banyo **yapallardı**.” (AMA: 169) = Bir şişede evlerine **serperlerdi**. Karı koca hoş olmazsa bu suyu içerler ya da banyo **yaparlardı**.

“Ānamız babamız gece gāḫar bize yimeK **edellerdı** yirdiḫ.” (AMA: 162) = Anamız babamız gece kalkar bize yemek **ederlerdi** yerdik.

3.6.2.2. -zs->-ss- Benzeşmesi

Geniş zaman olumsuzluk ekinden sonra şart kipinin gelmesiyle ortaya çıkan bu yakın benzeşme olayının örneklerine UMA, DA ve GMA’da sık rastlanmaktadır:

“Hiç **olmassa** ayda bi milyon para alacaġam.” (UMA: 152) = Hiç **olmazsa** ayda bir milyon para alacağım.

“Dėyi: “ sen şeytansen, beni beni **ķandıramassan**.” (UMA: 145) = Diyor: “sen şeytansın, beni **kandıramazsın**.”

“Alırsa alsın, **almassa** almasın.” (DA: 116) = Alırsa alsın, **almazsa** almasın.

“Dedim beni **vęrisisse** vęrin, vęmisse dā almiyam.” (DA: 112) = Dedim beni **veriyorsanız** verin, vermiyorsanız da almıyorum.

“İlla olursa dęyi bu kız olur, **olmassa** başķasını istemiyem.” (DA: 124) = İlla olursa diyor bu kız olur, **olmazsa** başkasını istemiyorum.

“Dédi valla s…iy ḫudbede gösterírsense sení alacaġam, **göstermessense** sení almiyacaġam.” (BA: 128) = Dedi valla...hutbede gösterirlerse seni alacağım, **göstermezlerse** seni almayacağım.

“Diyidim ķardaşım, sen bana **ḥáķsıssan** yav!” (BA: 105) = Diyordum kardeşim, sen bana **haksızsın** ya!

“...şişden biraber bi yā̃ bi ḫırtläĸ, he yā o ā̃zımızdan äĸmalı **yimessek** olmaz.” (GMA: 204) = ...şişle beraber bir yağ bir gırtlak, he ya o ağzımızdan akmalı **yemezsek** olmaz.

“ Hey biz bize biz bize, ġınayı veriñ bize ġınayı **vermesseñ**, küserik size.” (GMA: 199) = Hey biz bize biz bize, kınayı verin bize, kınayı **vermezsen**, küzeriz size.

“Bizim köῡn başķā yėrinde nė zamān hῑç **oḷmassa** günde on táne on beş táne misāfir oḷurmuş gündē.” (GAA: 172) = Bizim köyün başka yerinde ne zaman hiç **olmazsa** günde on tane misafir olurmuş günde.

“Önlerine düştüm ki hanım ʿėmmı nėrde dėdim diyó hamızāḷār gėtti, sabānān **dönmessem** aḫşamınan giderim.” (GAA: 198) = Önlerine düştüm kiş hanım emmi nerde dedim diyor Hamzalar gitti, sabahleyin **dönmezsem** akşamında giderim.

3.6.2.3. l-n>n-n Benzeşmesi

Vasıta ekinin kullanılışıyla ortaya çıkan tam ve uzak bir benzeşmedir. GDA’da çok sayıda örnekleri bulunur:

“... asger mısdava, asger mām̃et, hacı mamdeli dellerdi, onnarıñ **ġızlarıynan** arḫadaşdıḳ...” (GMA: 158) = ...asker Mustafa, asker Mehmet, Hacı Mamdeli derlerdi, onların **kızlarıyla** arkadaştık. (kızlarıynan, kızları ilen, kızlarıyla)

“ʿ Antap’ta bizi getirenin **arḳadaşinan** yolda gidi, dėyi ki kendisine, nereye gidisen Supḥi Beg?” (DA: 111) = Antepte bizi getirenin **arkadaşıyla** yolda gidiyor, diyor ki kendisine, nereye gidiyorsun Suphi Bey? (arkadaşinan “arkadaşı ilen arkadaşıyla”)

“Böle **atinan** beraber atıli Ḥazreti Ḥamza’nın gurzune arḫadan.” (DA: 83) = Böyle **atıyla** beraber atlıyor Hazret-i Hamza’nın gürzüne arkadan. (atinan “atı ilen, atıyla”)

“Evlerden kira da alırım, yeter **fazlasıynan** yeter.” (GMA: 156) = Evlerden kira da alırım, yeter **fazlasıyla** yeter. (fazlasıynan “fazlası ilen fazlasıyla”)

“İşte vériller Allaḫ’ın **émiriynen**.” (KA: 477) = İşte verirler Allah’ın **emriyle**. (emriynen “emriylen, emri ile”)

“Heppí **elnen**, yanı cannan, bedennen olī.” (UMA: 182) = Hepsi **elle**, yani canla, bedenle oluyor. (elnen “ellen, elle”)

“Çaġırdım turġıt’ı, -ḳomşım radyoçıdır- **maḳasnan** ḳırptı.” (UMA: 155) = Çağırdım Turgut’u komşum radyocudur, **makasla** kırptı. (makasnan “makaslan makasla”)

“**Kimnen** kötí olasan ḳardaş.” (UMA: 155) = **Kimle** kötü alursun kardeş. (kimnen “kimlen kiminle”)

“Süleymān bī ġız ḳāçırdı, ona taḫık takmış o ġızı ḳaçırdı, ḳaçırıncı ḳız tarafı **motornan makinasıynan** onların peşine vermiş.” (GAA: 161) = Süleyman bir kız kaçırdı, ona takık takmış o kızı kaçırdı, kaçırınca kız tarafı **motorla**, **makinesiyle** onların peşine vermiş. (motornan, (motor ilen, motorla)

“Bu süt bir **maḳamnan** çaġrılırdı. “süüüüt waaar süüüüt.” ” (SMA: 163) = Bu süt bir **makamla** çağrılırdı. “ süüüüt waaar süüüüt.” (makamnan, makam ilen, makamla)

“Allaḥ’ın **ḥikmetínnen** ben de o guni yeşil fasulya yaptım.” (BA: 104) = Allah’ın **hikmetiyle** ben de o gün yeşil fasulye yaptım. (hikmetinnen, hikmeti ilen, hikmetiyle)

3.7. AYKIRILAŞMA (BENZEŞMEZLİK)

Aynı ya da birbirine yakın iki ünsüzün çıkış yerini ve biçimini değiştirip öteki ünsüzden farklılaşması olayıdır. Bazen bir kelimede yan yana gelmiş olan aynı cinsten iki sesin birbirinden ayrıldıkları, bir sesin farklılaşarak ikizlikten kaçtığı görülür. Benzeşmenin tersi bir olaydır. Türkçede aykırılılaşmadan çok benzeşme yönünde bir meyilleşme olduğu görülmektedir.[53] GDA’da örnekleri azdır.

[53] Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 53-54

3.7.1. -mm->-mb- Aykırılaşması

GDA'da nadiren görülür:

"Feḳat ben gördígím ḳederíyle **ḥambal** gelír." (UMA: 174) = Fakat benim gördüğüm kadarıyla **hamal** gelir.

"Eskiden köylü şehirliyin efendisiydi, şindi köylü sehirliyin **hambalı** oluptur." (BA: 99) = Eskiden köylü şehirlinin efendisiydi, şimdi köylü şehirlinin **hamalı** olmuş.

3.7.2. -l-l- > -r-l- Aykırılaşması

GDA'da sınırlı sayıda örneği vardır:

"Ḳarabalıḫtan yénidi, gididi ormanlıġa." (BA: 106) = **Kalabalıktan** çıkıyordu, gidiyordu armanlığa.

"Verhasıl her defasında da dayaḫ yédím." (SMA: 123) = **Velhasıl** her defasında da dayak yedim.

3.7.3. -r-r- > -l-r- Aykırılaşması

GDA'da seyrek görülür:

"Ėrzūluma vériyoḷār gidiyó ḳı orda élli gávūrun savāşına gidiyó onda yáraḫānıyó gėri gėtiriyóḷār." (GAA: 147) = **Erzuruma** veriyorlar gidiyor ki orda elli gâvurun savaşına gidiyor onda yaralanıyor geri getiriyorlar.

3.8. YER DEĞİŞTİRME (GÖÇÜŞME)

Bir söz içindeki iki ses biriminin yer değiştirmesi ile ortaya çıkan ve anlam ayırıcı bir özelliği bulunmayan, belirli bir ölçü ve düzeni olmayan düzensiz ses olaylarındandır.[54] GDA'da birçok örneği mevcuttur.

3.8.1. -rv->-vr- Göçüşmesi

GDA'da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

"Günín birínde bėle bi **kevran** gelír, oradan geçerken baḫallar ki tek başına o vadının içínde bi ḳadın..." (UMA: 143) = Günün birinde böyle bir **kervan** gelir, oradan geçerken bakarlar ki tek başına o vadinin içinde bir kadın.

"Onnan sora **kívre** gelir. **Kívreye** tabi dügínlí olırsa **kívreye** taḫt bezenir." (UMA: 194) = Ondan sonra **kirve** gelir. **Kirveye** tabi düğünlü olursa **kirveye** taht bezenir.

"Yóḳ çataltepe deīl **pavrāḷıydı**. O **pavrāḷıydı** işte * bu durmuş ondan sonā ēç baġırmadı." (GAA: 157) = Yok Çataltepe değil **Parvalıydı**. O **Parvalıydı** işte bu durmuş ondan sonra hiç bağırmadı.

3.8.2. -vr>-rv- Göçüşmesi

GDA'da az sayıda örneği bulunmaktadır:

"Ya dayısının **arvadı**, ya ʿemísínín **arvadı** işte bėle yaḫınların ḳadın ḳısmı gider." (UMA: 193) = Ya dayısın **avradı**, ya emmisinin **avradı** böyle yakınların kadın kısmı gider.

---

[54] Karaağaç, **Türkçenin Ses Bilgisi**, s. 77

“Bizde ısdambıl milletine ā̈lem gerek, keyf gerekärabasını çeken, **arvadını** uşā̈nı alan saraybunna sahile gelik ā̈m.” (GMA: 214) = Bizde İstanbul milletine âlem gerek gerek, keyif gerek arabasını çeken, **avradını** üşağını alan Sarayburun’a sahile geliyoruz ağam.

“Ceride evli **arvaTların** süslenmesini gō̈ror zorına gīdor.” (AMA: 161) = Ceride evli **avratların** süslenmesini görüyor zoruna gidiyor.

“Arvad dėyi ne olmış seen? Kim seen zülum yapmış?” (SMA: 115) = **Avrat** diyor ne olmuş sana? Kim sana zulüm yapmış?

“Niye nefseyi **arvadın** üstüne goyuroñ bunu dédim.” (KA: 478) = Niye nefseyi **avradın** üstüne koyuyorsun bunu dedim.

3.8.3. -gr->-rg- Göçüşmesi

GDA’da az görülmektedir:

“Balcanlari küçük küçük **dorġarız**.” (SMA: 202) = Patlıcanları küçük küçük **doğrarız**.

“Benim babam bu eskí evde daş maş işlerínen **urġaşırdı**. Soyismímíz “doğan”dır.” (UMA: 168) = Benim babam bu eski evde taş maş işleriyle **uğraşırdı**. Soy ismimiz “Doğan’dır.

“Hemen ķaldırī o písígí ķucaġina alī, oḫşī, sevī, öpī **barġına** basī.” (UMA: 227) = Hemen kaldırıyor o kediyi kucağına alıyor, okşuyor, seviyor, öpüyor, **bağrına** basıyor.

“Bunnārı hēr bir bī şī sölüyór yá başķa yoḫ şėyde **dorġiydu** menderesin ismet inönünün oġļu **dorġiydu**...” (GAA: 150) = Bunları her biri bir şey söylüyor ya başka yok şeyde **doğruydu** Menderes’in ismet İnönü’nün oğlu **doğruydu**...

“Hemen ġapınıñ **urġunda** gennini güzelleden yıḫadıḳ gücük gücük...” (GMA: 168) = Hemen kapının **uğrunda** kendini güzelce yıkadık küçük küçük...

“Antep’de ġrıḳcı çıḫıḳcı çoğudu, eyle doġdur deyil, çekiciye gedicik deylerdi **dorġu**.” (GMA: 162) = Antep’te kırıkçı çıkıkçı çoktu, öyle doktor değil, çekiciye gidince derlerdi **doğru**.

“Ben aḳşam herkes yatana ḳadár burda beklerim, o adam kimse onu bir güzel öldürrüm, hele dertleri neymiş **örgeneyim**, demiş, akşam olmuş.” (KA: 460) = Ben akşam herkes yatana kadar burda beklerim, o zaman kimse onu bir güzel öldürürüm, hele dertleri neymiş **öğreneyim** demiş akşam olmuş.

“Seni bi **örgeden** vardır.” (BA: 140) = Sana bir **öğreten** vardır.

3.8.4. -pr->-rp- Göçüşmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“O zamana ḳeder cebrayil ʿaleyhiselam geldí dėdí ki: “eliyí **torpaġa** vur baḫım.” Ordaʿalak gölí vardır.” (UMA: 247) = O zamana kadar Cebrail Aleyhisselam geldi dedi ki: “elini **toprağa** vur bakayım.” Orda Alak gölü vardır.

“Aḷtınḷı **körpüden** gėlseydiniz bütün oñḷārı şėy yápacaḫsan.” (GAA: 196) = Altınlı **köprüden** gelseydiniz bütün onları şey yapacaksın.

“Ėsgi tiren hattında tirān gidiyó gölbāşına bundan üçüncü yapımı daş **torpāḫ**, aḷt daş üst **torpaġĭdı**.” (GAA: 166) = Eski tren hattında tren gidiyor Gölbaşı’na bundan üçüncü yapımı taş **toprak**, alt taş üst **topraktı**.

“Bunnar yazın olurdu, yazın da o yazın güneşini yirdi, **torpā̄** da eyle şindiki kimi fennî gübre filan atmazlardı, zibil atallardı.” (GMA: 187) = Bunlar yazın olurdu, yazın da o yazın güneşini yerdi, **toprak** da öyle şimdiki fenni gübre filan atmazlardı, doğal gübre atarlardı.

“Doġum edinci biz şe ederdik, **torpaḫ** ġızdırırdıḫ loġusa ḳadına.” (KA: 467) = Doğum edince biz şey ederdik, **toprak** kızdırırdık lohusa kadına.

“Vezirden çıḫmış seyelete geze geze gėTmişler bī **körpının** başında durmışlar.” (AMA: 148) = Vezirle çıkmış seyahate geze geze gitmişler bir **köprünün** başında durmuşlar.

3.8.5. -rp->-pr- Göçüşmesi

GDA’da tespit edebildiğimiz birkaç örneği vardır:

“Ḳara ḳaşlar oḫ **kipríḳ** ḳara ḳaşlar. Ben derdímí sölesem aġlar bu ḳara daşlar.” (UMA: 240) = Karakaşlar oh **kirpik** karakaşlar. Ben derdimi söylesem ağlar bu kara taşlar.

“...vallā ėkin buġday ėkiyóḫ **apra** ėkiyóḫ hēr şėyi ėkiyóḫ elhāmdulilḽāh fıstıḫ vār tırāḫtör var...” (GAA: 224) = ...vallah ekin ekiyoruz **arpa** ekiyoruz her şeyi ekiyoruz elhamdülillah fıstık var traktör var...

3.8.6. -ml>-lm- Göçüşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örneği mevcuttur:

“Bíz yengí bi **melmekete** gelmíşıḫ.” (UMA: 233) = Biz yeni bir **memlekete** gelmişiz.

“E tebi şíndı bu **melmeketín** adı çıḫmış.” (UMA: 149) = E tabi şimdi bu **memleketin** adı çıkmış.

“Ele bi ḳazi, **melmeket** elindedır.” (DA: 77) = Öyle bir kadı, **memleket** elindedir.

“Deller ki â bizim melmeketimiz filan melmeket, şu ġartı kime göstersen bizim evi saga gösterir.” (KA: 469) = Derler ki a bizim **memleketimiz** filan **memleket**, şu kartı kime göstersen bizim evi sana gösterir.

3.8.7. -br->-rb- Göçüşmesi

GDA’da birkaç örneği tespit edilmiştir:

“A bu köynek, baḫ şíndí güneşte çıḫtınmı emín ol, **kírbídí** bèle vursan üzeríne yanar.” (UMA: 183) = A bu gömlek, bak şimdi güneşe çıktın mı emin ol, **kibriti** böyle vursan üzerine yanar.

“He vaḽā hı sonādan işte bèle bugüne ġáder haḽā yáşıyóruz oġḽān dördü aḽmānyáda iki **ġırbızda** aāma söleyīm...” (GAA: 138) = He vallahi sonradan işte böyle bugüne kadar hala yaşıyoruz oğlan dördü Almanyada iki **Kıbrısta** ağama söyleyeyim...

“Birisi farbıḳa yápmış pilastik farbiḳāsı he yáptı yóḽun üstünde buġda bazarın ġarşısında çaḽıştırdı...” (GAA: 138) = Birisi **fabrika** yapmış plastik **fabrikası** he yolun üstünde buğday pazarının karşısında çalıştırdı...

3.8.8. -pl->-lp- Göçüşmesi

GDA’da sınırlı sayıda örnekleri mevcuttur:

“Çılpaḫlıḫ yetmī kímín bi yanımızı örtiyıḫ bi yanımızı açiyıḫ.” (UMA: 227) = **Çıplaklık** yetmiyor gibi bir yanımızı örtüyoruz bir yanımızı açıyoruz.

“...meseḽā hā bu yánda he bunḽār baḫşıḽı orayá maḽātyáyá baġḽı bu yánda **çölpü** vār.” (GAA: 187) = ...mesela ha bu yanda bunlar bahşılı oraya Malatyaya bağlı bu yanda **çöplü** var.

“Bizim ärḫadaş, o zaman t/.../ gasdesi vardı, **cılbäĸ** avrat fotōrafı sade, lan ōlum o da gasde alıḳ...” (GMA: 215) = Bizim arkadaş o zaman t...gazetesi vardı, **çıplak** avrat fotoğrafı sade, la oğlum o da gazete alır.

3.8.9. -şk->-kş- Göçüşmesi

GDA’da seyrek görülür:

“Çiki yaḫiyasa **eşki** olur o zaman oo bekmez.” (SMA: 267) = Çünkü yakarsa **ekşi** olur o zaman o pekbez.

“Eşkísíní ḳodıḫtan soyra öfelíyecaḫsan onı.” (UMA: 204) = **Ekşisini** koyduktan sonra ufalayacaksın onu.

“Günümüzde ḳabaḳ **eşkisinden** burġul aşı yapallardı noḫutdan.” (KA: 468) = Günümüzde kabak **ekşisinden** bulgur aşı yaparlardı nohuttan.

“Ḳonşilardan **eşgi** ḫamur getiridiler.” (DA: 119) = Komşulardan **ekşi** hamur getirirlerdi.

“...evel o ġanı durdurmaḳ uçun ġayiş ġollardı, sumäĸ **eşgisi** basallardı ġanı durdursuñ diyerek yara bȫkse meselā mähällede äĸlı yėtenler vardı onnarıñ yanna gėdilirdi.” (GMA: 189) = ...önceden o kanı durdurmak için kayış koyarlardı, sumak **ekşisi** basarlardı kanı durdursun diyerek yara büyükse mesela mahallede aklı yetenler vardı onların yanına giderlerdi.

3.8.10. l-r>r-l Göçüşmesi

Uzak bir göçüşmedir. GDA’da örnekleri azdır:

“Burġulı legene ḳoymadan önce burġul temsil bi ḳabta, biberí, ḳarabiberí, soğanı…” (UMA: 131) = **Bulguru** leğene koymadan önce bulgur temsil bir kapta, biberi, karabiberi, soğanı…

“Neyse **irelde** gelen ḫizmetçílerí kimse ikki tene ḳızı, padişahın avradı bir olıllār ḳahallār giderler.” (UMA: 232) = Neyse **ilerde** gelen hizmetçileri kimse iki tane kızı, padişahın karısı bir olurlar, kalkarlar, giderler.

“Mesela bunların örneklerí çoḫtır mesela bu hani **burġul** dövme işi var hani kepeglerí alílar.” (SMA. 114) = Mesela bunların örnekleri çoktur mesela bu hani **bulgur** dövme işi var hani kepekleri alıyorlar.

“Günümüzde ḳabaḳ eşkisinden **burġul** aşı yapallardı noḫutdan.” (KA: 468) = Günümüzde kabak ekşisinden **bulgur** aşı yaparlardı nohuttan.

“Ondan **ireli** gelir o. Çocuġa da ḳollar ḳadına da.” (KA: 461) = Ondan **ileri** gelir o. Çocuğu da kollar kadını da.

3.9. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

İç seste iki ünlü arasında bulunan ünsüzlerin boğumlamalarındaki tekrarlanma olayı olarak tanımlanabilir. Ünsüz ikizleşmesi GDA’da yaygın olan bir ses olayıdır.

3.9.1. b İkizleşmesi

Az örnekleri vardır:

“Bi de eskíden duʿe vardı. **Sebbeḫleri** duʿe ėdellerdí.” (UMA: 151) = Bir de eskiden dua vardı. **Sabahları** dua ederlerdi.

“Ölen daha **sebbaḫ** ekmegí yiyecaġam ekmegímí aldım geldím.” (UMA: 156) = Öğlen daha **sabah** ekmeği yiyeceğim ekmeğimi aldım geldim.

“Ondan sōra herif öle sevidi gendisini, **sebbehden** gelidiler anasi gile, bi de aḳşam yatanda giderdiler eve.” (DA: 116) = Ondan sonra herif öyle seviyordu kendisini, **sabahtan** gelirlerdi anasıgile, bir de akşam yatma vaktinde giderlerdi eve.

“Davul ola **sábbáḥten** safallama olacaġ ͡idu, **sábbáḥ** safallama olaydu.” (BA: 85) = Davul ola **sabahtan** safallama olacaktı, **sabah** safallama oluyordu.

“Meḫsus **sābbah** olır hāraç meraç şu fiyet götırır dellalın omızına verır.” (AMA: 171) = Mahsus **sabah** olur haraç maraç şu fiyat götürür dellalın omzuna verir.

3.9.2. k İkizleşmesi

GDA’da örnekleri çoktur:

“Dėdí oġlım burada içkí içmaġ yasaḫtır, içkí gettíremeyíḫ, benı revüye gönderdí **doḳḳız** gün yataḫ ıstıraḥatı vėrdí.” (SMA: 123) = Dedi oğlum burada içki içmek yasaktır, içki getiremeyiz, beni revire gönderdi **dokuz** gün yatak ıstırahatı verdi.

“Yüz sekzen **doḳḳız** bin ceza bundan bir ay evvel geldí.” (UMA: 153) = Yüz seksen **dokuz** bin ceza bundan bir ay önce geldi.

“Neyse irelde gelen ḫízmetçílerí kimse **ikki** tene ḳızı, padişahın avradı bir olıllār ḳahallār giderler.” (UMA: 232) = Neyse ilerde gelen hizmetçileri kimse **iki** tane kızı, padişahın karısı bir olurlar, kalkarlar, giderler.

“Heremız oldıḫ **sekkız** on nüfus, bögün altı kardaşıh.” (UMA: 153) = Herbirimiz olduk **sekiz** on nüfus, bugün altı kardeşiz.

“Köyde yėtíşmişıḫ şíndí eskíden ben bunı hep diyorım, eskíden mesela **ökkízlerle** çíft sürerlerdí, ekin ekerlerdí.” (SMA: 113) = Köyde yetişmişiz şimdi eskiden ben bunu hep diyorum, eskiden mesela **öküzlerle** çift sürerlerdi, ekin ekerlerdi.

“İkki merdiven, iki merdivanlan dama çıḫardıḫ.” (DA: 91) = **İki** merdiven, iki merdivenle dama çıkardık.

“Doḳḳuz atarsın, **sekkiz** atarsın on b̥õş atamazsın, ya on iki atamazsın.” (BA: 81) = **Dokuz** atarsın, **sekiz** atarsın on beş atamazsın, ya on iki atamazsın.

“Suda datlandırrım onu, **şekker** kimi olur.” (KA: 450) = Suda tatlandırırım onu **şeker** gibi olur.

“Yüzüğü **taḳḳar** böyüklerden biri adam, ya dede veya amca veya âbey işte.” (KA: 461) = Yüzüğü **takar** büyüklerden bir adam, ya da dede veya amca veya abi işte.

3.9.3. r İkizleşmesi

GDA’da birkaç örnek tespit edebildik:

“Herkes **severraḫ**, canlan başlan orayı bèle ziyaret èdī.” (UMA: 147) = Herkes **severek**, canla başla orayı böyle ziyaret ediyor.

“Yèrre girsín o gelín.” (UMA: 192) = **Yere** girsin o gelin.

“Fırrınçi bíze pışırdığı ekmegí, ḥamurıní, èle güzel açar, bi ekmek boyundadır o.” (SMA: 203) = **Fırıncı** bize pişirdiği ekmeği, hamurunu, öyle güzel açar, bir ekmek boyundadır o.

3.9.4. ş İkizleşmesi

GDA’da önemli sayıda örnekleri vardır:

“Temsil en **aşşaġı** bi kilo vişne yedí sekíz bin lèra, bi kilo muz on bin lèra, bi kilo efendíme sölim ḳayısı üç dört bin lèra.” (UMA: 129) = Temsilen en **aşağı** bir kilo vişne yedi-sekiz bin lira, bir kilo muz on bin lira, bir kilo efendime söyleyeyim kayısı üç-dört bin lira.

“Eşşekçíler şehre daşī.” (UMA: 181) = **Eşekçiler** şehre taşıyor.

“Döşşek, melūl melūl, yastıḫ ḳan aġlar.” (SMA: 152) = **Döşek** melul melul, yastık kan ağlar.

“Üstüne tökiyem, o cenazenín üstüne, yuḫḫardan **aşşaġya** ḳeder, aşşaġdan yuḫḫarya ḳeder...” (SMA: 268) = Üstüne döküyorum, o cenazenin üstüne, yukarıdan **aşağıya** kadar, aşağıdan yukarıya kadar...

“...**eşşek** cėhenem oḷ şurdān dėdi yáv̀ dėdi filān doḫtōr a hā tamā dėdi.” (GAA: 118) = ...**eşek** cehennem ol şurdan dedi ya dedi filan doktor aha tamam dedi.

“Büyük cemaat şéyler olduġu záman, büyük cemaatlar olduġu záman ḳadınnar belki **aşşaġta** oturmus olabílír; ama yérí geldíġí záman ordan içíndekíní de söleyebílír.” (BA: 96) = Büyük cemaat şeyler olduğu zaman, büyük cemaatler olduğu zaman kadınlar belki **aşağıda** oturmuş olabilir; ama yeri geldiği zaman ordan içindekini de söyleyebilir.

“İşde o ġızda häzır olan yätäĸ, **döşşek**, yorġan vesayre yasdıḳ o äräbalara yüklenir.” (GMA: 200) = İşte o kızda hazır olan yatak, **döşek**, yorgan vesaire yastık o arabalara yüklenir.

“Onu fazla açmeycıñ ḫafif, o demir **ġaşşıḳ** vardı, acıġ içeri sōrdu veya su sōrdu o demir **ġaşşīnan** ḫafif ḫafif deşersiñ ki alevlensiñ, yansıñ sōmasıñ.” (GMA: 183) = Onu fazla açmayacaksın hafif, o demir **kaşık** vardı, azıcık içeri soğurdu veya su soğurdu o demir **kaşıkla** hafif hafif deşersin ki alevlensin, yansın soğumasın.

“O **ġaşşıḳ** da géri tesbiye atardıḳ, béyle üç sefer yapardıḳ, béyle genni aġzını ayırır ayırır, geri atardıḳ.” (KA: 478) = O **kaşığı** da geri tepsiye atardık, böyle üç sefer yapardık, böyle kendi ağzını ayırır ayırır, geri atardık.

“Uşşaġı bir ḫocıya mocıya götürek dedi.” (KA: 452) = **Uşağı** bir hocaya mocaya götürelim dedi.

“Aşşaġida ağaçlari kesmişler ḳuri bir meydanlıḫ yapmişlar.” (DA: 106) = **Aşağıda** ağaçları kesmişler kuru bir meydanlık yapmışlar.

3.9.5. m İkizleşmesi

GDA’da birçok örneği vardır:

“Ben bu wāʿizi wėrdím yani o kitabí kendi eliyle yazmíş, el yazısídír, ülü **cāmmıda**.” (SMA: 174) = Ben bu vaazı verdim yani o kitabı kendi eliyle yazmış, el yazısıdır, Ulu **Cami’de**.

“Çip çíplaġ ėdiyem, ben o cenazenın taḫtasını **temmiz** yıḫıyorum.” (SMA: 268) = Çırıl çıplak ediyorum, ben o cenazenin tahtasını **temiz** yıkıyorum.

“Ayağın incinirse duzlı **hāmmır** çekerlerdı.” (AMA: 161) = Ayağın incinirse tuzlu **hamur** çekerlerdi.

“Diyi baḫ, ben ölecaġam. Beni **temmiz** yıḫasınler.” (BA: 121) = Diyor bak, ben öleceğim. Beni **temiz** yıkasınlar.

“Bāġurluydu, sekiz **masammaḳdı**, fazla şey dēldi.” (GMA: 156) = Bağkurluydu, sekiz **basamaktı**, fazla şey değildi.

“Acı ḫoşgör’e gėtdim, acı güccük çocuḳlara **amman yamman** dedim, acı şeyle acı beyle deyken belledim.” (GMA: 174) = Hacı Hoşgör’e gittim, Hacı küçük çocuklara **aman yaman** dedim, Hacı şöyle Hacı böyle derken belledim.

“Eliñ, ayağıñ beyaz **pammıḳ** kimi olur, yaʿni şeyinde.” (KA: 466) = Elin, ayağın **pamuk** gibi olur, yani şeyinde.

3.9.6. z İkizleşmesi

GDA'da sınırlı sayıda örneği bulunmaktadır:

"**Üzzüldüm**, **üzzüldüm**, ben ėdiyím daha hesteḫāneliḫ oldum." (SMA: 267) = **Üzüldüm**, **üzüldüm** ben edeyim daha hastanelik oldum.

"İşte böyle he he işte sonā da bu ėve girdim ki töbe töbe aḽḫāh ėvı **gözzel** bī ėvīdi sonā bī gėliniyle bī oġḽu ḫastelendiler, tipōyá yáḫaḽandiler öldüler..." (GAA: 148) = İşte böyle he he işte sonra da bu eve girdim ki tövbe tövbe Allah'ın evi **güzel** bir evdi, sonra bir geliniyle bir oğlu hastalandılar tifoya yakalandılar öldüler...

"Yázzıḫḽār oḽsun sana dėdim cáhannām oḽ şurdan yánı saḫāḽıma baḫınca ġocā mı sanıyóḽār nė bir yumruḫta düşürüm adamı..." (GAA: 203) = **Yazıklar** olsun sana dedim cehennem ol şurdan yani sakalıma bakınca yaşlı mı sanıyorlar ne bir yumrukta düşürürüm adamı...

"Ġuyısı olmayan evler giderlerdı bī gün evvel **gözzel** o ġuyıdan suyumızı çeker getırırdıḫ." (AMA: 173) = Kuyusu olmayan evler giderlerdi bir gün evvel **güzel** o kuyudan suyumuzu çeker getirirdik.

"Benım suçım da herıfım háce getTı ee aha bende dedim ki herife **yāzzıh** niye būssürü şire topragı ala." (AMA: 142) = Benim suçum da herifim hacca gitti ee aha ben de dedim ki herife **yazık** niye bir sürü şire toprağı alsın.

"**Bilezziyi**, **yüzzüğü** daḳar, gider." (KA: 451) = **Bileziği yüzüğü** takar, gider.

3.10. İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ

3.10.1. -kk->-k- Tekleşmesi

Sınırlı sayıda örneği vardır:

"...anası evlenen bi genç ḳızın **ayaḳabısının** altına ḳızının ismíní yazar." (UMA: 212) = ...anası evlenen bir genç kızın **ayakkabısının** altına kızının ismini yazar.

"İnan bením **tükennen** dezgahlan elímde iş yoḫ." (UMA: 152) = İnan benim **dükkânla** tezgâhla elimde iş yok.

"Sėksen üćte **haḳāri**, şemdinli, beytüşşebāb, çukurca, şırnāḫ o zamān peşmerve ġurūpḷarı vār tābi ondan sonā..." (GAA: 206) = Seksen üçte **Hakkâri**, Şemdinli, Beytüşşebap, Çukurca, Şırnak o zaman peşmerge ve grupları var tabi ondan sonra...

"O ḫoca ne derdi, ya onnan heç almeysañ yarım kilo alıcıñ yōsa yimiye **haḫıñ** yoḳ derdi." (GMA: 180) = O hoca ne derdi, ya ondan hiç almazsan yarım kilo alacaksın yoksa yemeye **hakkın** yok derdi.

"Dėmiş ḳafasi ne oldí yoḫsan wala dėmiş ḳusura baḫma ama ona diḳat ėtmedim wala bílmiyem dėyi." (SMA: 136) = Demiş kafasi ne oldi yohsan vallahdemiş kusura bakma ama ona **dikkat** etmedim vallah bilmiyorum diyor.

"Onın ḫücresi altında eski teke olan yėr, şimdiki..." (SMA: 168) = Onun hücresi altında eski **tekke** olan yer, şimdiki...

"Ondan sōra ikide bir her gün **dukânın** önden gidi geli." (DA: 124) = Ondan sonra ikide bir her gün **dükkânın** önünden gidiyor geliyor.

3.10.2. -ll>-l- Tekleşmesi

GDA'da örnekleri azdır:

"Ḥer **máḥlede** dostu olan adam." (BA: 138) = Her **mahallede** dostu olan adam.

"Filan ev nerde fişmekan ev nėrde, hangi **maḥlede**, nėrelıġa girecaġıḫ?" (UMA: 227) = Filan ev nerde feşmekân ev nerde, hangi **mahallede**, nereye gireceğiz?

"Hani biz kendi **máhlemizdi**, biz bilidıḫ, kimin ḳaç tene aġaci var, ne zaman ekmiş ne yapmış." (DA: 118) = Hani bizim kendi **mahallemizdi**, biz bilirdik kimin kaç tane ağacı var, ne zaman ekmiş, ne yapmış.

"Biz o zaman deyidıḫ **vala Alā'n** raḥmindedır." (DA: 98) = Biz o zaman diyorduk **vallahi Allah'ın** rahmetindedir.

"Genelikle görící usülíyle evlenílír." (SMA: 119) = **Genellikle** görücü usulüyle evlenilir.

3.10.3. -mm->-m- Tekleşmesi

GDA'da seyrek görülür:

"Eski zámanı bi séy yoḫ ‿idi yani. **Mılet** perişān olidı." (BA: 119) = Eskiden bir şey yoktu yani. **Millet** perişan oldu.

"Sırada ḳonışırken dėyī ki: "**mıḥemed**! Ḫalil'ín işí ḳırıḫ." (UMA: 175) = Sırada konuşurken diyor ki: " **Muhammet**! Halil'in işi kırık.

"Tōmıs günı de ya herif gelmış, yaTmış." (AMA: 140) = **Temmuz** günü de ya herif gelmiş, yatmış.

“Şıh **mâhametTe** mevlid oḳuduruḳ.” (KA: 465) = Şeyh **Muhammet’e** mevlit okuturuz.

“Seksen gün yani, yazın ortasí ḥaziran, **temuz**, aġustosi çarp seksen ḳaç gündürse ḫatırlamiyorum.” (SMA: 140) = Seksen gün yani, yazın ortası Haziran, **Temmuz**, Ağustosu çarp seksen kaç günse hatırlamıyorum.

3.10.4. -vv->-v- Tekleşmesi

GDA’da örnekleri azdır:

“Daha **evel** bízím yetíştıḫlerímízde istambul’dan gelírdí.” (UMA: 135) = Daha **evvel** bizim yetiştirdiklerimiz de İstanbul’dan gelirdi.

“Bilaḫere ikinci bi **ḳuwet** istiyolar.” (SMA: 224) = Bilahare ikinci bir **kuvvet** istiyorlar.

“Ḫoca bunı ḳamet alırken **evele** bu şekíl ḳonuşılırdí...” (SMA: 110) = Hoca bunu kamet alırken **evvelā** bu şekil konuşulurdu...

“Ėle tābi ufāk tėfek şėyler oḷuyódu sıḳıntı oḷmadı, ben asgerden **ėvel** ėvlendim.” (GAA: 144) = Öyle tabi ufak tefek şeyler oluyordu sıkıntı olmadı, ben askerden **evvel** evlendim.

“Ḳovetímíz yoḫ. E, **ḳovetíníz** yoḫ ‿idi, ḳaçirmiyeydiz.” (BA: 93) = **Kuvvetimiz** yok. E **kuvvetiniz** yoktu, kaçırmasaydınız.

“...böyük yazdırmışlar, babam asgerdeymiş eyle ėdellermiş **evelden** eyleymiş.” (GMA: 155) = ...böyük yazdırmışlar, babam askerdeymiş öyle ederlermiş **evvelden** öyleymiş.

“Gelin oynamazdı **áveli** meselá ḳonuşmazdı, héç damadı görmezdi istenirde əyle.” (KA: 462) = Gelin oynamazdı **evveli** mesela konuşmazdı hiç, damadı görmezdi istenir de öyle.

3.11. HECE YUTULMASI (HAPLOLOJİ)

Bir gramer birliğinde peş peşe gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin bazen eriyip düşmesiyle iki hecenin bir hece haline gelmesi olayıdır.[55]

Kelimede yan yana bulunup birbirinin aynı veya nitelikleri yakın olan iki heceden birinin eriyip kaybolması olayıdır.[56]

UMA’da yaygın görülen bir ses olayıdır:

Heremız oldıḫ sekkız on nüfus, bögün altı kardaşıh. (UMA: 153) = **Herbirimiz** olduk sekiz on nüfus, bugün altı kardeşiz.

“Bėle borılar, **ḳanazisyon** borısı, ha bunun ḳeder.” (UMA: 156) = Böyle borular, **kanalizasyon** borusu ha bunun kadar.

“Padişaha vermíyíp kime vereceġam. avrad şaşırır. ya rabi ya **resula**...” (UMA: 233) = Padişaha vermeyip kime vereceğim? Avrat şaşırır. Ya Rabbi ya **Resulullah**...

UMA’da olduğu gibi SMA’da da birçok örneği mevcuttur:

“Eė ondan sonra **heremız** gidip bi çadırda nöbet tutacaġız aḳşam...” (SMA: 125) = E ondan sonra **her birimiz** gidip bir çadırda nöbet tutacağız akşam...

“Şımdí Seyid Aḥmed síz hėç ḳiymalí yaptız, yanı burada leḥmecun **mesa** ḳiymalí dėyiler degíl, ḳiymalí hėç yapmişsan?” (SMA: 192) = Şimdi Seyit Ahmet siz

---

[55] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s. 52

[56] Özçelik, **Urfa Merkez Ağzı**, s. 39

iç kıymalı yaptınız mı? Yani burada lahmacun **mesela** kıymalı diyorlar değil mi? Kıymalı hiç yapmış mısın?

DA'da UMA ve SMA'nın tersine az görülen bir değişmedir:

Herif gettıḫtan sōra gine ḫızmetçile **yīp** içip, yatıp kaḫimiş. (DA: 80) = Herif gittikten sonra yine hizmetçiler **yiyip** içip, yatıp kalkıyormuş.

BA'da birçok örneği bulunmaktadır:

"**Barsaḳlar** birbirine yapışmış. Ben başḳa yémeg yésem sanci yapar, bulamac yumuşaḫtır." (BA: 122) = **Bağırsaklar** birbirine yapışmuş. Ben başka yemek yesem sancı yapar, bulamaç yumuşaktır.

"Diyi ō mením **tāḫlarum** vardur, ōy mením inegim vardur." (BA: 112) = Diyor o benim **tavuklarım** vardır, oy benim ineğim vardır.

GAA'da da DA'da olduğu gibi örnekleri azdır:

"Yėni mi duydunuz? Bunun **ufāna** şöle üç kiḷoḷuuna dört kiḷoḷuġuna böyüge de hengīl dėnir." (GAA: 188) = Yeni mi duydunuz? Bunun **ufağına** şöyle üç kiloluğuna dört kiloluğuna büyüğe de hengil denir.

"Doḷāp moḷap yoġŭdu, ėti gurudup, böyle **mafaza** yápıyóḷār, o zamān her an için yánı hemān şimdi doḷāpta hemen çıḫārıp yėmek yápıyósun. (GAA: 190) = Dolap molap yoktu, eti kurutup böyle **muhafaza** ediyorlar, o zaman her an için yani hemen şimdi dolapta hemen çıkarıp yemek yapıyorsun.

KA'da sınırlı sayıda örnekleri vardır:

Onu ḳaynadıñ aḳşama ḳadar. **Accıḳ** leymun tuzu ḳoñ. (KA: 458) = Onu kaynatın akşama kadar. **Azıcık** limon tuzu koyun.

"Düġün sābı ḫazıllar, bes sen giden **yimēñi** yapañ." (KA: 474) = Düğün sahibi hazırlar, basıp gideyim **yemeğini** yapayım.

AMA'da da sınırlı sayıda örnekleri bulunmaktadır:

"Ġızım o allah'ın verdıgıne gánaat etmedi dịyor **gedıne** bị heybe verdı onı verdı on sekiz sene sōña işTe günı doldı. (AMA: 138) = Kızım o Allah'ın verdiğine kanaat etmedi diyor **kendisine** bir heybe verdi onu verdi on sekiz sene sonra işte günü doldu.

"İkindin zamanı tükKânımı **kīTledım**. (AMA: 144) = İkindi zamanı dükkânımı **kilitledim**.

GMA'da da UMA ve SMA'da olduğu gibi yaygın görülen bir ses olayıdır:

Şindi teneke ben aşdım onu bi säĸlama ġabına aldım üsdüne bi tane şey ėtdim bi de ġäpa̋m var benim yapdırmışdım tenekeciye üsdüne bi de havlı **ǩât** ġodum hırp diye otutdurdum bitdi o. (GMA: 229) = Şimdi tenekeyi ben açtım onu bir saklama kabına aldım üstünde bir tane şey ettim bir de kapağım vardı benim yaptırmıştım, tenekeciye üstüne bir de havlu **kâğıt** koydum şıp diye oturtturdum bitti o.

"**Öteniñ** en fazlasınıñ dört çocō var a̋m." (GMA: 210) = **Ötekinin** en fazlasının dört çocuğu var.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Ağızlarının ses bilgisi üzerine yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız sonuçlar şunlardır:

1. SMA, GDA içerisinde STT'de bulunan ünlülere ek olarak bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en az sahip olan ağızdır.

2. GMA, GDA içerisinde STT'de bulunan ünlülerden başka, bu ünlülerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızdır.

3. a ünlüsü GDA'da tespit edilen ünlüler arasında farklı söyleyiş çeşitleri en çok olan ünlüdür.

4. *a* ile *i* arası, yarı dar bir ünlü olan *ă* ünlüsü diğer GDA'da olmayıp AMA'da kullanılan bir ünlüdür.

5. a̅ ünlüsü diğer GDA'da olmayıp GMA'da görülen bir ünlüdür. GMA'nın karakteristik bir ünlüsüdür.

6. é ünlüsü GAA'da sık kullanılan *e* ile *i* arası bir ses olup diğer GDA'da ayrı bir ses olarak belirtilmemiştir.

7. ő ünlüsü**,** *ö* ile *ü* arası, yarı kalın, kapalı *ü*'ye yakın bir ses olup GAA'da görülen bir ünlüdür.

8. ú ünlüsü GMA'da bulunan, *u* ile *ı* vokallerinin teşekkül noktaları arasında oluşmuş, dar ve yarı düz bir ünlüdür.

9. KA ve AMA, GDA içerisinde STT'de bulunan ünsüzlerden başka, bu ünsüzlerin farklı söyleyiş şekillerine en çok sahip olan ağızlardır.

10. UMA'da asli uzun ünlülerin korunduğu Türkçe kelime örneklerine rastlanmamış, alınma kelimelerdeki asli uzunlukların da kaybolduğu görülmüştür. Asli uzunluğun korunduğu az sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır:

Pādişāh, ʿazīm, meyẖāne gibi asli uzunluğun korunduğu az sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır.

11. DA'da ise UMA ve SMA'nın tersine yabancı kelimelerin çoğunda asıllarındaki uzun ünlülerin korunduğu dikkati çekmektedir:

Belā, ahvāl, hāmile, āşıḳ, ikrām, cemāline gibi asli uzunluğun korunduğu çok sayıda alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır.

12. SMA'da bazı alınma kelimelerdeki asli uzun ünlülerin korunduğu görülür:

Ḫātıra, nām, şāir, beyhūde gibi asli uzunluğun korunduğu bir kısım alınma kelimeler mevcuttur.

13. DA'da olduğu gibi BA'da da yabancı kelimelerdeki uzun ünlülerin çoğunun korunduğu tespit edilmiştir:

Cādı, cāsus, vefāt, ādemoğliyam, cāmi gibi asli uzunluğun korunduğu çok sayıda alıntı kelime örnekleri mevcuttur.

14. Diğer GDA'dan farklı olarak KA'da, yabancı kelimelerde bulunan uzun ünlülerin çoğunun normal uzunluktaki ünlülere dönüştüğü görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde alıntı kelimelerdeki bazı asli uzun ünlülerin kısaltılarak söylendiği görülmüştür:

Ḫale, ácáyipTi, áşşiyin gibi bazı asli uzun ünlülerin kısaltılarak söylendiği alıntı kelime örneklerine rastlanmıştır.

15. GAA'da ise yabancı kelimelerde var olan asli uzun ünlülerin tam olarak yörede yaşamadığı görülmektedir:

Kátip, şikáyet, hikáye gibi alıntı kelimelerde bulunan asli ünlülerin kısalmış olduğu birçok örnek mevcuttur.

16. GMA'da da yabancı kelimelerdeki asli uzun ünlülerin korunduğu örnekler mevcuttur:

Rāmetlig, rahāt, māliye, ā̈detlerimizden gibi asli uzun ünlülerin kısmen korunduğu alıntı kelime örnekleri vardır.

17. UMA'da uzun ünlülerin oluşmasını sağlayan ses olaylarından biri ünsüz düşmeleridir. Bu ünsüzler daha çok *n*, *r* ve *y* ünsüzleridir:

Yimegīz, sōra, ḳahallār,olıllār, gibi ünsüz düşmesi sonucu oluşmuş uzun ünlülerin bulunduğu çok sayıda kelime tespit edilmiştir.

18. SMA'da diğer GDA'nın tersine ses olayları sonucu oluşan uzun ünlülerin sayıca çok az örnekleri mevcuttur:

Çaġıracālar, yapacālar gibi ses olayları sonucu oluşan uzun ünlülerin sayıca az örnekleri vardır.

19. DA'da uzun ünlülerin daha çok ünsüz düşmesi ve ünsüz kaynaşması gibi ses olayları sonucunda oluştuğu göze çarpmaktadır:

Dōrusu, pēẖamberin, nēse, olsādi gibi ses olayları sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri bulunmaktadır.

20. BA'da da, DA'da olduğu gibi ünsüz düşmesi ve ünsüz benzeşmesi gibi ses olayları sonucunda uzun ünlülerin ortaya çıktığı görülmektedir:

Dēil, ḳadē, ḳoārdı, dēil, ḳadē gibi ses olayları sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri görülmektedir.

21. KA'da da UMA, DA ve BA'da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşumunda ünsüz düşmesi etkin rol oynamıştır:

Ō̈len, sōna, yōrum, dōrarım, sādıçları gibi ünsüz düşmesi sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri vardır.

22. GAA'da, uzun ünlülerin oluşmasında özellikle, *ġ, g, r, v* ve *y* ünsüzlerinin düşmesi etkili olmuştur:

Ő̄retmendi, nūmāḷde, şō̄le, tō̄be gibi ünsüz düşmesiyle oluşan uzun ünlü örnekleri tespit edilmiştir.

23. GMA'da da diğer GDA'da olduğu gibi uzun ünlülerin oluşmasında ünsüz düşmesi önemli bir rol üstlenmiştir. GMA'da daha çok *g, k, l* ve *y* ünsüzlerinin düşmesiyle uzun ünlülerin oluştuğu görülür:

Mā̄zeme, sō̄lemesi, dā̄delen, dōmuş, tāsimiz gibi bazı ünsüzlerin düşmesiyle oluşmuş uzun ünlü örnekleri vardır.

24. AMA'da da ses olayları sonucunda oluşmuş uzun ünlüler bulunmaktadır: Dīyor, sōña, bī, sō̄le gibi ses olayları sonucu oluşmuş uzun ünlü örnekleri tespit edilmiştir.

25. Hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere UMA' da çok sık rastlanmaktadır:

Elī, basmī, verīler gibi hce kaynaşmasından meydana gelen çok sayıda uzun ünlü örnekleri mevcuttur.

26. BA'da, UMA'nın tersine hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülere nadiren rastlanmaktadır:

Tāḫlarum kelimesinde olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlüler nadiren görülmektedir.

27. KA'da da BA'da olduğu gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülerin az sayıda örneği mevcuttur:

Ēdi, āġey, ekmē gibi hece kaynaşmasından meydana gelen uzun ünlülerin az sayıda örneklerine rastlanmıştır.

28. AMA'da bulunan ĝ ünsüzü, çıkış noktası öne kayan ön damak g'sidir.

29. GAA'da bulunan ļ ünsüzü, akıcı, art avurt bir ünsüzdür. Bu ses diğer GDA'da ayrı bir ses olarak ele alınmamıştır.

30. GAA'da bulunan S ünsüzü, z ile s arası, sızıcı bir ünsüzdür.

31. GAA'da bulunan Ş ünsüzü **s**ızıcı bir diş ünsüzüdür.

32. GMA'da bulunan ĸ ünsüzü, *k* ile *g* arası, yarı tonlu, ön damak ünsüzüdür. GMA'nın karakteristik seslerinden biridir.

33. ı>i değişmesi, DA'da yaygın olan ve DA için karakteristik özellik arz eden bir değişmedir:

Baŋiyam, sicaŋ, dişardan kelimelerinde olduğu gibi DA'da birçok örneği vardır.

34. a>ä değişimi GMA'nın en belirgin özelliklerindendir:

Soŋäĸla, äğacından, uşäĸlara kelimelerinde olduğu gibi birçok örneği mevcuttur.

35. o>ó değişimi GAA'nın en belirgin özelliklerindendir:

Ėkiyóķ, yóŋ, ķamyónļārın, diyóķı, yóŋsa kelimelerinde görüldüğü gibi bu değişimin birçok örneği tespit edilmiştir.

36. ü>í değişmesi UMA'nın çok belirgin özelliklerindendir. UMA'da yaygın bir şekilde görülen bu ünlü değişmesi, UMA için karakteristik bir özellik göstermektedir: Göttírír, öldígínde, töktírdím gibi çok sayıda örnek bulunmaktadır.

37. ö>ę değişimi *ö* sesinin kapalı *e* sesine dönüşmesi şeklinde olan değişmedir. DA'ya özgü bir değişme olup, sözcüklerin ikinci ünlüsü olan e vokalinin inceltici etkisiyle oluşan bir değişmedir. Bu değişme DA için karakteristik bir özellik taşımaktadır: Bėle, şėle, ėvle kelimelerinde olduğu gibi yaygın olarak görülen bir değişmedir.

38. k>ĸ değişmesi k sesinin, yarı tonlu k - g arası ön damak ünsüzü olan ĸ'ye dönüşmesidir. GMA'nın karakteristik bir özelliği olan bu değişmenin oluşmasında *a* ile *e* arası bir ses olan *ä* sesinin büyük bir etkisi vardır:

Ǩäĸdıķ, soḫäĸda, ufäĸdım gibi bu değişimin çok sayıda örneklerine rastlanmıştır.

39. ng>y değişmesi UMA'nın en karakteristik özelliklerinden biridir. ET'de bulunan ng ünsüzünün *y>n>ng* yönünde değişmesiyle ortaya çıkmıştır. İyelik teklik ve çokluk şahıslar için kesin bir değişmedir. Teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde bulunan *ng* ünsüzü UMA'da *y* olur:

Göyním, soyra, heppiyízín kelimelerinde görüldüğü gibi yaygın bir şekilde görülmektedir.

40. UMA'da kalınlık – incelik uyumu büyük oranda bulunmaktadır. UMA'da alınma kelimelerin çoğunda uyumun tam olarak sağlandığı görülmektedir. Eski Türkçeden gelen ve STT'de uyum dışı kalmış bazı kelimelerin UMA'da ünlü uyumlarını korudukları görülmektedir:

Hanı, ḫanḳı, hangısınan, ḫanḳısından gibi kelimeler STT'de uyum dışında kalmışken UMA'da uyumlarını korumuştur.

41. SMA'da kalınlık – incelik uyumunun STT'ye göre geri durumda olduğu görülmektedir. Ancak STT'ye göre bu uyumun daha ileride olduğu örnekler de mevcuttur.

42. DA'da ünlü uyumu sağlam değildir, uyumdan ziyade uyumsuzluğun hâkim olduğu göze çarpmaktadır. DA'nın karakteristik bir özelliği olan kelime sonlarında bulunan *i*'leşme, kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

43. BA'da gerek alınma, gerekse de Türkçe kelimelerde STT'de uyuma girmemiş kelimelerin kalınlık – incelik uyumuna girdiğini gösteren birçok örnek vardır.

44. KA, kalınlık-incelik uyumu bakımından diğer GDA'dan farklı olarak oldukça ileridedir. Türkçe kelimelerin yanı sıra yabancı asıllı kelimelerde de uyumun olduğu göze çarpar. STT'de uyumu bozan eklerden *–ki* bağlacı ile *–ken* zarf fiil ekinin de uyuma girdiği örnekler tespit edilmiştir. KA'da bu uyumun STT'ye göre ileri durumda olduğu örneklerin yanı sıra geri durumda olduğu örnekler de mevcuttur.

45. GMA'da yaygın bir kalınlık-incelik uyumunun olduğu görülmektedir.

46. STT'de kalınlık – incelik uyumuna uymayan alıntı kelime ve eklerin GAA'da uyuma girdikleri görülür. Yöre ağzında bu uyum genel olarak yerleşmiş durumdadır.

47. UMA, SMA, BA, AMA, ve DA'da düzlük-yuvarlaklık bakımından uyumsuzluğun hâkim olduğu görülmektedir.

48. KA'da diğer GDA'nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun genel olarak hâkim olduğu görülmektedir. KA'da düzlük-yuvarlaklık uyumu STT'ye göre daha ileridedir.

49. GMA'da diğer GDA'nın tersine düzlük-yuvarlaklık uyumunun oldukça belirgin ve hâkim olduğu görülmektedir. GMA'da da KA'da olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumu STT'ye göre daha ileride olduğu görülmektedir.

.

KAYNAKÇA

1) İNCELEDİĞİMİZ METİNLERİ TARADIĞIMIZ KAYNAKLAR

ARSLAN-EROL, Hülya, "Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 10/8, s. 421-484.

BAŞKAN, Ahmet, **Bismil Ağzı (İnceleme- Metinler- Dizin)**, **"**Yüksek Lisans Tezi", Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır 2012.

BOZ, Erdoğan ve ÖZÇELİK, Sadettin, **Siverek Merkez Ağzı**, Gazi Kitabevi, Ankara 2009.

DEMEZ, Ali, **Gölbaşı (Adıyaman) Ağzı**, "Yüksek Lisan Tezi", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2013.

ERTEN, Münir, **Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara 2011.

GÜLİN GÜNAY, Esra, **Adıyaman-Merkez, Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)** , "Yüksek Lisans Tezi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008.

ÖZÇELİK, Sadettin, **Urfa Merkez Ağzı**, TDK Yayınları, Ankara 1997.

SARITİKEN, Hakan, "**Gaziantep Merkez Ağzı"**, ("Yayımlanmamış Doktora Tezi"), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Gaziantep 2017.

2. DİĞER KAYNAKLAR

ADIGÜZEL, Ahmet, "Dünyada Ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları Ve Yöntemler", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Ankara, Volume 8/9 Summer 2013, p.387-401,

AKAR, Ali, Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 1/2 Fall 2006, s. 41-53;

AKAR, Ali, **Muğla ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2013.

AKAR, Ali, "Sosyal Bilimlerin Veri Kaynağı Olarak Ağızlar", **Gazi Akademik Bakış,** Cilt No. (10), 2016

AKSOY, Ömer Asım, **Gaziantep Ağzı (3 Cilt)**, TDK Yayınları, Ankara 1945-1946.

ALKAYA, Ercan ve GÜLENSOY, Tuncer **Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**, Akçağ Yayıncılık, İstanbul 2011.

ALLAHVERDİYEVA, Şehrebanı ve BULDUK, Türker Barış, Adıyaman İndere(Zey) Köyü Ağzı Ses Bilgisi, **International Journal of Social Science,** Volume 6 Issue 3, p. 1109-1145, March 2013

BANGUOĞLU, Tahsin, **Ana Hatlarıyla Türk Grameri**, TDK Yayınları, İstanbul 1940.

BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2015.

BARAN, Burhan, **"**Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları"**, ADÜ SBE Dergisi**, Sayı:12, Adıyaman, 2019. S. 152

BARAN, Burhan, " Güneydoğu Anadolu Ağızlarının Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme" , **I. Uluslararası Harran Multidisipliner Çalışmalar Kongresi**, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2019.

BİLGEGİL, M. Kaya**, Türkçe Dilbilgisi**, Salkımsöğüt Yayınları, İstanbul 2014.

BOZ, Erdoğan, **Türkiye Türkçesi I Ses Bilgisi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2019.

BULDUK, Barış ve TELLİ, Burak, "Adıyaman İli Ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar: Fiil", **HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]**, Yıl 5, Sayı 10, Bahar 2019

BURAN, Ahmet, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1997.

BURAN, Ahmet, **"Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması",** Türk Dili, S. 542, Şubat 1997, 233-237.

BURAN, Ahmet, " Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelemesi ve Bu Konu ile İlgili Sorunlar" **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara),** TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 89-91.

BURAN, Ahmet "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Volume 6/1 Winter 2011, p. 41-54.

CAFEROĞLU, Ahmet, Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi, **TDAY-Belleten**, Ankara 1958.

CAFEROĞLU, Ahmet, "Muğla Ağzı", **TDAY Belleten**, Ankara 1962, s. 107-130.

CAFEROĞLU, Ahmet, Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri, **TDAY-Belleten**, Ankara 1963.

CAFEROĞLU, Ahmet, Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri, **TDAY-Belleten**, Ankara 1964.

CEYLAN, Emine Yılmaz, "Ana Türkçede Kapalı *e* Ünlüsü", **Türk Dilleri Araştırmaları 1991**, Ankara, s.151-165.

COŞKUN, Volkan, "**Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler**", **TDAY Belleten 1999 I/II**, Ankara 2003, s. 41-50.

COŞKUN, Volkan, **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.

ÇOLAKOĞLU, Bülent Kahraman, "Ağız Çalışmalarının Önemi Ve Trabzon Ağzı Özelliklerinin Değerlendirilmesi" , **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks,** Vol. 5, No. 3, 2013, s. 207-209.

DELİCE, H. İbrahim, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Metinlerinde Kullanılan Seslerin Çeviri yazıu Meselesi", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 1. sayı, Sivas 1995, s. 119-131.

DEMİR, Necati, " Orta Karadeniz Ağızlarında Nazan N (ñ) Sesi" , **TDAY Belleten**, 1999, s. 51-58.

DEMİRAY, Erdinç, "Ağız Araştırmalarında Çeviri yazı İşaretlerinin Farklı Kullanılması Sorunu", **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Volume 3/6 Fall 2008, s. 219.

DURANAY, Emine, **Adıyaman Merkez Ağzı,** ("Yayımlanmamış Bitirme Tezi" Dicle Üniversitesi, Diyarbakır 2015.

DURSUNOĞLU, Halit**, Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi**, Pegem Akademi, Ankara 2017.

EFENDİOĞLU, Süleyman ve İŞCAN, "Âdem, Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması", **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 43**, Erzurum 2010, 121-143.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Kars İli Ağızları-Ses Bilgisi**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1983.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, **"**Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Çeviri yazı İşaretleri", **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)**, TDK Yayınları 697, Ankara 1999, s. 43-48.

ERTEN, Münir ve ÖZÇELİK, Sadettin, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2011.

GEMALMAZ, Efrasiyap, **Erzurum İli Ağızları**, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1995.

GÜLENSOY, Tuncer, **Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

GÜLENSOY, Tuncer, "Rumeli Ağızlarının Sesbilgisi Üzerine Bir Deneme", **TDAY-Belleten 1984**, TDK Yayınları, Ank. 1987, s.99.

GÜLER, Metin, " Türkiye'deki İl Ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme" **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, Ankara, s. 1835-1861.

GÜLSEVİN, Gürer, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında # h Sesi Üzerine"**, Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı Belleten 2001 I/II**, Ankara 2003, s.130.

GÜNEŞ, Bahadır, "Karşılaştırmalı Ağız Araştırmalarının Önemi ve Türkiye'deki Karşılaştırmalı Ağız İncelemeleri Üzerine Bir Deneme", **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 1/4, 2012, s. 20-44.

KARAAĞAÇ, Günay, **Türkçenin Ses Bilgisi,** Kesit Yayınları, İstanbul 2010.

KARAHAN, Leyla, **Türkçede Söz Dizimi,** Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

KARAHAN, Leyla, "Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar" **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, (9 Mayıs 1997, Ankara)**, TDK Yayınları, Ankara 1999, 24-28.

KARAHAN, Leyla, "**Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması"**, TDK Yayınları, Ankara 2014.

(Ed.) KARAHAN, Leyla, "**Ağız Atlası Kılavuz Kitabı"**, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.

KILIÇ, Mehmet Akif, "Türkiye Türkçesi'ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri", **Studies in Turkish Linguistics**, Boğaziçi University Press, İstanbul 2003, s.3-18.

KORKMAZ, Zeynep, Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**. Cilt No. (2), s. 143-172.

KORKMAZ, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep, **Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KORKMAZ, Zeynep, **Bartın ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994.

KORKMAZ, Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994.

KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003.

KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları. , 3.baskı. Ankara 2009.

KURTULMUŞ, Fatih, **Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ünlü Değişenleri**, ("Yüksel Lisans Tezi", Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Manisa 2014.

MANSUROĞLU, Mecdut,"Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu" , **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten**, 1959, s. 81-93

MUTLU, Hüseyin Kahraman, "Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**. Cilt No. (6) s. 373-382.

OLCAY, Selâhattin, **Erzurum Ağzı**, TDK Yayınları. , Ankara 1995.

ÖÇALAN, Muharrem, "Ağız Araştırmalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanılması Ve Ağız Tezleri İçin Yenilik Önerileri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Yıl: 2006/1, s. 169-188.

ÖZÇAM, Çimen, "Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları-Bibliyografya Denemesi-", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ekim 1997, s. 110, s. 121-163.

ÖZÇELİK, Sadettin ve BOZ, Erdoğan, **Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)**, TDK Yayınları, Ankara 2001.

ÖZSOY, Yusuf, "Türkiye'de Ağız Araştırmaları Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme: (1985–2018)" , **OĞUZTAD** 2019, Sayı 1, s. 173-207.

ÖZTÜRK Jale, " Kilis ve Hatay Ağızlarının Karşılaştırılması", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt No. (11), s. 85-122.

SAĞIR, Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları. , Ankara 1995.

SAĞIR, Mukim, **Anadolu Ağızlarında Ünlüler,** TDK Yayınları. , Ankara 1997.

SAĞIR, Mukim, "Anadolu Ağızlarında Ünsüzler", **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara 1999 (01.01.1999).

SAĞIR, Mukim, "Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, Erzurum 2002.

SAĞIR, Mukim, "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ünlü Varlığı", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/3 Spring 2008, s. 563-578.

SEVİNÇLİ, Veysi, " Türkiye Türkçesi Ağızları İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezler (2010-2013) Üzerine Bir İnceleme"**, SBE Dergisi The Journal of Social Sciences İnstitute**, Sayı: 38, Van 2017, s. 57-96.

ŞİRİN, Hatice, **Türkçenin Ses Bilgisi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, ("Yüksek Lisan Tezi", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2003.

TEKİN, Talat**, Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, B15, Ankara, 1975, s. 266.

VARDAR, Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yayınları. , İstanbul 2002.

3) İNTERNET SİTESİ KAYNAKLARI

Türk Dil Kurumu, **Derleme Sözlüğü**, 2019, https://sozluk.gov.tr/ (25.11.2019)

Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, 2020, https://sozluk.gov.tr/ (22/06/2020)

https://www.isa-sari.com/bibliyografya/alan.php?b=yeni-turk dili&s=4&adet=50&olcut=yazar_soyadi&sekil=asc

http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/turkdilikaynakcasi.htm